

Bu kitab Wap.IXLAS.Az saytından yuklenib

ƏBƏDİ ÖYÜD

**(HƏZRƏT ƏLİ ƏLEYHİSSƏLAMIN ÖZ OĞLU
İMAM HƏSƏNƏ (Ə) VƏSİYYƏTİNİN ŞƏRHİ İLƏ
ƏXLAQ DƏRSLƏRİ)**

MÜƏLLİF: USTAD MİSBAH YƏZDİ

TƏRCÜMƏ EDƏN: MƏHƏMMƏD TURAN

Entesharate Taharat

Kitabın adı:.....Əbədi öyüd
Müəllif:.....Ustad Misbah Yəzdi
Tərcümə edən:.....Məhəmməd Turan
Nəşr edən:.....Təharət
Çap növbəsi:.....Birinci
Çap tarixi:.....2005
Tiraj:.....3000

964-95613-3-1

ÖN SÖZ

“Nəhcül-bəlağə” özündə çox qiymətli gövhərlər gizləmiş sahilsiz bir dəryadır. Haqlı olaraq, “Qur’anın qardaşı” adlandırılmış bu kitab müxtəlif yönümlərə malikdir. O, tarix boyu bir çox alimlərin, müsəlman və qeyri-müsəlman düşüncə sahiblərinin diqqət mərkəzində olmuşdur. Hər şəxs öz zövqü, dərrakəsi və iste’dadı səviyyəsində bu xəzinənin bir guşəsinə baş vurmuş, onun gizli və aşkar sərvətlərindən faydalanmışdır. Bu kitabın mühüm və üstün mövzularından biri əxlaq və tərbiyə mövzudur. “Nəhcül-bəlağə”də bu mövzu nisbətən daha geniş yer tutur. Əmirəl-mö’mininin (ə) bu mövzudakı öyüd-nəsihətləri mə’nəviyyat təşnəsi, haqq axtarışında olan iman yolçuları üçün yardımçı ola bilər. Bu səbəbdən də böyük ustad, ziyalı alim ayətullah Misbah Yəzdi bir çox əxlaq dərsləri üçün Əmirəl-mö’mininin (ə) çox mühüm və dəyərli məktublarını mehvər seçmiş və ilahi maarif, eləcə də əxlaqi söhbətlərə təşnə olanların ruhunu bu çeşmə ilə sirab etmişdir. Bu məktub həzrətin (ə) öz aliqədr oğlu imam Həsən Müctəbaya (ə) çox ali və misilsiz məziyyətlərə malik vəsiyyətindən ibarətdir. Müəzzəm rəhbərlik məqamının “Əmirəl-mö’minin ili” adlandırdığı bu ildə bu bəhslərdən ibarət məcmuəni kitab halında həzrətin (ə) dostları və vilayət ardıcılılarına təqdim edə bildiyimiz üçün Allaha şükr edirik. Bu kitabdakı bəhslər çıxışlar əsasında tərtib olunduğundan, təbii ki, əvvəlcədən kitab məqsədi ilə qələmə alınmış bəhslərdən fərqlənir. Söhbətlər yazıya çevrilərkən bə’zi ifadələr dəyişdirilmişdir. Bununla belə,

bütün kitabda çıxış forması az-çox nəzərə çarpır. Mövzular həcmcə böyük olduğundan kitab iki cildə tərtib olunmuşdur.

Ustad Misbah Yəzdinin söhbətlərini qələmə almış cənab Əli Zinətiyə və onun son tərtibini öhdəsinə götürmüş cənab höccətül-islam Məhəmməd-mehdi Nadiriyə təşəkkür edirik.

Təhsil və araşdırma müəssisəsi nəşriyyatı

BİRİNCİ DƏRS

ASIMANI ÖYÜD

Bu, ölümə yaxın, zamanın qələbəsini e'tiraf etmiş bir atanın öyüdüdür; həyat ondan üz döndərmiş, o, rüzgara təslim olmuş, ölümlər məskəmində sakin olmuşdur; dünyanı məzəmmət etmiş, sabah isə ondan köçəsidir. O övlada vəsiyyəət edir ki, arzularına çatmaz; o övlad ki, həlak olanların yolunu gedir, xəstəliklərin hədəfi, zəmanənin girovu olar. O, dünyanın qulu, hiylə və yalan sövdəgəri, heçliyin borclusu, ölümə giriftar, kədərlə və'dəli, qüssə ilə yoldaş, bəlalarla nəfəs-nəfəsə, nəfs istəklərinə məğlub, gedənlərin canişinidir.

Belə ki, dünyanın üz çevirməsini, dövrənin azgınlığını, axirətin üz tutmasını gördükdə yalnız özümü düşünməli, arxada qalmış işlərə diqqət yetirməməli idim. Amma elə ki fikrim sadıqanə aşkarlandı, nəfs istəklərimin ardınca getməyimin qarşısı alındı, həqiqət mənim üçün işi aydınlaşdırdı, əbəsləkdən uzaq yola yönəltdi və səni öz param, bəlkə də, bütün varlığım kimi gördüm. Belə ki, sənə dəyən zərbə sanki mənə dəymişdir. Ölüm səni taparsa, mənim həyatım qırılar. Gördüm ki, sənin işin nəzərimdə mənim öz işim kimi böyükdür, sənin işin mənim işimdir. Bu məktubu sənə yazıram ki, mən diri də olsam, dünyadan da getsəm, öyüdlərimə uyğun rəftar edib, onun himayəsində olasan.”

ÖN SÖZ

Allah-təalanın me'rac gecəsi Peyğəmbərə (s) bəyan etdiyi hədis və moizələrdən istifadə etdikdən və peyğəmbərin (s) öz ən üstün səhabələrindən olan Əbuzərə (r) moizəsi ilə qəlbimizi işıqlandırdıqdan sonra Allah-təalanın yardımını ilə Əmirəl-mö'mininin (ə) öz sevimli oğlu imam Həsən Müctəbaya (ə) vəsiyyətləri haqqında söhbət edəcəyik.

Bu vəsiyyət mərhum Məclisinin “Biharul-ənvar” kitabında nəql olunmuşdur. Bu vəsiyyəti mərhum Hərrani “Tuhəful-uqul” kitabında azca fərqlə zikr etmişdir. Bu nəsihət mərhum Seyyid Rəzi tərəfindən tərtib edilmiş “Nəhcül-bəlağə”yə daxildir. Əlbəttə ki, bu hədislə başqa kitablarda da rastlaşırıq. Bu nəsihətlər əksər mənbələrdə Əmirəl-mö'mininin (ə) həzrət imam Həsən Müctəbaya (ə) vəsiyyəti kimi təqdim olunur. Maraqlıdır ki, bə'zi mənbələrdə həzrət Əlinin (ə) bu vəsiyyətlə Məhəmməd Hənəfiyyəyə müraciət etdiyi bildirilir. Qarşıdakı söhbətlərimizdə bu ehtimalı araşdıracağıq.

Bu vəsiyyətdə başqa vəsiyyətlərdə oxşarı olmayan xüsusiyyətlərlə rastlaşırıq. Başqa mətnlərdə onun ali məziyyətlərinə çox az təsadüf olunur. Xüsusi müqəddiməyə malik bu vəsiyyətdə mövzulara giriş və çıxışda psixoloji və tərbiyəvi nöqtələr çox faydalıdır.

VƏSIYYƏTİN MƏ'NA VƏ MƏFHUMU

“Vəsiyyət” sözü “sifariş” mə'nasında işlədilir. Araşdırdığımız mətndə həmin söz ölumdən sonraya aid olan fihi mə'nada deyil. Cümə namazının xütbesində xətib “sizə təqva vəsiyyət edirəm” deyərkən bunu nəzərdə tutmur ki, onun ölümündən sonra insanlar təqvalı (pəhrizkar) olsunlar. Əmirəl-mö'mininin (ə) bu vəsiyyəti də onun ölümündən sonra yalnız yaxınlarının əməl etməsi üçün nəzərdə tutulmamışdır.

Həzrət Əli (ə) bu vəsiyyətin başlanğıcında şəxsiyyətini açıqlamaqla özünü təqdim edir. Öz mövqeyini və vəsiyyətin məqsədini nəzərə çatdırır. Vəsiyyət edən şəxsin kimliyi və

hansı mövqedə olmasından danışıılır. Sonra vəsiyyəət edənle vəsiyyəət edilən şəxslər arasındakı əlaqəyə işarə olunur. Vəsiyyəətin başlanğıcında onun qısa məzmunu yığcam şəkildə xatırladılır, sonra isə ətraflı şəkildə danışıılır.

MƏ'SUM İMAMA VƏSİYYƏT NƏ LAZİM?

Həzrət Əlinin (ə) bəyanında düşünüləsi tərbiyəvi məqamlar olduqca əsrarəngizdir. Məsələlərə xüsusi üslubla yanaşma nəticəsində vəsiyyəətnamədə vəsiyyəət edənün və vəsiyyəət olunanın sadalanmış xüsusiyyəətləri bə'zən düzgün anlaşılmır. Bu vəsiyyəətdə Əmirəl-mö'minin (ə) haqqında zikr olunan sifətlər ilk baxışdan mə'sum imama layiq sifətlər deyil. Eləcə də imam Həsən Müctəbaya (ə) aid edilən sifətlər mə'sum imam məqamına uyuşmur. Buna görə də bə'ziləri bu vəsiyyəətin imam Həsənə yox, Məhəmməd ibn Hənəfiyyəə ünvanlandığını iddia edirlər. Onların nəzərinəcə, vəsiyyəətdə sadalanan xüsusiyyəətlər imamət məqamına layiq deyil. Zahirən, bu vəsiyyəət mə'sum olmayan bir şəxsə ünvanlanmışdır. Vəsiyyəətin bəyan keyfiyyəti onun haqqında yanlış təsəvvür yaratmış, zəif imanlı insanlar bu rəvayəti imamların mə'sum olmamasına dəlil gətirmişlər. Onlar bildirirlər ki, imamlar özlərini mə'sum hesab etməmişlər və onların məqamı şiələr tərəfindən şişirdilmişdir. Guya imamlar özlərini qeybi elm və paklıq sahibi saymamışlar. Guya onların vəsiyyəətləri də sübut edir ki, onlar özlərini adi, xətakar, bə'zən isə nadan bilmişlər. Bu iddiada olanlar uyğun vəsiyyəətin ilk ifadələrini öz iddialarına dəlil göstərirlər. Məsələn, “tacirul-ğürur” (“hiylə və yalan sövdəgəri”) və “səriiş-şəhəvat” (“nəfs istəklərinə məğlub”) tə'birlərinin imam Həsənə (ə) ünvanlanması paklıq məqamı ilə uyuşmur. Əgər imamın müraciət etdiyi şəxs mə'sum olarsa, şübhəsiz ki, belə tə'birlər yanlış olar. Əgər həzrət Əli (ə) öz vəsiyyəət etdiyi şəxsi “nəfs istəklərinə məğlub” adlandırarsa, demək, həmin şəxs şəhvətlərlə mübarizə meydanında məğlub olmuşdur. Hansı ki, belə tə'birlər imam Həsənin (ə) məqamı ilə uyuşmur. Belə çıxır ki,

ya vəsiyyəti imam Həsənə (ə) ünvanlanmamışdır, ya da bə'zilərinin düşündüyü kimi, imamlar üçün mə'sumluq zəruri deyil. Əslində isə hər iki yanaşma yanlışdır.

Rəvayətin mətnindəki ali və ilahi məziyyətlər, onu nəql edənlərin mö'təbərliyi ciddi əsas verir ki, həqiqətən də imam (ə) belə bir vəsiyyət etmişdir. Digər bir tərəfdən, vəsiyyətnamənin tə'birləri haqqında düşündükdə həmin iki yanaşmanın yanlışlığı aşkar olur.

Həzrət Əli (ə) bu vəsiyyəti hamının istifadə edəcəyi şəkildə bəyan etmişdir. Əgər Həzrət (ə) bir mə'sum imam adından digər mə'sum imamı nəsihət etsəydi, mə'sumluq məqamına uyğun tə'birlər işlədərdi. Həmin halda adi adamlar fəvqəladə zərif nöqtələri anlamaz, vəsiyyətdən faydalana bilməzdilər. Ali səviyyədə bəyan olunmuş mətləblərdən bəhrələnmək bizim üçün müəssər olmayan bir işdir. Təsəvvür edin ki, iki mə'sum şəxs bir-birlərinə tövsiyyə verir. Bu insanlar ilahi elmdən xəbərdar olduqlarından elə tə'birlər işlədəcəklər ki, bu tövsiyələrin başqaları üçün heç bir faydası olmayacaq. Onda həmin sözləri hamı mə'sumlara aid bilər və faydalanmazdı.

Həqiqətdə isə öz mə'sum övladına müraciət edən Əmirəl-mö'mininin (ə) əsas məqsədi bütün insanların bu vəsiyyətdən faydalanmasıdır. İmam Həsən (ə) belə bir vəsiyyətə ehtiyacılı olmaya da bilərdi.

Başlanğıcda vəsiyyət edənin mövqeyini müəyyən edən bəyanatda daha sonra vəsiyyət olunanın mövqeyi müəyyənləşdirilir. Bununla da Həzrət (ə) öz mə'mumuna vəsiyyət etmədiyini nəzərə çatdırır. Vəsiyyət olunan şəxsin mə'sum və ya qeyri-mə'sum olmasından asılı olmayaraq, imam (ə) “bu, ölümə yaxın bir atanın öyüdüdür”, buyurur. Maraqlıdır ki, vəsiyyət olunan şəxsin kimliyinin bəyanı onun bu xüsusiyyətlərə malik istənilən bir adama aid olduğunu aşkar göstərir.

VƏSIYYƏT EDƏN

İndi isə vəsiyyəət edənin kimliyini aydınlaşdırmaq. Həzrət (ə) özünü ölümü yaxınlaşmış pir ata kimi tanıtdırır. O, ölümünün yaxınlaşdığı bir vaxtda coşqun gəncliyini yaşayan bir cavana vəsiyyəət edir.

Həzrət (ə) bu tə'birlərlə özünü yalnız bir ata kimi nəzərdə tutur. Öz həyatı və keçmişlərdən əldə olunmuş mə'lumat və təcrübələrə əsaslanan pir ata bildirir ki, hələ də həyatın bütün çətinliklərini dərk etməmişdir və qarşıda bir çox müsibətlər vardır. Gələcəkdə çətinliklərlə qarşılaşacağını bilən, xilas yolu axtaran hər bir gənc bu vəsiyyətdən istifadə etməyə can atır. Əgər Həzrət (ə) bu vəsiyyəti mə'sum övladı imam Həsən ibn Əliyə (ə) ünvanlasaydı, başqaları bu vəsiyyətlə bir o qədər də maraqlanmazdılar. Belə bir fikir yaranardı ki, bu vəsiyyəət iki mə'sum imama aiddir və başqaları ilə heç bir bağlılığı yoxdur. Həzrət (ə) öz ali məqamından enərək, sadə pir atanın sadə gənc övladına tövsiyyəsi dilində danışır ki, bütün başqa cavanlar bu vəsiyyətnamədən faydalana bilsinlər. Bu üslub başqalarının da uyğun vəsiyyətnamədən bəhrələnməsinə səbəb olur. Bu səbəbdən də ata və oğul arasındakı bağlılıq olduğu kimi təsvir olunur: "Ey oğlum! Mən sənə nə qədər bağliyam! O qədər bağliyam ki, bütün fikrim özümdə cəmləşdiyi vaxtda səni unuda bilmirəm!"

Gündəlik həyatda insanın diqqətini bir çox müxtəlif məsələlər cəlb edir. Malik olduğu müxtəlif məs'uliyətlərə görə, müşahidələr və düşüncələr səbəbindən ortaya çıxan müəyyən işlər olur. Bununla belə, ata öz canparəsi övladını unuda bilmir. Ona görə də Həzrət (ə) buyurur ki, hamını kənara qoyub, yalnız özü ilə qaldığı vaxt da övladını unuda bilmir, onu öz canparəsi, bəlkə də, bütün varlığı hesab edir, onu özü kimi bilmir.

Həzrət Əli (ə) bu sözləri ona görə buyurur ki, başqasının nəsihətini eşidərkən onun məhəbbətdən deyildiyinə, öz xeyrinə olduğuna inanan şəxs həmin nəsihətə həvəslə qulaq asır. Siz də

deyilən məsələni sınaqdan keçirə bilərsiniz. İnsan bir şəxsə inandığı qədər onun nəsihətini dinləyir. Ehtimal versək ki, deyilən sözlərin yaxşı-pisliyindən asılı olmayaraq, onlar bizə yox, bir başqasına xatir deyilir, həmin sözlərə laqeyd olarıq. Belə bir nəsihətə diqqət və əməl etməyə lüzum qalmır. Amma əmin olsanız ki, nəsihət verənin məqsədi sizə qarşı xeyirxahlıqdır, nəsihəti diqqətlə dinləyir, ona əməl edirsiniz. Bu səbəbdən də Həzrət (ə) özünü ömrünün sonu çatmış ata kimi təqdim edərək, bəlalər və çətinliklərlə qarşılaşacaq oğluna buyurur: “Mən səni o qədər sevirəm ki, sanki vücudumun parəsisən, bəlkə də, bütün vücudumsan...” müraciət olunan şəxs bu sözləri oxuduqda vəsiyyətdə olanın xeyirxahlığını anladığından onu həvəslə dinləyir. Əmirəl-mö'minin (ə) kimi bir atanın özü kimi bildiyi bir övladına bu sayaq vəsiyyətdən hamının faydalanmasına dəyər. Xoşbəxtlik yolunu öyrənib, biz də bu yolla səadətə çatmalıyıq. Bəli, Həzrət (ə) diqqəti cəlb etmək üçün həmin yoldan istifadə edib, sonra sözə başlayır.

Deyildiyi kimi, az moizələrdə bu ilahi vəsiyyətin xüsusiyyətləri ilə rastlaşırıq. Bu vəsiyyətnamə elə bir vaxtda yazılır ki, Əmirəl-mö'minin (ə) Süffeyn döyüşündən yenicə qayıtmış və müharibə çətinlikləri arxada qalmışdır. Bu döyüş “həkəmiyyət” məsələsi ilə nəticələnmişdir. İndi Həzrət (ə) ömrünün bütün təcrübəsini öz övladına təhvil verir. Artıq o, ömrünün son günlərini yaşayır. Fürsəti əldən vermək olmaz. Ona görə də altmış illik ömrün təcrübəsi vücudunun parəsi və ya öz vücudu kimi olan ən üstün bir şəxsə verilir. Altmış yaşlı ömür ağacının meyvəsindən daha layiqli kim var ki?

Bu vəsiyyətdə insanın kamilliyinə çox tə'sirli olan dəyərli mətləblər bəyan olunmuşdur. Ümid var ki, bu izahlar dinləyici və oxucuların həmin vəsiyyəti anlamasına və ona əməl etməsinə səbəb olacaqdır. İnşəallah.

Vəsiyyətnamədə Əmirəl-mö'minin (ə) özünü ömrü sona çatmış pir kimi təqdim edərək, imamət elmi və mə'sumluğunu nəzərdə tutmadan öz oğlunu belə nəsihət edir: **“Bu, axirət**

səfəri üstə olan, zamanın ötdüyünü, dünyanın arxa çevirdiyini e'tiraf edən bir atanın vəsiyyətidir...”

Maraqlıdır ki, Həzrət (ə) “Əmirəl-mö'minin Əlinin (ə) vəsiyyəti” yox, “bir atanın vəsiyyəti” deyir və bununla da, öz vəsiyyətini hamıya aid edir. Əlbəttə, “əl-muqirri lizzəman” tə'biri bizim üçün o qədər də tanış deyil. Onu belə tə'bir etmək olar: İnsan öz təbiəti e'tibarı ilə onun həyatını və dadacağı ləzzətləri hədələyən amillərlə mübarizə aparıb, onları aradan qaldırmaq istəyir. İnsanı rahat buraxmayan şeylərdən biri zamanın onu qocaldan gedişidir. Qocalıq dövrü bir müddət davam etsə də, nəhayət, ölümlə sonuclanır. Zaman ötməseydi, təbii ki insan əbədi olardı. İnsan həyatın ötüb, başa çatmasını istəmir. O, əbədilik arzusundadır. Bu, hər bir insanın fitri istəyidir. Nə etməli ki, bu gerçəkliklə mübarizə aparmaq faydasızdır. İnsanın məhdud ömürlü varlıq olduğunu qəbul etməkdən başqa yol yoxdur. Ölüm acı, xoşagəlməz olsa da, onu qəbul etməkdən başqa çarə yoxdur. Ata öz oğluna bildirir ki, bu mə'nanı qəbul etmiş və zaman qarşısında təslim olmuşdur. O, əmindir ki, zaman ötür və onun qarşısını almaq olmaz. “Əl-muqirri lizzəman” - “zamanın qələbəsini e'tiraf etmiş” tə'biri ömrünün ötəriliyi qarşısında təslim olmaq mə'nasındadır. Yə'ni artıq qəbul etdim ki, ömür məhduddur və o, başa çatasıdır. Ona görə də Həzrət (ə) “mudbiril-ömr”, yə'ni “ömrü keçmiş” ifadəsini işlədir. Bəli, ömrü başa çatmaqda olan bir ata! Bu ata ruzgara təslim olmuşdur. “Mustəslimi liddəhr” ifadəsi “əl-muqirri lizzəman” ifadəsinin oxşarıdır, amma o daha geniş və mürəkkəbdir. Sanki meydanda mübarizə aparan iki nəfərdən biri o birinin qələbə çaldığını görüb, əllərini qaldırır və təslim olur. İnsan zamanın ötəriliyi qarşısında da bu sayaq məğlubdur. Hansı ki o, bu məğlubiyyətlə barışmaq istəmir, əbədilik axtarır. Nəhayət, məğlubiyyətin qaçılmaz olduğunu görür. Ona görə də əllərini qaldırır, zaman və dövrən qarşısında təslim olur. Qəbul edir ki, ömür ötüşməkdədir. Bəli, biz də bu axınla getməliyik, başqa yol yoxdur. Beləcə,

“əlmustəslimi liddəhri”, yə’ni “rüzgara təslim olmuş” şəxs onun qarşısında təslim əlaməti olaraq əllərini qaldırır, qəbul edir ki, ömür ötəridir və onunla mübarizə aparmaq əbəsdir.

Vəsiyyətin davamında Həzrət Əli (ə) vəsiyyəət edən şəxs kimi özünü belə tanıtdırır: “əzzaimi liddünya”, yə’ni bu vəsiyyəət o şəxs tərəfindəndir ki, ömrü başa vurmuşdur və dünyaya məzəmmətlə baxır. Həzrət (ə) sanki öz vəsiyyətinin dünya bərbəzəyi haqqında olmadığını nəzərə çatdırır. O, dünyanı məzəmmət etdiyini önə çəkir. Ömrü başa çatmaqda olan, dünya həyatını xoşlamayan bir ata başqalarını dünya həyatının qədrini bilməyə, ondan daha çox ləzzət almağa çağırır bilərmə?! Əsla! Bu ata tövsiyyə edir ki, dünyanı yüksək məqamlı, sitayişə layiq bilməyə. O, dünyanı məzəmmət edir, ölümlər məskənində sakin olduğunu bildirir. Yə’ni o, bir yerdə yaşayır ki, əvvəllər də orada yaşamışlar və hazırda həmin adamlardan əsər də yoxdur. O, tezliklə öləcəyini bildirir. Bizim yaşadığımız məkanda əvvəl minlərlə adam yaşamış və heç bir iz qoymadan dünyanı tərk etmişlər. Onların yerini tutmuş bizlər əbədi qalacağıqmi?! Şübhəsiz ki, biz də onlar kimi öləsiyik. Vəsiyyəət edən ata da özünü həmin mövqedə görür. Ölümlər karvanının ötüşdüyü yerdə qərar tutmuş bu ata özünü eyni mövqedə hiss edir. Hamı bu dayanacaqda nəfəsini dərib, yoluna davam edir. Həzrət (ə) də onların ardınca gedəcəyini bildirir. Həzrət Əli (ə) buyurur: “əzzaini ənha ğəda”, yə’ni vəsiyyəət edən kəs sabah bu dayanacaqdan köçəcəkdir. Müvəqqəti olaraq bu karvansarada dayanarsa da, əvvəlki karvanlar tək yola düşəcəkdir.

Bu bəyanlar vəsiyyəət edən şəxsin mövqeyini müəyyənləşdirir. Onu tanımaq üçün uyğun vəsflərə, tə’birlərə nəzər salıb, düşünmək kifayətdir. Bu məqamda insan həmin vəsiyyətin onun özü üçün də faydalı olub-olmadığını müəyyən edə bilər.

VƏSIYYƏT OLUNAN ŞƏXS

Həzrət (ə) sözünün davamında müraciət etdiyi şəxsi belə tanıtdırır: “İləl-vələdil-muəmməli ma la yudrəkussaliki səbilə

mən qəd hələkə, gərəzil-əsqami və rəhinətəl-əyyami” (“o övlada vəsiyyət edir ki, arzularına çatmaz, həlak olanların yolunu gedər, xəstəliklərin hədəfi, zəmanənin girovu olar.”)

Bu ata öz övladına vəsiyyət edir, ömrünün qazancını ona təhvil verir. Bu övladın arzuları var və vücudunda gənclik alovu şö'lələnəməkdədir. Gənclik dövrünün ümid və arzular dövrü olduğunu bilirik. İnsan ümid və arzular olmadan hərəkət etmək iqtidarında deyil. Həyatı hərəkətə gətirən arzulardır. İnsanın gənclik dövründə fəallığının səbəbi həmin dövrdə arzuların çoxluğudur. O, yaşa dolduqca arzular tükəndiyindən həyat fəaliyyəti də zəifləyir. “Həlak olanların yolunu gedər, xəstəliyə hədəf olar” tə'birləri Qur'ani-kərimin bə'zi tə'birlərini xatırladır: “Həqiqətən, insan zərərdədir”; “İnsan tələsəndir”; “Həqiqətən, insan dözümsüz xəlq olunmuşdur”. Bu ayələri oxuyarkən sual yaranır ki, mə'sumlardamı başqaları kimi bu xüsusiyyətlərə malikdirlər? Məgər mə'sumlar da tələsən və dözümsüz yaradılmışlar? Qur'ani-kərimdə insana ünvanlanan bir sıra məzəmmətləri imamlara (ə) aid etmək olarmı? Qeyd etməliyik ki, bu müraciətlər adi insanlara ünvanlanmışdır. Uyğun tə'birlər mə'sum imamlara şamil edilmir. Bəli, insan təbiətən dözümsüz, tələskəndir. Həzrət (ə) “o övlada vəsiyyət edirəm ki, arzularına çatmaz” deyərkən və ya başqa nöqsanlı sifətləri sadalayarkən imam Həsəni (ə) nəzərdə tutmur. İmam (ə) öz mövqeyini və vəsiyyət etdiyi gəncin mövqeyini müəyyənləşdirməklə, özünü və övladını adi insan kimi fərz edir. Özünü pir, övladını gənc görəndə ata təcrübələrini övladının ixtiyarına verir. Aydın olur ki, öncə qeyd edilmiş iki baxış kökündən yanlışdır. Ona görə də bildiririk ki, Həzrət (ə) özünün və oğlu Həsənin (ə) yox, vəsiyyət edən və vəsiyyət olunanın mövqeyini bəyan edir. Yə'ni vəsiyyət olunan şəxs həlak olub, dünyadan köçənlərin yolunu gedir. Bu bəyanda “həlak olmaq” dedikdə hər hansı başqa mə'na yox, “ölüm” nəzərdə tutulur.

Təbii ki, hər bir gənc onu oxlar tək nişan almış çətinliklər, xəstəliklər, müsibətlərlə qarşılaşsındır. O, bir növ dövrünün girovudur - zaman onu girov götürərək, oxlarla nişana almışdır.

Vəsiyyətnamədə bəyan olunmuş “əbduddunya” və “tacirul-ğurur” tə’birləri çoxlarında şübhə yaratmışdır ki, Həzrət (ə) imam Həsənə (ə) yox, Məhəmməd ibn Hənəfiyyəyə müraciət edir. Bu iki tə’bir mənfi mə’nalara malikdir. Amma onlar “təkvini” mə’nada işlənmişdir. “Dünyanın qulu”, “hiylə və yalan sövdəgəri” mə’nalarına malik olan həmin iki ifadə, sözsüz ki, mə’sum imam məqamına layiq deyil. Zənnimizcə, Həzrət (ə) öz vəsiyyətnaməsində konkret vəsiyyət olunan şəxsi yox, dünyaya gəlmiş və dünyanın tə’sirlərinə məhkum olan insanı nəzərdə tutur. Yə’ni hər bir insan gəldiyi dünyada həmin dünyanın problemlərinə məhkumdur, başqa sözlə, “əbdud-dunya”, yə’ni “dünyanın quludur”. Hər bir insan peyğəmbər, imam, övliya olmasından asılı olmayaraq, təbiət qanunlarına təslimdir. Məhkum insanın sövdəsi, ticarəti yalnız hiylə və yalan ola bilər. Qur’ani-kərimdə buyrulur: “Dünya həyatı yalnız aldadıcı matahdır.” Demək, dünya matahı ilə əlaqədə olan insan təbii şəkildə “tacirul-ğurur”, yə’ni “yalan və hiylə sövdəgəri” olur. Diqqət etsək görərik ki, Həzrət (ə) öz tərəfe-müqabilini “tacirul-ğurur” sifətinə görə məzəmmət etmir, “nə üçün beləsən” demir. O, sadəcə, dünya həyatının belə olduğunu nəzərə çatdırır. Bu tə’birlər “təkvini”, yə’ni təbii, qaçılmaz həqiqətləri bəyan edir.

Bəli, elə moizə etmək lazımdır ki, dinləyicilər özünü “tacirul-ğurur” görüb, bir daha dünya matahına aldanmasınlar.

Söhbətin davamında Həzrət (ə) üz tutduğu şəxsi, yə’ni insanı belə nəsihət edir: “və ğərimil-mənaya və əsiril-məvti və həlifil-humumi və qərinil-əhzani və rəsədidil-afati və səriiş-şəhəvati və xəlifətil-əmvati” (“o, heçliyin borclusu, ölümə giriftar, kədərlə və’dəli, qüssə ilə yoldaş, bəlalarla nəfəs-nəfəsə, nəfs istəklərinə məğlub, gedənlərin canişinidir”).

O, borc sahibinin (tələbkarın) əl çəkmədiyi borcludur. Əcəl hər bir insanın ardınca gəzib borcunu tələb edir, almayınca ondan əl çəkmir. Bəli, insan borcludur. Ölüm və bəla əlində çırpınan borclu!

Bə'ziləri “kədərlə və'dəli, qüssə ilə yoldaş, bəlalarla nəfəs-nəfəsə, nəfs istəklərinə məğlub” kimi tə'birləri də imam Həsənin (ə) məqamına münasib bilmirlər. İmam Həsənin (ə) nəfs istəkləri ilə mübarizədə məğlub olması, doğrudan da məntiqi deyil. Adətən, gülüş meydanında məğlub olub, yerə yığılan şəxs ərəb dilində “səri” adlanır. “Səriiş-şəhəvat” isə “şəhvətlərə məğlub olmuş” mə'nasını verir. Hansı ki, imam Həsənin (ə) şəhvətə məğlub olması mümkünsüzdür. Amma qəbul etməliyik ki, insan öz təbiəti e'tibarı ilə nəfs istəklərindən tam azad olmaq gücündə deyil və bu istəklər olmadan dünya həyatını davam etdirə bilməz. İstər yaşamaq, istər yemək istəyi, istərsə də cinsi istək dünya həyatının davamı üçün vasitələrdir. İnsan elə xəlq olunmuşdur ki, uyğun istəkləri büsbütün inkar edə bilməz. Adi insan üçün belə bir məqam mümkünsüzdür. Amma qeyri-adi bir insanın belə bir iş görməsi barədə hələlik danışmırıq.

Burada söhbət nəfs istəklərinin qələbə çaldığı bir gəncdən gedir. Bunu da qeyd etməliyik ki, nəfs istəklərinin qarşısının alınması dedikdə bütün istəklər nəzərdə tutulmur. Bə'zi istəklərin ödənməsi vacibdir.

Həzrət Əli (ə) vəsiyyəət etdiyi şəxsi “xəlifətil-əmvat”, yə'ni “ölülərin yerində qalmış” adlandırır. Vəsiyyəət olunan şəxs vəsiyyəət edən şəxsin özü kimi ölülər məskənində sakindir. Bir vaxt bu məskəndə yaşayanlar hazırda dünyadan köç etmişlər. Bu vəsiyyəti eşidən şəxs də ölülərin canişinidir. Vəsiyyətnaməni dinləyən bizlər də bu gün durduğumuz yerdə əbədi qalası deyilik.

VƏSIYYƏTİN SƏBƏBİ

Vəsiyyət edənin kimliyi tanıtıldırdıqdan və vəsiyyət olunan şəxsin xüsusiyyətləri sadalandıqdan sonra Həzrət (ə) vəsiyyətnamənin səbəbi, vəsiyyət edənlə vəsiyyət olunan arasındakı bağlılıq haqqında buyurur: “əmma bə’d, fəinnə fima təbəyyəntu min nubarid-dünya ənni və cumuhid-dəhri ələyyə və iqbalil-axirəti iləyyə, ma yəzəuni ən zikri mən sivayə, vəl-ihtimami bima vərai...” (“Belə ki, dünyanın üz çevirməsini, dövrənin azğınlığını, axirətin üz tutmasını gördükdə yalnız özümü düşünməli, arxada qalmış işlərə diqqət yetirməməli idim. Amma elə ki, fikrim sadıqanə aşkarlandı, nəfs istəklərimin ardınca getməyimin qarşısı alındı, həqiqət mənim üçün işi aydınlaşdırdı, əbəslıkdən uzaq yola yönəltdi və səni öz param, bəlkə də, bütün varlığım kimi gördüm...”). Bu pir ata qarşıda onu gözləyən axirət həyatı haqqında düşündükdə öz övladını unutmalı idi. Amma o, bu övladı heç vəchlə unuda bilmir.

İmamların (ə) vahid bir vücud olduğunu nəzərə almasaq belə, təbiət e’tibarı ilə bu övlad pir atanın canparəsidir. Ata dünyadan gedəcəyini və öz övladının onun yerində canışın qalacağını düşünərkən övladında həyat davam edəcəyini zənn edir. Bu vaxt o, övladını öz vücudu, özünü onda əbədi görür. Həzrət (ə) dinləyicinin diqqətini cəlb etmək üçün belə danışır. O, özü üçün istədiyini övladı üçün də istəyir. Övladının qarşılaşacağı çətinlikləri öz çətinliyi hesab edir, onun ölümünü öz ölümü kimi dəyərləndirir.

Bildiyiniz kimi, insan öz həyatındakı bə’zi işlərə daha çox əhəmiyyət verir. Amma başqa işlərə e’tinasız yanaşır, onların fərqi nə varmır. Həzrət (ə) bildirir ki, özü üçün əhəmiyyətli saydıqlarını övladı üçün də əhəmiyyətli bilir. O, bu vəsiyyətnaməni yazmaqla övladına sığınacaq yaradır. Çünki bu vəsiyyət Həzrətin (ə) misilsiz təcrübəsinin nəticəsidir.

İKİNCİ DƏRS

BÜNÖVRƏ DƏYƏRLƏR

Ey oğlum! Sənə Allah qarşısında pəhrizi (təqvanı) vəsiyyət edirəm; Onun göstərişlərinə diqqətli olasan, qəlbini Onun zikri ilə abad edəsən, Onun ipindən yapışasan. Əgər bu vasitədən tutsan, səninlə Allah arasında bu bağlılıq ipindən möhkəm nə ola bilər?!

Qeyd olunduğu kimi, Həzrət (ə) bu vəsiyyətnamədə vəsiyyət edənin və vəsiyyət olunanın sifətlərini sadalamaqla bütün oxucuların bu sifətləri özlərinə şamil etmələrinə səbəb olmuşdur. Digər bir tərəfdən, dinləyici vəsiyyət edən şəxsin kimliyi ilə tanış olur, vəsiyyət edənin vəsiyyət olunanla rəbitəsi aydınlaşır, vəsiyyətnamənin məqsədi mə'lum olur. Vəsiyyət edənlə vəsiyyət olunan arasındakı bağlılığın açıqlanması vəsiyyət olunan şəxsin fitri və əqli rəbitənin dərinliyini dərk etməsinə səbəb olur. O, əmin olur ki, bu vəsiyyətnaməni yazan onun xeyirxahıdır. Bu məsələ hər hansı moizənin, nəsihətin qəbul olunmasında tə'sirli amildir. Vəsiyyət etdiyi şəxsin e'timadını qazandıqdan sonra Həzrət (ə) həqiqi dəyərləri bəyan etməklə hər bir ağılın qəlbini və zəhnini işıqlandırır.

ƏN ÜSTÜN DƏYƏRLƏR

Daha sonra Həzrət (ə) vəsiyyətin xülasəsini yığcam şəkildə zikr edir. Bu da uyğun vəsiyyətnamənin özünəməxsus tərbiyəvi nöqtələrindən biridir. İnsan bütün vəsiyyətnaməni oxumağa macal tapmadıqda onun bir səhifədən də az yer tutmuş xülasəsini oxuya bilər və ondan faydalanar. Bundan əlavə, insan bir kitabı oxumamış, əvvəlcə onun qısa məzmunu ilə tanış olduqda kitabdakı məsələləri daha dərinləndirərək dərk etməyə çalışır. Vəsiyyətnamə, demək olar ki, onun başlanğıcındakı qısa moizələrin şərhindən ibarətdir. Həzrət (ə) bu qısa moizələrdə üç əsas dəyər üzərində dayanır: - təqva (Allah qarşısında pəhriz), Allahı xatırlamaq (zikr), qırılmaz (ilahi) ipdən yapışmaq.

Şəxsiz ki, vəsiyyətnamənin ümumi şəkildə müraciət etdiyi şəxs ilahi və islami mə'rifətə biganə, imansız şəxs deyil. Bu şəxs kamal həddində olmasa da, Allaha inanır, İslamı qəbul

edir, dini əsaslara e'tiqadlıdır. Ona görə də vəsiyyətin başlanğıcında Allahın varlığından, Onu tanımaq və Ona ibadət etməyin zəruriliyindən danışılır. Sonralar isə Allahşünaslıq mövzusunda bə'zi mətləblər bəyan olunur.

İlk öncə təqva tövsiyyə olunur. Bütün ilahi kitabların, vəsiyyətlərin əsas mövzusu təqvadır. İmamət və rəhbərlik məs'uliyəti daşıyan bütün insanlar xalqla söhbət zamanı onları təqvaya çağırmaqlıdır. Cümə namazının hər iki xütbəsində imam xalqı təqvaya də'vət edir. Təqvaya də'vət xütbənin zəruri əsaslarındanır. Əgər xütbədə təqvaya çağırış olmazsa, həmin xütbə naqis sayılır.

TƏQVA DƏYƏRLƏRİN MEHVƏRIDİR

Qur'an-kərimin bir çox ayələrində “təqva” kəlməsi ilə qarşılaşırıq. İslami dəyərlər kompleksində ən böyük dəyərlərdən biri, demək olar ki, bütün dəyərlərin mehvəri təqvadır. Allah-təala buyurur: “Həqiqətən, sizin təqvalınız Allah yanında ən hörmətlidir.” Allah qarşısında kəramət ölçüsü olan təqvanın heç bir əvəzi yoxdur. Ona görə də bu vəsiyyətnamədə bütün öyüdlərin mehvəri olan təqva diqqəti daha çox cəlb etməlidir.

Təqva haqqında müxtəlif baxımlardan danışmışıq. Ona görə də indi sadəcə bu mövzuya işarə edirik. Həzrət (ə) buyurur: “Sənə təqva və Allah göstərişlərinə diqqəti tövsiyyə edirəm.” “Təqva” müxtəlif mə'nalara malikdir. Bu söz bə'zən “günahdan çəkinmək”, bə'zən “bütün şər'i göstərişlərə riayət etmək” mə'nalarını ifadə edir. Əgər “təqva” kəlməsi yalnız günlərdən çəkinmək mə'nasını daşıyarsa, “lüzumu əmrini” (“Allahın əmrinə diqqət, bağlılıq”) ifadəsi “təqvəllah” (“Allah qarşısında pəhriz, təqva”) ifadəsinə bağlı olar. Ayrı-ayrılıqda “təqvəllah” günahdan çəkinmək, “lüzumi əmrini” vacib əmrlərə itaət etməkdir. Amma “təqva”nın ümumi mə'nası həm əmrin icrası, həm günahın tərki kimi qəbul olunsa, “lüzumi əmrini”

“təqvəllah” kəlməsinə bağlı olacaq. Yə’ni əvvəlcə təqva tövsiyyə olunur, sonra Allahın əmrinə itaət xüsusi qeyd edilir.

Amma zəif ehtimala əsasən, “əmrillah” “Allah işi” mə’nasında da işlənə bilər. Yə’ni ilahi işlərə diqqət, qeyri-ilahi işlərin tərki. Hər halda, Həzrət (ə) ilkin olaraq təqvalı olmağı tapşırır. Bütün dəyərlərə şamil edilən bu kəlmə isə İslam və bütün digər ilahi dinlərdə mö’ təbərdir.

Həzrət Əli (ə) bizə hər şeydən öncə bütün dəyərlərin mehveri olan təqvanı tövsiyyə edir. Amma insanın daxilində təqva ruhu, Allah qorxusu olmazsa, yə’ni o, vacib əmrlərə, haramlara fərq qoymazsa, bu yolun axırı yoxdur. Prinsipsiz, biganə adam başını itirmiş kimidir. Təkamül yolunun ilk şərti nəfsə nəzarətdir. Tərəqqi etmək istəyən şəxs başıpozuqluqdan çəkinməlidir. Ürəyindən keçənin ardınca qaçan insan heç bir mə’nəvi dəyərə nail ola bilməz. Demək, ilk addım nəfsə, ürəkdən keçən həvəslərə nəzarətdir. Bəli, məhz bu baxımdan, Həzrət (ə) hər şeydən əvvəl təqvaya çağırır.

ZIKR VƏ ALLAHı XATıRLAMA

Həzrət Əlinin (ə) ikinci vəsiyyəti Allahın zikri, Onun xatırlanmasıdır. Zikr insan qəlbini abad edir. Həzrət (ə) buyurur: **“...qəlbini Allah zikri ilə abad edəsən”**. Bu vəsiyyətin ardınca hər biri insan qəlbinə ünvanlanmış ifadələr gəlir. Əvvəlcə qəlbini abadlığından danışılır. Bildirilir ki, qəlb həm abad, həm viran ola bilər. Uyğun cümlələrdən mə’lum olur ki, insan qəlbini özünəməxsus həyat və ölümə malikdir. O, aram qalmalı, bə’zi çətinlikləri qəbul etməli, bə’zi həqiqətlərə inanmalıdır. Təbii ki, heç kəs öz vücudunun səmərəsizliyini, bəhrəsizliyini istəməz. O, yaşamaq, inkişaf etmək, səmərə vermək istəyindədir. İnsan qəlbini inkişaf etmiş bir məmləkət kimi abad ola bilər. Eyni zamanda, onun uçulmuş bir bina tək xaraba qalması da mümkündür. Qəlbini əzəmətli imarət tək abad etmək və ya uçulmuş ev tək xaraba qoymaq insanın öz əlinədir. Hər halda Həzrət (ə) “qəlbini abad et” göstərişini

verir. Həzrət (ə) onu da qeyd edir ki, qəlbin abadlığı Allahın zikri sayəsində mümkündür. Zikrsiz qəlb virandır. Qəlbin nə olduğunu araşdırmaq fikrində deyilik. Bu barədə müəllifin “Əxlaq və Qur’an” kitabından mə'lumat ala bilərsiniz. Mövzu qəlbin abadlığıdır. Qəlbinizi abad edin, onu viran qoymayın və unutmayın ki, qəlblər Allahın zikri, xatırlanması ilə abad olur.

ALLAHIN İPİNDƏN YAPİŞIN!

Həzrət (ə) bu vəsiyyətin üçüncü bəndində buyurur: “və'təsimu bihəblihi” (“Allahın ipindən yapışın”). İnsanın hər hansı bir şeydən tutması, yapışması ərəbcə “e'tisam” kimi ifadə olunur. Bə'zən “e'tisam” yerinə “təməssük”, “istəmək” kəlmələri də işlədilir. Məsələn, Allah-təala Qur'ani-kərimdə buyurur: “fəqəd istəmsəkə bil-urvətil vusqa”, yə'ni “möhkəm ipdən yapışmış olur...” “həbl” kəlməsi kəndir, ip mə'nasını daşıyır. Maraqlıdır ki, insan nə vaxt ipdən bərk yapışır? Adətən, bu hərəkətin səbəbi süqut etməmək, yuxarı qalxmaq istəyi olur. İnsan təhlükədən qurtarmaq üçün ipə əl atır. Beləcə, ucalmaq, tərəqqi etmək, kamala çatmaq istəyən insan da vasitə axtarır. Əgər insana əmr olunsa ki, ipdən yapışsın, demək, o təhlükədədir. Bu təhlükədən qurtarmaq, amanda qalmaq istəyən şəxs əmrə tabe olub, ipdən yapışmalıdır. İnsana, “Allahın ipindən “ yapışmaq buyurulursa, demək, o, təhlükə ilə üzbəüzdür və xilas olmaq üçün hökmən bu işə əl atmalıdır. Bu insan yerlə göy arasında qalmış, süquta uğrayan şəxs kimidir. Bu vəziyyətə düşməmiş adamlar vəziyyətin ağırlığını bir o qədər də hiss etmirlər. Amma uyğun vəziyyətə düşmüş adam can-dildən hiss edir ki, nədənsə yapışmaq lazımdır. Dərin quyuya düşmüş, sıldırım qayadan uçmuş insan bütün bunları qədərincə hiss etmək qüdrətindədir.

QƏFLƏT AZĞİNLİĞA APARIR

Mö'min insan təhlükədə olduğunu bir an da unutmamalıdır. Çünki onun ayağı altda daim süqut edə biləcəyi cəhənnəm dərəsi qaynamaqdadır. O, bir tərəfi ilahi mərhəmət, digər tərəfi

əbədi əzab olan fəzadadır. Onun süqut etməyəcəyinə heç bir zəmanət yoxdur. Bəli, insan daim uçurum kənarındadır. Bu uçurumdan aşağı insan üçün əbədi əzab vadisi uzanır. Əgər ölüm hər şeyə son qoysaydı, çox asan olardı. Amma həqiqət başqadır. İnsan kiçik bir büdrəmə nəticəsində əbədi cəhənnəm dərəsinə yuvarlana bilər. Bə'ziləri çətinliyə düşdükdə ölüm arzulayırlar. “Kaş ölüb, rahatlaşaydım”, deyirlər. Amma onlar unudurlar ki, ölümdən sonra əbədi həyat başlanır. Bu həyat xoşbəxt ola bilər kimi, bədbəxt də ola bilər. Hətta imanlı insanlardan da belə sözlər eşidirik ki, “Pərvərdigara, artıq bu çətinliyə dözə bilmirəm, məni öldür.” Belələri bu dünyanın dərdlərinə, çətinliklərinə qarşı müqavimət qüvvəsini itirənlərdir. Onlar Allahın qəzasına dözə bilmir, ölümü daha asan sayırlar. Onların nəzərinə, bu dünyanın dərdləri ölüm və ölümdən sonrakı həyatın mümkün ağrılarından daha dözülməzdir.

Qur'ani-kərim qiyamət gününün sonsuz ağrıları barədə cəhənnəm əhlinin dilindən buyurur: “Ey Malik (cəhənnəm gözətçisi), qoy Rəbbin bizi öldürsün...” Onlara cəhənnəm əzabı o qədər ağır gələr ki, cəhənnəm mələyindən ölüm istərlər. Malik isə onlara belə cavab verir: “Siz həmişəlik qalacaqsınız”... Bəli, ölümdən sonra ölüm yoxdur. Cəhənnəmə düşənlər orada əbədi qalasırlar. Hər halda unutmamalıyıq ki, dünya və axirət çətinliklərinin əksəri insanın qəflətindən, diqqətsizliyindən yaranır. Qəflətdə olan insan qarşıda onu gözləyən təhlükədən xəbərsiz qalır.

İmam rahil (r) öz söhbətlərində “diqqət” sözünü çox işlətmişdir. Əgər onun moizələrinə nəzər salsanız, təkrar-təkrar bu sözləri dediyinə şahid olarsınız: “Ağalar, diqqətli olun...” Əgər bu kəlmə çox işlədilsə, demək, onda bir sirr vardır. Bir çox problemlər məhz bu diqqətsizliyin nəticəsində yaranır. Əgər insan hər an əbədi oda yuvarlanacağını mümkün hesab etsə, rahatlığını itirər, daim diqqətli olar. İnsan bir qədər düşüncə, qarşıdakı təhlükələri təsəvvüründə canlandırırsa, çox

səmərəli bir əhvali-ruhiyyə əldə edər. Allah övliyalarının göz yaşları, Əbu-həmzə duası və digər münacatlar yalnız uyğun diqqət nəticəsində müyəssərdir. Bir zərrə diqqət həmin nalələrə qapı açar bilər.

Bəli, bu gün dərdli olmamağımızın səbəbi qarşıdakı təhlükələrə diqqətsizliyimizdir. Əgər insan düşünsə ki, dünya həyatı fəzada qalmaq kimidir və aşağıda nəfs istəklərindən şö'lələnmiş alov yanır, bu alova düşməmək üçün qəlbini nəyəyə bağlayar, əl atıb nədənsə yapışar. Diqqətli insanda belə bir hal yaranır. Bu halda olan insan üçün ən zəruri iş Allahın ipindən yapışmaqdır. Qur'ani-kərim və Əhli-beyt (ə) bu kədərli halı müxtəlif şəkillərdə bəyan etmiş və onun çarəsini göstərmişlər. Bəli, təhlükələrdən xilas olmaq üçün möhkəm ilahi ipdən yapışmaq lazımdır.

“Bəqərə” surəsinin 256-cı ayəsindəki “urvə” kəlməsi dəstək mə'nasını daşıyır. İnsanın yıxılmamaq üçün yapışdığı yer “urvə” adlanır. Müxtəlif qabların, kuzələrin qulpuna da “urvə” deyirlər. Amma insan təhlükə zamanı hər şeydən yox, möhkəm bir şeydən yapışmaq istəyir. Bu möhkəmliyi ayədəki “vusqa” kəlməsi ifadə edir. İnsan süquta uğramamaq üçün ən e'tibarlı hesab etdiyi şeyə əl atır. Bu, onun fitri ehtiyacıdır. Diqqətli insan bu ehtiyacı hiss edir və təhlükədən qurtarmaq üçün daim axtarışda olur. Allah-təala insana xəbərdarlıq edərək buyurur: “Allahdan başqasını dost tutanlar yuva qurmuş hörümçəyə bənzəyirlər. Şübhəsiz ki, evlərin ən zəif hörümçək yuvasıdır.”

Dünya və onda olanlar insanın təhlükədən xilas olmasında hörümçək toru tək zəif və e'tibarsızdır. Yeganə qurtuluş yolu Allahın qırılmaz ipindən yapışmaqdır. Kimsənin qıra bilməyəcəyi yeganə e'tibarlı vasitə həmin ilahi ipdir. Allahla bağlılığı güclü olan insan bu qırılmaz ipdən yapışmışdır. Qur'ani-kərim “lənfisamə ləha”, yə'ni “bu ip qırılmaz”, buyurur. Bütün başqa iplər gec-tez qırılısıdır. Bizim uzun hesab etdiyimiz müddətlər ilahi miqyasda çox kiçikdir. “Həqiqətən, onlar həmin əzabı uzaq görürlər” - buyurur

Allah-təala. İnsan çox vaxt çətinliklərdən qurtulmaq üçün dünyəvi vasitələrə əl atır. Əslində isə insanı xoşbəxtliyə qovuşdurması yeganə yol Allah yoludur.

Əlbəttə ki, Allah yolunun müxtəlif nümunələri ola bilər. Məsələn, “Allahın ipindən birgə yapışın” ayəsində “Allahın ipi” kəlməsi müxtəlif cür təfsir olunur. Bə’zən Qur’an, bə’zən İslam, bə’zən Əhli-beyt, bə’zən isə mə’sum imamların vilayəti “Allahın ipi” hesab olunur. Amma bütün təfsirlərin arxasında Allahla bəndə arasındakı rabitə durmuşdur. Xilas olmaq istəyən şəxs Allaha bağlanmalıdır. Qur’anın bütün hökmlərini qəbul edib, əmələ başlamaq həmin qırılmaz ipdən yapışmaq, Allaha bağlanmaqdır. Bə’zən “ip” əvəzinə “səbəb” kəlməsi işlədilir. Əslində “səbəb” kəlməsinin də ərəbcə lüğət mə’nası “ip” və ya rabitə deməkdir. Bu kəlmələrin hər bir iki şey arasında bağlılığı ifadə edir. Allah-təala buyurur: “ Ona (Allaha) vasitə, yol axtarın.” Bu ayənin nümunələrindən biri Əhli-beytə (ə) təvəssüldür. İnsan Allahla rabitə yaratmaq üçün yol axtarır, Allahın mə’sum imamlarını vasitə seçir. Bəli, qurtuluş üçün ən yaxşı yolu seçmək lazım gəlir.

Həzrət Əli (ə) sözünün davamında buyurur: **“Səni Allahla bağlayan vasitədən möhkəm vasitə varmı?!”** Bəli, biz Allaha bağlılıq vasitəsi tapmağa məcburuq. Əslində sənin varlığın Allahla rabitənin özüdür. Əgər Allahın istək və iradəsi, Onunla bağlılıq olmazsa, sən və bütün bu aləm duruş gətirərmə? Bizim varlığımız təkvini, təbii cəhətdən Allaha bağlıdır. Varlıq aləmi Onun iradəsindən asılıdır. Bundan möhkəm bağlılıq ola bilərmi? Allahla bəndə arasındakı rabitədən güclü rabitə hansıdır?!

Ona görə də Həzrət (ə) əvvəlcə təqvanı tövsiyyə edir, sonra isə zikr və Allahın xatırlanmasını tapşırır. Nəhayət, diqqətimizi ona yönəldir ki, təhlükələrdən xilas olmaq üçün yeganə çıxış yolu Allaha bağlılıqdır. Allah kimsəni zorla bu rabitəyə qatmır. Yalnız insan özü Ona üz tutduqdan sonra hifz olunur. Dünya zor dünyası deyil. Hər kəs həyat yolunu özü seçir. Əgər irəli

addım atıb, Allahın ipindən yapışsan, O səni hiǝ edəcəǝ. Əǝər Ona arxa çevirib, uzaqlaşsan, ardınca gəlməyəcəǝ. Qur’ani-kərimdə buyurulur: “O istəsəydi, hamınızı hidayət edərdi.” Ayədən mə’lum olur ki, hidayət olmaq istəyən şəxs hökmən özü Allaha əl açmalıdır. Dünya həyatında daim ətrafdakılara əl açan bizlər nədənsə yeganə həqiqi xilaskarımıza əl açmaǝı unuduruq. Allahın möhkəm ipinə sarılmayıb, təhlükəyə düşən insan özü müqəssirdir.

ÜÇÜNCÜ DƏRS

QƏLBİN HALLARI (1)

Qəlbini moizə və nəsihətlərlə dirilt, zöhd və pəhrizlə öldür, yəqinlə gücləndir, hikmətlə işıqlandır.”

Söhbətin mövzusu Əmirəl-mö'mininin (ə) öz ömrünün sonunda övladı imam Həsənə (ə) vəsiyyətidir. Vəsiyyətnamənin müqəddiməsində onun qısa məzmunu verilmişdir. Bə'zi yazıçılar kitabın əvvəlində əsərin qısa məzmununu verirlər. Həzrət Əli (ə) də bu yolla getmişdir. Vəsiyyətnamənin xülasəsindəki bə'zi cümlələri şərh etdik. İndi bu şərh davam etdiririk.

Vəsiyyətin bu hissəsində əsas mövzu insan qəlbidir. Çünki insanın islahı, tərbiyəsi onun qəlbinin islahından, tərbiyəsindən ibarətdir. Əslində insanlıq sırf qəlblə bağlı bir həqiqətdir. Allaha yaxınlaşmaq istəyən insan hədəfə doğru qəlb yolu ilə hərəkət etməlidir. Paklanmaq istəyən insan öncə qəlbini paklamalıdır. İnsan həyatında əsas rol oynayan məhz onun qəlbidir.

İNSAN VÜCUDUNUN YÖNLƏRİ VƏ MƏRTƏBƏLƏRİ

Əgər “yön” sözünü düzgün seçmiş olsaq, deyə bilərik ki, insan müxtəlif yönlərə malik bir vücutdur. O, ruh və bədəndən ibarətdir. Ruhun da özünəməxsus keyfiyyətləri və mərtəbələri vardır. Bə'zi mərtəbələr, belə demək olarsa, uzununa, bə'zi mərtəbələr isə eninədir. İnsana “dərk etmək”, “tanımaq”, “sevmək” kimi müxtəlif keyfiyyətlər aid edilir.

İnsana aid edilənləri üç hissəyə bölmək olar:

a) Bədənə aid olan işlər; məsələn, əzələlər və sinirlər vasitəsi ilə icra olan hərəkətlər. Bu işlər çox vaxt ona görə ruha aid edilir ki, hərəkətverici qüvvə ruhdur. Amma amil ruh olsa da, əməl bədəndə zahir olur.

b) Ağahlıq, tanıma, bilmə, anlama kimi işlər; olsun ki, “elm” kəlməsi deyilənləri daha ümumi şəkildə ifadə edir. “Hüzuri” və “hüsuli” olan bu bilikləri də ruhumuza aid edirik.

v) Digər bir qrupu meyllər, sə’ylər təşkil edir. Psixologiyada bu işlər meyllər, hisslər, tə’sirlər kimi qruplara ayrılır. Məsələn: qorxu, ümid, məhəbbət, eşq, kin, ədavət, şadlıq, hüzn və s. Bu qrupdan olanları elmin eyni saymaq olmaz. Amma onlar idrak yolu ilə gerçəkləşir. Məsələn, qorxu elm deyil. Amma idrak gücü ilə həyata keçir. Yə’ni insan qorxdığı vaxt bilir ki, qorxur. Sevdidiyi vaxt bilir ki, sevir. Sözsüz ki, elm və ağahlığın da mərtəbələri var. Amma bütün mərtəbələrdə idrak rol oynayır.

Beləcə, deyə bilərik ki, ruha aid olan işlər baxış və münasibətdən, meyllərdən və ruhun bədəndə hərəkətə gətirdiyi rəftardan ibarətdir. Bu rəftarların qəlbə aidiyyəti yoxdur. Qəlbın bədəni inkişaf etdirməsi barədə nə ayə, nə də rəvayət vardır. Bədəndə baş verənlər ruha aid edilir. Amma münasibətlər və meyllər qəlbə aiddir. Qur’ani-kərimdə “qəlb nə gördü, doğru gördü”, buyrulur. Bu şühudi, hüzeni, batini bir elmdir. Demək, qəlb elmə malikdir. Həzrət Əli (ə) “qəlb Allahı görür”, buyurur. Qəlbın bu elmi, biliyi hüzeni, şühudi elmdir.

Amma meyllərin və hisslərin qəlbə aid edilməsinə heç bir irad yoxdur. Qur’ani-kərimdə belə işlərin qəlbə aid edilməsi ilə tez-tez qarşılaşırıq. Gündəlik həyatda “qəlbim istəyir”, “qəlbim şaddır” kimi sözlər çox işlənir. Beləcə, qəlb iki fərqli cəhətə, yönə malikdir:

1. Elm və idrak yönü;
2. Meyl və istək yönü. Bilik və tanıma kimi işlər qəlbə aid edildiyi kimi, məhəbbət və nifrət kimi meyllər də ona ünvanlanır.

SAGLAM QƏLB

Yuxarıda deyilənlərə əsasən, qəlb iki fərqli həqiqətə malik mövcuddur. Başqa sözlə, qəlb həm iş görür, həm də onda halətlər yaranır. Bir sözlə, o həm tə'sirlənir, həm də tə'sirləndirir. Məsələn, göz görmək üçün yaradılmışdır. Əgər görmürsə, demək, kordur. Qəlb də müəyyən şeyləri görməli, eşitməli, müxtəlif halətlərə düşməli və onda müəyyən işlər baş verməlidir. O, bə'zi şeyləri sevməli, bə'zi şeylərə isə nifrət etməlidir. Qəlbə meyllər və münasibətlər olmalıdır. Bütün bunlar yerindədirsə, qəlb sağlamdır. Qur'ani-kərim belə qəlbi "sağlam, saf qəlb" adlandırır. Amma zəruri biliklərdən məhrum olub, səhvə düşər olan, aramlığını itirən, qorxmalı olduğu halda qorxmayan qəlb xəstədir. Qur'ani-kərimdə belə qəlb "xəstə qəlb" hesab olunur. Bu baxımdan qəlb elə ruhdur. Onun idrakı, meylləri, istəkləri vardır.

Qəlbə aid olan hal və sifətlər ikiqütblüdür. Bir qütbə sağlam, digər qütbə xəstə qəlbə xas əlamətlər durur. Qur'ani-kərimdə buyrulur: "Biz ona şe'r öyrətmədik, bu ona yaraşmaz. Ona vəhy olunan yalnız zikr və aşkar Qur'andır. Onunla ağıl və bəsirət sahiblərini qorxutsun, kafirlər haqqında deyilənlər gerçək olsun." Qur'an və peyğəmbərlərin də'vəti yalnız diri qəlblərə tə'sir edə bilir. Allah-təala buyurur: "Şübhəsiz ki, ölümlərə eşitdirə bilməzsən." Qəlbi ölmüş insan heç nəyi dərk etmir, dinin qorxutmaları ona tə'sirsiz olur. Xəstəliyin sonu ölüm və fənadır. Xəstələnmiş insan müalicə olunmazsa, onun ölümü labüddür. Qəlb də xəstələndikdə müalicə olunmazsa, öləsidir.

QƏLBİN DIRİLMƏSİ VƏ ÖLÜMÜ

Tələb olunan budur ki, qəlb diri saxlanılsın. Qəlbin ölümü insan üçün olduqca böyük fəlakətdir. Amma qarşımızdakı vəsiyyətnamədə qəlbin həm dirildilməsi, həm də öldürülməsi tapşırılır: "Qəlbini moizə və nəsihətlə dirilt, zöhd və pəhrizlə öldür." Məgər qəlbin öldürülməsi də yaxşı bir iş ola bilərmi?

Bəli, bəyənilməyən həyat tərzinin ölümü çox yaxşı işdir. İnsan qəlbi ikiüzlü sikkə kimidir. Onun bir üzünə baxmaq üçün o biri üzünü qapamalısan. Qəlbə aid olan meyl və istəklər həm ilahi ola bilər, həm də heyvani. İnsanı kamala aparan meyllər ilahi, onu alçaldan meyllər heyvanidir. Heyvani şəhvətlər, şeytani istəklər, insanı uçuruma sürükləyən əmmarə nəfs hökmən öldürülməlidir. Bu meyllərin öldürülməsinə, əmmarə nəfsin insana hakim olmasına yol verilməməlidir. Bu meyllər hökmən öldürülməlidir. Əks-təqdirdə insanın tərəqqisinin qarşısı alınacaqdır. Əslində həmin meylləri öldürmək yox, kamilləşmə istiqamətinə yönəltmək lazımdır. Onlardan təkamül məqsədi ilə istifadə olunmalıdır. Əgər insan öz heyvani istəklərini doyurmaq üçün ifrata varsa, bir çox başqa mənfi qüvvələr də canlanacaq, insanı oda çəkəcək. Ona görə də bu meyllər söndürülməlidir. Həzrət (ə) “qəlbi öldür” deyərkən məqsədi qəlbdəki heyvani hissələrin öldürülməsi olmuşdur.

Biz həyat dedikdə hərəkət və fəaliyyət nəzərdə tuturuq. Dirilik nəzərimizdə nəfəs almaq kimi canlanır. Bir canlı dayanıb, nəfəs dərmədikdə onu ölmüş hesab edirik. Amma qəlbin diriliyi dedikdə xüsusi bir fəallıq nəzərdə tuturuq. Demək, bə'zi fəaliyyətlər nəinki dirilik sayılmır, hətta həmin fəaliyyətlərə görə qəlb ölü hesab olunur. Yalnız insanın kamilliyinə xidmət edən fəaliyyətlər dirilik nişanəsidir. Şəhvət odundan hərəkətə gələn fəaliyyətlər isə hökmən buxovlanmalı, məhv edilməlidir.

QƏLBİN DIRİLİK AYINI

Qəlbin dirilik və ölülüyündən danışdıqdan sonra bu işin hansı yolla həyata keçməsinə bilmək faydalı olardı. Qəlb hansı yolla dirilə bilər, heyvani hissələr hansı yolla aradan qalxar? Bu məqsədlərə necə çatmaq olar?

Həzrət Əmirəl-mö'mininin (ə) moizəsindən mə'lum olur ki, insan qəlbi həyat və ölümə malikdir. Bu qəlbdə bə'zi fəaliyyətlərin həyatı, bə'zi fəaliyyətlərin isə ölümü faydalı hesab

olunur. Qəlbin faydalı həyatı onda ilahi meyllərin hökmranlığından ibarətdir. Qəlbin faydalı ölümü isə ondakı heyvani meyllərin məhvəsidir. Bəs faydalı həyat və ölümə necə nail olmaq mümkündür? Eləcə də, zərərli həyat və ölümdən necə yaxa qurtarmaq olar?

Həzrət (ə) qəlbin dirildilməsi üçün belə tövsiyyə edir: "Qəlbinə moizə və nəsihətlə dirilt". Bəli, qəlbin diriliyinə nail olmaq üçün ən yaxşı yol moizə dinləmək və nəsihətamiz kitablar oxumaqdır. Məsələn, Qur'ani-kərimdən, Peyğəmbər (s) və Əhli-beytin (ə) moizələrindən istifadə olunmalıdır. İnsan özü də özünü moizə edə bilər. Hər bir şəxs ilahi nəsihətləri xatırlayaraq öz nəsihətçisi, vaizi ola bilər. Moizələri dinləmək, oxumaq, xatırlamaq vasitəsi ilə qəlb dirilə bilər. Bütün bunları asanlıqla təcrübədən keçirmək olar. Moizələrdən faydalanan insan öz daxilində müsbət meyllərin oyandığını hiss edir. Məsələn, tənbellik səbəbindən nafilə namazı qılmayan insan bu mövzuda moizə dinlədikdən sonra həmin ibadətə həvəslənir. Moizədən qabaq televizor qarşısında oturub, vaxtını faydasız filmlərə baxmaqla keçirməyi üstün tutan adam moizədən sonra Qur'an oxumağa, ibadətə üstünlük verir. Moizədən əvvəl axirət barədə düşünməyən insan moizədən sonra uyğun mövzuya maraq göstərir, mütaliə etməyə çalışır. Çünki moizədən qabaq onun qəlbi ölü idi, müsbət meyllər yatmışdır, amma moizə meylləri hərəkətə gətirdi, qəlb canlandı.

Bəli, moizə ölü qəlbi dirildi bilər. Yə'ni moizə insan qəlbini lazım olan istiqamətə yönəldir, müsbət meylləri hərəkətə gətirir. Bə'zən də yaş həddi, fizioloji amillər və digər təbii vasitələr insandakı heyvani hissələri gücləndirir. Nəticədə insan elm və bilikdən, ibadətdən uzaqlaşır. Bə'zən isə xarici amillər insanı uyğun istiqamətə meylləndirir. Məsələn, bə'zi səhnələrin seyri, bə'zi söhbətlərin dinlənilməsi uyğun meylləri gücləndirir. Mənfi meyllərin güclənməsi ehtimalı gənclərdə daha çoxdur. Pisliyə meyilli gəncin də qəlbi diridir. Amma bu dirilik şeytana doğru hərəkətin fəallığından ibarətdir. Belə bir diriliyə son

qoyulmalıdır. Bəs bu alovu necə söndürmək olar? Həzrət (ə) yol göstərir: "...zöhd və pəhrizlə öldür". Bəli, insan maddi ləzzətlərə təslim olmamalıdır. Təhrikedici qidalara qəbul edən, səhnələrə baxan, söhbətlər dinləyən insanın qəlbində şeytani əhval yaranır. Bu meyllərə nəzarət olunmalı, hədd qoyulmalıdır. Mənfi əhvaldan qurtarmaq istəyən şəxs yol tapmalıdır. Mənfi meylə səbəb varsa, təbii ki, o, hərəkətə gəlməlidir. Ona görə də səbəblə mübarizə aparmaq lazım gəlir. Gənclərin fiziki və psixoloji durumundan asılı olaraq, xüsusi ilə böhran dövründə olanlar arasında mənfi meyllərin fəallığı üçün şərait daha münasibdir. Dünyəvi ləzzətlərlə mübarizə yolu çoxdur. Oruc tutmaq, ibadət, ilahi dəyərlər haqqında düşüncə dünya ləzzətlərinə marağı azaldır.

Deyilənlərdən mə'lum oldu ki, insanı Allaha, mə'nəviyyata, kamilliyə doğru istiqamətləndirən həyat qəlb üçün müsbət sayılır. İnsan vücudunda belə müsbət fəallıq varsa, onun qəlbi diridir. Belə bir fəallıq əldə etmək üçün ən münasib yol moizədir. İnsanı axirət və axirət dəyərlərinə həvəsləndirmək üçün moizə müstəsna rol oynayır. Heyvani şəhvetlərin, meyllərin cilovlanmasından ibarət olan qəlb ölümü isə zöhd və pəhriz vasitəsi ilə əldə oluna bilər.

QƏLBI GÜCLƏNDİRMƏ YOLU

Vəsiyyətin davamında Həzrət Əli (ə) qəlb üçün iki müsbət hal və bu halların əldə edilmə yolunu göstərir: **"...Yəqinliklə gücləndir, hikmətlə işıqlandır."** Hər bir üzv və amil yalnız tələb olunan şərtlər ödəndikdə öz işini lazımınca yerinə yetirə bilər. Bu amil həm bitki və heyvanlara, həm də insanlara münasibətdə özünü doğruldu. Məsələn, bədən lazımınca inkişaf etmişdirsə, insan bir çox istəklərini həyata keçirməyə qadir olur. Qəlb də belədir. O, yalnız o vaxt istəyinə çata bilər ki, güclü olsun. Göstərdiyi sə'yərdən asılı olmayaraq, istəyini gerçəkləşdirə bilməyən qəlb zəifdir. Allah-təala insana məhz istəklərini həyata keçirə bilməsi üçün qəlb əta etmişdir.

Bəs qəlbi hansı yolla gücləndirmək olar? Qeyd etdik ki, insan ruhu iki baxımdan diqqəti cəlb edir: elm və agahlıq yönü; meyl və istək yönü. Ruhun dərk, elm və agahlıq yönü daha maraqlıdır.

Qəlbin elmi yönü yəqinlik vasitəsi ilə güclənir. Zəruri bilikləri qazana bilən, taleyüklü e'tiqadi mətləbləri qavraya bilən qəlb güclüdür. Elmi yəqinliyə malik olmayan, şəkk-şübhələr içində vurnuxan qəlb isə zəifdir. Qəlb istənilən məqama yüksəlmək üçün yəqinlik dərəcəsinə çatmalıdır. Yəqinliyə çatmamış qəlb insanı həlak edəsidir.

Qəlbini gücləndirmək istəyən insan yəqinlik əldə etməlidir. Öz mə'rifətinə biganə olan şəxs qəlb zəifliyə məhkumdur. Allaha, axirətə, digər zəruri e'tiqadi məsələlərə münasibətdə özündə zəiflik hiss edən insan aram dayanmamalıdır. O, yəqinliyə çatanadək çalışmalıdır. Bu istiqamətdə fəaliyyət göstərməyən qəlb günbəgün zəifləyir, nəhayət, insan süquta uğrayır. Bədən də belədir. Bir üzvü fəaliyyətdən düşmüş orqanizm daim zəifləyir. Məsələn, bir neçə il bağlı qalmış göz görmə qabiliyyətini itirir. Bir gözü zəifləmiş adama məsləhət görülür ki, güclü gözünü bir müddət bağlasın. Bir sözlə, fəaliyyət göstərməyən istənilən orqan gücünü itirir. Qəlb gücləndirmək üçün də onun çalışdırılması, dəlillər vasitəsi ilə yəqinlik əldə olunması zəruridir.

Yəqinlik əldə etmək üçün çox yol var. Bu yollardan biri əqli dəlillərlə silahlanmaqdır. Şübhədə olan insan biganə qalmamalı, möhkəm dəlillər əldə etməklə yəqinliyə çatmalıdır. Yəqinliyi olmayan bütün insanlar problemlərlə üzbəüzdürlər. Qəlb zəifliyinin səbəbi tapılmalı və bu xəstəlik dərhal müalicə olmalıdır. Allah-təala bu məqsədlə yollar müəyyənləşdirmiş və şəkk-şübhəyə aparan işləri qadağan etmişdir. Qur'ani-kərimdə buyrulur:

Allah-təala həmin məqsədə aparan yolu da müəyyənləşdirmişdir. Güclü qəlb istəyiriksə, yəqinlik əldə etmək üçün çalışmalıyıq.

İstənilən bir orqanizm qida maddələri ilə tə'min olunduqda onun kamilliyi artır. Yə'ni yeni bir hal yaranır və bu hal orqanizmin yeni güc əldə etməsinə səbəb olur. Qəlb də orqanizm kimi qidaya ehtiyaclıdır. Yəqinlik bir növ qəlbın qidasıdır. Cəhalət girdabında çobalayan qəlb zəifləyir və bir gün məhv olur.

Qəlbın vəzifələrindən biri yəqinliyə aparan elmlər əldə etməkdir. Bu istiqamətdə çalışan qəlb güclənir. Bütün qüvvələr iş vasitəsi ilə gücləndiyi kimi, qəlb də müsbət fəaliyyətlər vasitəsi ilə güclənir. Amma qəlb öz xüsusi qidasını qəbul etməlidir. Bə'zi qidalar orqanizmə zərərli olduğu kimi, qəlb üçün də arzuolunmaz qidalar vardır. Qəlb mə'nəvi qidalar vasitəsi ilə güclənir, onun dərki, elmi, mə'rifəti və yəqinliyi artır.

Digər bir tərəfdən, qəlbın necə qüvvətləndirilməsi sualına vəsiyyətin növbəti cümləsi cavab ola bilər: **“və nəvvirtu bilhikməti”** (**“hikmətlə işıqlandır”**). Demək olar ki, əksər ayələrdə və rəvayətlərdə hikmət deyilərkən əməli hikmət, əməli maarif nəzərdə tutulur. Amma əvvəlki **“yəqinliklə gücləndir”**) tövsiyyəsində nəzəri maarifdən danışılırdı. Əməli hikmət dedikdə insanın əməlində zahir olan yəqinliklər nəzərdə tutulur. Nəzəri hikmət isə insanın qəlbini gücləndirən həqiqi e'tiqadlardan ibarətdir. Şəkk vəziyyətində qalıb, həqiqətlərin qəbulunda tərəddüd edən qəlb zəifdir. Şübhə küləkləri bu qəlbı daim titrədir. Amma yəqinliyin daxil olduğu qəlb sabitdir və küləklər qarşısında dözümlüdür. Yə'ni heç bir şəkk-şübhə bu qəlbı titrədə bilmir. Çünki bu qəlb yəqinlik maarifi ilə möhkəmlənmişdir. Şəkkə düşən qəlb isə zərif budaq tək yüngül mehin də tə'sirindən hərəkətə gəlir. Şübhələr qarşısında möhkəm dayanacaq, sütləşməyəcək, izzirab keçirməyəcək qəlb istəyiriksə, yəqinlik əldə etməliyik.

HIKMƏT, BATIN NURU

Qəlbin digər bir sifəti onun işıqlı və ya qaranlıq olmasıdır. Əməli və nəzəri hikmətdən məhrum olan qəlb qaranlıqdır. Bu qəlb nə edəcəyini, nəyə inanacağını bilmir. Qəlbi işıqlandırmaq üçün hikmət qazanmaq lazımdır. Onu işıqlandırmaq üçün hikmətə ehtiyac var. Qəlb həm möhkəm, həm də nurani olmalıdır. Çünki bə'zən qəlb möhkəm olsa da, yol qaranlıq olduğundan hərəkət edə bilmir.

Qur'an ayələri və rəvayətlərdə, adətən, əməli hikmət kimi nəzərdə tutulan hikmət yolu işıqlandırır. Əməli hikmətdən faydalanan insan nə etməli olduğunu bilir. Amma qəlb nə qədər güclü olsa da, qaranlıqda qaldıqda hansı sifətlərə yiyələnməli olduğunu bilmir.

Bəli, qəlb nəzəri maariflə güclənir və şübhə tufanı onu yerindən oynada bilmir. Əməli hikmət sayəsində yol işıqlanır, qaranlıq sədlər aradan qalxır. “Qəvvihî bil-yəqîni” tövsiyyəsi yəqinliyin qəlbə faydasını təsdiqləyir. “Nəvvirhu bil-hikməti” tövsiyyəsi isə əməli hikmətin qaranlığı yardığını sübuta yetirir. Qur'an ayələri müsbət rəftar dəlili kimi nuru tanıtdırır. Allah-təala buyurur: “Öldüyü halda diriltiyimiz və xalq arasında dolanması üçün nur verdiyimiz kəs qaranlıqda qərq olub, ondan çıxıb bilməyən kəs kimi ola bilərmi? Bu həmin nurdur ki, insan onun vasitəsi ilə cəmiyyətdə hərəkət edir. Demək, insan nura möhtacdır və bu nur təqva (pəhriz) sayəsində əldə olunur. Digər bir ayədə buyurulur: “Ey iman gətirənlər, Allahdan qorxun (təqvalı olun) və Onun rəsuluna iman gətirin ki, Allah öz mərhəmətindən sizə iki pay nəsib etsin: yol ketməyiniz üçün sizə nur əta etsin və sizi bağışlasın.” Həzrət Əli (ə) “hikmət vasitəsi ilə qəlbinizi işıqlandırın” buyurduqda əməli hikməti nəzərdə tutur. İnsanı düzgün rəftara sövq edən əməli hikmətdir.

Əlbəttə ki, Əhli-beyt (ə) buyuruqlarının əhatə dairəsi sonsuzdur. İnsan düşüncəsi bu dərinliyi dərk etməkdə acizdir.

Mə'sum imamların (ə) buyuruqlarının nurundan imkan daxilində çox istifadə olunmalıdır.

DÖRDÜNCÜ DƏRS

QƏLBİN HALLARı (2)

(Ey oğlum, öz qəlbini) ölümü xatırlamaqla zəlil et, fənalığı e'tiraf etdir, Allah xofu ilə aram et, ona səbir libas geyindir, dünya faciələrini göstər, dövrənin hücumlarından, gecə və gündüzün təhlükələrindən həzər qıldır.”

Qeyd olunduğu kimi, qəlbin iki mühüm vəzifəsi vardır: dərk və hərəkət mənşəyi olan meyllər. Əlbəttə ki, meyllər də öz növbəsində iki qismə bölünür. Meyllərin bir qismi Allaha, digər qismi şeytana istiqamətlənmişdir. Yə'ni qəlbə həm ilahi, həm də heyvani meyllər ola bilər.

İnsanı hərəkətə gətirən onun qəlbindəki meyllərdir. Çünki bütün ixtiyari hərəkətlər səbəbə ehtiyaqlıdır. Hərəkəti doğuran səbəb olmalıdır. Bə'zən hərəkətə gəlmiş meyllər insanı

müəyyən bir istiqamətə yönəldir. Beləcə, heyvani istəklər qələbə çaldıqda qəlb coşur, heç vəchlə cilovlanmır. O, tüğyan qopararaq, tə'lim görməmiş at kimi öz sahibini yerə çıxır. Bəli, insan qəlbi bə'zən vəhşi at kimi islah olmur. Heyvani istəklər, məqampərəstlik, cinsi ehtiras elə tüğyan qopara bilər ki, onları cilovlamaq mümkünsüz olar. Vəhşi ata süvar olmaq necə çətindir, coşmuş qəlblə də sağlam həyat tərzini yaşamaq müşküldür. Bəs bu at necə cilovlanmalıdır? Tüğyan qoparmış qəlbi necə ram etmək olar?

QƏLB RAHATLIĞI

Əgər nəfs və ya qəlb heyvani meyllər hesabına tüğyan qoparsa, onu ram etmək çətin olar. İnsanı özbaşına nəfsin bəlasından yalnız ölüm haqqında düşüncələr xilas edə bilər. Qəlbini ölüm haqqında düşüncələrlə sığallayan insan onu sakitləşdirər, ram edər. İnsan ölümü xatırlamalı, ömürün sona yetəcəyi barədə düşünməli, bu günkü gücünə uymamalıdır. Hər hansı yolla diqqətini ölümə yönəldən insan qəlb rahatlığı əldə edə bilər. Bu sahədə nümunələr çoxdur. Hər birimiz təcrübədə belə nümunələrlə qarşılaşırıq. Məsələn, diqqətimiz bir işə cəlb olunduğu vaxt hansısa bir amil diqqətimizi həmin işdən ayıra bilər. Nəfs gözlənilmədən ram olur. Belə bir hal dünyəvi işlərdə də baş verir. Qəlbini ram olunmağı üçün isə ən yaxşı vasitə ölümü xatırlamaqdır. İnsan tezliklə dünyadan köçəcəyi barədə daim düşünməlidir. Ölüm fikri insanı üsyankar halətdən uzaqlaşdırır, qəlb aramlıq tapır. Bütün deyilənlər həzrətin (ə) “qəlbini ölümü xatırlamaqla zəlil et” buyuruğunun mahiyyətini açıqlayır.

“Zəlil” kəlməsi (“zəlul” – “ram”) “harın” kəlməsinin antonimidir. İstər “ram”, istərsə də “harın” kəlmələri atın sifətləridir. Əgər qəlb harınlıq edərsə, onu ölüm fikri vasitəsi ilə ram etmək olar.

Qəlbə ölüm fikrini gücləndirmək üçün ona əbədi yaşamayacağını, bir gün öləcəyini, fəna olacağını daim

xatırlatmaq lazımdır. Ona görə də Həzrət (ə) sözünün davamında “ona fəna olacağını e’tiraf etdir” –deyə buyurur. Bəli, ömrün məhdudluğuna, dünyanın faniliyinə diqqət nəfsi ram edir.

ARXAYIN (“MÜTMƏİN”) QƏLB

Yaxşı bilir ki, hətta ram olmuş at da bə’zən süvarini narahat edir. Yə’ni cilovu süvarinin əlində olsa da, arabir şıltaqlıq edir. Demək, onu ram etdikdən sonra da iş qalır. Bu iş atı sakitləşdirmək, bir növ arxayınlaşdırmaqdan ibarətdir. İnsan da öz nəfsini ram etdikdən sonra onu sakitləşdirməlidir. Ona görə də Həzrət (ə) sözünə belə davam edir: **“Qəlbini Allah xofu ilə arxayınlaşdır”**. Ram olmuş at arabir süvarini narahat etdiyi kimi, ram olmuş nəfs də insanı narahat edə bilər. Demək, ram etməkdən əlavə sakitləşdirmək də lazımdır. Qəlbə ölümü xatırlatmaqla onu cilovlamaq, sonra isə Allah xofu ilə sakitləşdirmək lazımdır. Yalnız bu işlərdən sonra arxayınlıq əldə edilir. Qəlbə Allah xofu nə qədər çox olarsa, o bir o qədər arxayın, sabit qalar.

Ölüm fikri ilə qəlbini ram et, sonra isə Allah xofu vasitəsi ilə onu sakitləşdir.

SƏBİR VƏ DÖZÜM

Qəlb qeyd olunan sifətlərə nail olduqdan sonra onun halını qorumaq lazım gəlir. Həzrət (ə) öz vəsiyyətinin davamında qəlbi qorumaq yolunu göstərir: “Ona səbir libası geyindir”. Ərəbcə alt geyimi “işar”, üst geyimi isə “disar” adlanır. Üst-üstə libas geyinəne “muddəssir” deyilir. Həzrət (ə) “və əş’irhu bis-səbri” buyurur. Alt geyimi bədənə yapışdığından həzrət “əş’irhu” kəlməsini işlədir. Yə’ni qəlbə yapışası bir geyim. Bu geyim səbrdir.

Amma uyğun kəlmə “agahlıq”, “şüar” mə’nasını da ifadə edə bilər. Belə olsa, həzrətin “və əş’irhu bis-səbri” buyuruğu “səbri qəlbinə şüar qərar ver” kimi tərcümə olunur. Mühəribə vaxtı deyilən şüarlar insanları mə’lumatlandırır, onlara agahlıq verir.

Vəsiyyətnamədə uyğun ifadə səbiri qəlb üçün şüara çevirməklə dözümlü olmaq mə'nasını daşıya bilər. Amma birinci mə'na mövzuya daha münasibdir. Çünki həmin mə'naya görə səbirsiz qəlb üryandır və onun libasa ehtiyacı var. Üst geyim bədənə boş oturduğundan, Həzrət (ə) alt geyimi nəzərdə tutur. Alt geyim bədənə yaxın olduğu kimi, səbir də qəlbə yaxın olmalıdır.

İnsan istəyinə çatmadıqda, bəlaya düşər olduqda, xəstələndikdə, kasıblıqda, pis qonşudan əziyyət çəkəndə iki cür reaksiya verə bilər: ya təngə gəlib şikayətlənər, ya da səbir edib çarə axtarar. Bu zaman ən mühüm məsələ düzgün qərara gəlmək, düzgün münasibət göstərməkdir. Çünki hər iki münasibət insanın özündən asılıdır. Özünü düzgün tərbiyə etmiş insan çətinliklər qarşısında səbirli olur. Amma yanlış tərbiyəli adam bir anda özünü itirib, şikayətlənməyə başlayır.

Qeyd etməliyə ki, səbirlə dözümlü arasında fərq vardır. Bə'zən zahirən sakit görünən insan daxilə iztirab çəkir. Bu iztirab ona gündəlik işlərin yerinə yetirilməsində mane olur. Həmin şəxs rahat görünsə də, zəif insanlar kimi daxilə narahat olur. Əslində isə insan daxilən rahat, aram olmalıdır. Daxilən səbirli adam qarşısında duran vəzifələri müvəffəqiyyətlə yerinə yetirir. Zahirə özünü dözümlü göstərər, daxilə iztirab keçirən insan müvəffəqiyyət qazana bilmir. Belə insan ömür-gününü havayı yerə xərcləyir, inkişaf edə bilmir. Yalnız daxilən aram olan adamlar öz imkanlarından düzgün istifadə etmək gücündədir. Heç vaxt rahat yaşayış intizarında olmamalıyıq. Dünya həyatı problemsiz ötürür. İnsan yaranış baxımından çətinliklərə məhkumdur. Qur'ani-kərimdə buyrulur: "Biz insanı çətinlikdə yaratdıq." İnsanların üzləşdiyi problemlər fərqli olsa da, kimsə problemsiz deyil. Əgər özümüzü çətinliklər qarşısında səbirli olmağa hazırlasaq, işlərimizdə müvəffəq olarıq. İlahi tə'lim də bunu öyrədir. Amma rahatlığa vərmiş insan çətinliklərlə rastlaşar kimi özünü itirir. Çətinliklər qarşısında səbirli olmaq müvəffəqiyyət rəmzidir. Bu səbir üst paltar kimi ("disar")

zahiri olmamalı, alt paltar (“işar”) kimi cana yapışmalıdır. Dözümsüzlük pis hal olduğu kimi, zahiri dözüm də xoşagəlməzdir. İnsan daxilən səbirli olmalıdır.

EŞİTMƏK GÖRMƏK KİMİ OLARMı?

Qeyd etdik ki, qəlbi ram etmək üçün ölümü xatırlamaq lazımdır. Bəs ölümü necə xatırlamaq? İnsanlar bu məsələyə münasibətdə də fərqlidirlər. Bə'ziləri ölüm haqqında düşünməklə qəlblərində bu fikirə daimi yer verirsə, digərləri yalnız ölümlə bağlı səhnələri müşahidə edərkən bu barədə düşünə bilirlər. Şübhəsiz ki, görmək eşitməkdən daha tə'sirlidir. İnsanlar bir çox həqiqətlər haqqında mə'lumatlı olsalar da, gözlə müşahidə etmədiklərindən həmin həqiqətlərə diqqətsizlik göstərirlər. Həzrət Musanın (ə) dastanını xatırlayaq. Musa (ə) Tur dağında olarkən Allah-təala ona qövmünün inəyə sitayiş etdiyini buyurur. Bu xəbəri eşidən Musa (ə) ona qəlbən inansa da, bir o qədər də narahat olmur. Amma qövmünün yanına qayıdıb, onların inəyə (buzova) sitayiş etdiyini gördükdə çox qəzəblənib, dərin izzət çəkir. Qur'ani-kərimdə buyurulur: “Musa qəzəbindən lövhəni yerə atdı, qardaşının başına qışqırdı...” Bu qəzəbi doğuran Musanın öz gözü ilə gördüyü səhnələr oldu. Hansı ki, nə baş verdiyini əvvəlcədən bilirdi. Bəli, görmək eşitməkdən daha tə'sirlidir.

İnsan ölümü, dünyanın faniliyini dərindən hiss etmək üçün yer üzündə baş verən faciələri, sarayların viran qalmasını yaxından görməlidir. Tarixi mütaliə etmək, öyrənmək faydalı olsa da, gözlə görmək kimi tə'sirli deyil. Bəlkə də Allah-təala bə'zən bu məqsədlə insanı seyr etməyə çağırır: “Yer üzünü gəzin və əvvəlkilərin aqibətinin necəliyini görün”; “Yer üzündə gəzib görün ki, peyğəmbərləri yalançı hesab edənlərin axırı necə oldu.” Ayələrdə insan görməyə də'vət olunur. Biz müxtəlif məntəqələrdə baş verən zəlzələlər haqqında tez-tez eşitsək də, yalnız evimiz zəlzələdən titrədikdə onu daha dərindən hiss edirik.

Həzrət Əlinin (ə) bəyanından da mə'lum olur ki, çətinlikləri, vəfasızlıqları, bəlaları yaxından seyr etməklə qəlbimizi tə'sirləndirə bilərik. Dünya təmtəraqlarını, bərbəzəklərini gözü ilə görən insan dünyaya rəğbətlənir. Qəlbə tarazlıq yaratmaq üçün dünyanın ağırlı tərəflərini də gözlə görmək lazımdır. Əks-təqdirdə, insan dünyaya baş qatmaqla axirəti unudasıdır. Ona görə də həzrət buyurur: **“Qəlbinə dünya faciələrini göstər.”** (**“bəssirhu faciəd-dünya”**)

Ola bilər ki, “bəssirhu” “bəsirət” mə'nasında işlənmişdir. Yə'ni insan aldanmamaq üçün dünyada baş verənlərə bəsirət (iç) gözü ilə baxmalıdır. Həzrət (ə) buyurmur ki, qəlbə xatırladın. Məqsəd daha böyükdür. Çalışmaq lazımdır ki, qəlb dünya faciələrini görsün.

İBRƏT GÖTÜRƏN QƏLB...

Vəsiyyətnamənin davamında həzrət Əli (ə) dünya keşməkeşlərindən ibrət götürməyə çağırır: “Həzzirhu səvlətəd-dəhri və fuhşə təqəllubihi və təqəllübəl-ləyali vəl-əyyami.” (“qəlbinə dövranın hücumlarından, gecə və gündüzün təhlükələrindən həzər qıldır”) Dövran insanı məğlub etmək məqsədindədir. İnsan qəlbi sonsuz istəklərə malikdir və heç vaxt qane olmur. Bir çox qüdrətli insanlar dövrün hadisələri qarşısında məğlub oldu, arzularına çata bilmədi. Ona görə də insan bu hücumlardan həzər qılmalıdır. Dünyanın hücumları çox təhlükəlidir. Bə'zi insanlar ehtiyatsızlıq səbəbindən zirvədən uçuruma yuvarlanır, zəlil olurlar. Bu gün qüdrət zirvəsində xumarlanan, sabah miskin bir varlığa çevrilər. Bu tənəzzül yalnız maddi işlərə yox, mə'nəvi yönlərə də aiddir. Elmdə, təqvada, mə'nəviyyatda, irfanda çox ali mərtəbəyə ucalmış bir çox şəxsiyyətlər qısa bir müddət ərzində ağlasığmaz bədbəxtliyə düşər olmuş, bütün qazanclarını əldən vermişlər. Qısa ömür ərzində başımıza elə hadisələr gəlir ki, əvvəlcədən bu hadisələri təsəvvür edə bilməzdik. İnanmaq olmur ki, böyük insanlıq məqamına yüksəlmiş bir şəxsiyyət

qısa bir zamanda ən alçaq heyvan səviyyəsinə enir. Amma bütün bunlar aşkar həqiqətlərdir. Bəli, hər an bu hadisələri gözləməliyik. Bu hadisələr bizi qəfil yaxaladıqda bütün varlığımız təhlükə altına düşür. Hər birimizin yolu üstə dayanmış bu hadisələrdən həzər qılmalıyıq. Onlardan ibrət götürmək, arxayınlaşmamaq lazımdır. Pusquda durmuş bələlara diqqətsizlik həyatımızı puça çıxara bilər.

BEŞİNCİ DƏRS

İBRƏTDƏN QƏFLƏTƏDƏK

Qədimdəkilərin xəbərlərini qəlbinə ərz et, onlardan qabaqkılardan başına gələnləri ona xatırlat, diyarlarını seyr et, nişanələrindən ibrət götür, gör nə ediblər, haradan qalxıb, haraya düşüblər, nədən ayrılıb, nədən qəlb döndəriblər. Onda görərsən ki, öz dostlarından ayrılmış, tənhalığa çəkilmişlər. Sanki sən də tezliklə onlardan olacaqsan. Yerini islah və abad et, axirətini dünyana satma.”

Sözsüz ki, keçmişdəkilərin başına gələnlər gələcəkdəkilər üçün bir işıqdır. Yalnız tarixi bilməklə, tarixdən ibrət götürməklə bu işıqdan faydalanmaq olar. Həzrət Əli (ə) oğlu imam Həsənə (ə) keçmişdə baş verənləri düşünməyi tövsiyyə edir. Bir çox şərəfətli insanlar nəhayətdə süquta uğramış, pisliyə düşər olmuşlar. Eyni zamanda ilahi hədləri gözləyib, yüksək kamal mərtəbəsinə çatanlar da, Allah dərəcəsinə üz tutub, Ona yaxın məqamda yerləşənlər də vardır. İnsan keçmişdəkilərin həyatına nəzər salmaqla müvəffəqiyyətin sirrini aşkarlamalıdır. İnsanın xər olma səbəbləri kəşf olunmalıdır. Hansı işlər səadətə, hansı işlər bədbəxtliyə aparır? Bir sözlə, keçmişdən ibrət götürmək lazımdır. Qur'ani-kərim təkrar-təkrar tapşırır: “Yer üzünü gəzin və əvvəlkilərin aqibətinin necəliyini görün.”

HƏYATIN ENİŞ-YOXUŞU

İnsan bütün ömrünü çətinlikdə keçirir desək, düz olmaz. Hər bir insanın taleyində həm şirin, həm də acılı günlər olur. İnsan həyatın nə qədər enişli-yoxuşlu olduğu barədə düşünməli, özünü çətinliklərlə mübarizəyə hazırlamalıdır. Yaxşı araşdırma aparən insan iki nöqtəni daim nəzərdə saxlayır: 1. Dünyanın şirinlikləri müvəqqətidir, arxayınlaşmaq olmaz; 2. Dünyanın acılıqları da müvəqqətidir, mə'yus olmaq olmaz.

Buna görə də dünyanın şirinliklərinə, müvəffəqiyyətlərinə uymamalıyıq. Qədimdəkilər arasında dünya ne'mətlərinə kim

bağlanmışsa, bir gün ondan ayrılmaq məcburiyyətində qalmışdır. Biz də əlimizdəki ne'mətlərə bel bağlamamalıyıq. Bütün bu ne'mətlər müvəqqətidir. Bu məsələlərdən qəflətdə qalan insan həyatın eniş-yoxuşlarında özünü itirib, süquta uğrayır. Amma həqiqəti tapmağa müvəffəq olanlar dünya ne'mətlərindən məhrum olduqda belə nigaran olmurlar. Onlar əmindirlər ki, bu çətinliklər müvəqqətidir və tezliklə başa çatacaqdır. Allah-təala buyurur : “Həqiqətən, hər çətinlikdən sonra bir yüngüllük gəlir.” Beləcə nə ne'mətlərə uymağa, nə də çətinliklərdən mə'yus olmağa dəyər. Çünki həyatın eniş-yoxuşları çox olsa da, müvəqqətidir.

KEÇMIŞDƏKILƏR İBRƏTDİR

Keçmişdə baş verənləri mütaliə etmək ibrət üçün ən yaxşı yoldur. İncə tarixi faktlar insan ruhuna böyük tə'sir göstərir. İnsan bu tanışlıq nəticəsində hər şeydən əvvəl dünyanın müvəqqətiliyini anlayır. Qədim sultanlıqlar, saraylar, hökumətlər, şəxsiyyətlər fəna olduğu kimi, biz də fəna olasıyıq. Dünya dayanacaq yeri yox, keçid yeridir. Necə tikilib başa gəldiyi hələ də mə'lum olmayan Misir ehramlarını (piramidalarını) yada salın. Bu ehramlarda yatan fir'onlar bir zaman hökm sahibi idilər. Hanı o qüdrətli insanlar? Onlar da başqa ölümlər tək səsini çıxarmır. Eyiş-işrət içində yaşayıb önlənlə fəqirlik içində dünyasını dəyişən arasında nə fərq görürsünüz? Bütün bu deyilənlər bizim də başımıza gələsidir. Dünyanın sonu ölümdür. Dünya həyatı əbədi, sonsuz deyil. Amma ölümdən sonrakı həyat əbədidir. Həmin həyatda heç nəyə, heç nəyə ölüm yoxdur.

Məsələn, bu dünyada sadə bir yanıq insanın ölümünə səbəb olur. Amma dünya odundan min dəfələrlə güclü cəhənnəm odu günahkara əzab versə də, heç vaxt onu yox etmir. Allah-təala buyurur: “...Dəriləri yanıb bişdikcə onları yenisi ilə əvəz edəcəyik ki, əzabı həmişə dadsınlar.” Başqa bir ayədə

buyurulur ki, cəhənnəm əhli əzab mələyinə ölüm arzusu ilə müraciət edirlər. Amma onların istəyi rədd edilir.

HANSI DÜNYA?

İnsan dünyanı axirətlə müqayisə etməli, onlar arasındakı fərqi müəyyənləşdirməlidir. Dünya ləzzətləri xatirinə axirət səadətindən keçməyə dəyərmidi? Tutaq ki, insana fir'onlar səltənəti nəsib oldu, özü üçün ehram ucaldı, Harun Ərrəşidin hakimiyyətini əldə etdi, xəzinəsinin açarlarını daşımaq çətin oldu, xəstəlik və narahatlıqdan amanda qaldı. Məgər istənilən xoşbəxt dünya həyatını əbədi axirətlə bir tutmaq olarmı?! Axı dünya həyatı nə qədər ləzzətli ötüşsə də, müvəqqətidir.

İnsanı dünya həyatını üstün tutmağa vadar edən, dünyaya məftunluqdur. İnsan dünya ne'mətlərinə, dost-taşıqlara nə qədər bağlı olarsa, dünyadan ayrılmaq da bir o qədər çətin olar. Əlbəttə ki, insan heç bir hazırlıq olmadan, tanımadığı bir yərə getmək istəmir. Amma ağılı heyrətə gətirən əbədi ləzzətləri qoyub, ötəri dünya ne'mətlərinə uymaq insaf deyil. Qur'ani-kərim buyurur: "Əməllərinin mükafatı olaraq, mö'minlər üçün necə göz oxşayan ne'mətlər saxlandığını kimsə bilməz." Məgər müvəqqəti ləzzətə görə əbədi ne'mətlərə arxa çevirmək ağıllı işdirmi?! İnsan bütün dünya ne'mətlərinə sahib olsaydı belə, yenə də dünya axirətlə müqayisədə dəyərsiz olardı. Çünki dünyada nə varsa, müvəqqətidir. Bundan əlavə, dünya ləzzətləri ilə çiyin-çiyinə dünya bəlaları dayanır. Bu məsələ o qədər mühümdür ki, ona diqqətsizlik insanı əbədi cəhənnəmdə sakin edə bilər.

Bilirik ki, axirət aləmi əbədidir və hər birimiz ona qovuşacağıq. Vəsiyyətnamənin müraciət etdiyi şəxs axirətə inamlı şəxsdir. Amma o bu məsələni arabitə xatırlayır. Onu yaddan çıxarmamaq üçün hansısa bir iş görülməlidir. Bu e'tiqadı diri saxlamaq üçün keçmişdəkilərin həyatını, tarixi mütaliə etmək lazımdır. İnsanın bütün vücudu təsdiq etməlidir ki, dünya müvəqqəti dayanacaqdır. Ona görə də Həzrət (ə)

“qədimdəkilərin xəbərlərini qəlbinə ərz et” –deyə buyurur. Keçmişdəkilərin həyatından ibrət götürməklə büdrəmələrdən qorunmaq lazımdır. Vəsiyyətin mehvəri qəlbdir. İnsan üçün əsas da qəlbdir. Səadətə çatmaq istəyirsinizsə, qəlbinizi islah etməlisiniz. Problemlərinizi həll etmək üçün qəlbinizin problemlərini həll etməlisiniz. Həzrətin (ə) nə üçün qəlbi mehvər seçməsini bilməyimiz yaxşı olar. Nə üçün qəlb keçmişdə baş verənlərdən xəbərdar olmalıdır?

Bə'zən insan bir şeyi oxuyub eşitsə də, ona səthi yanaşır, dərinə düşünmür. Məsələn, qəbir ziyarətinə getsə də, ölümlər haqqında dərinə düşünmür. Sözsüz ki, bu sayaq müşahidə heç vəchlə qəlbə sirayət etmir. İnsan elə baxmalı, elə dinləməlidir ki, bu gedişdə qəlb iştirak etsin. İnsan gördükləri və eşitdikləri barədə düşünməli, həqiqəti dərk etməlidir. Ona görə də keçmişin xəbərlərini qəlbən dinləmək tövsiyyə olunur.

ƏTRAF VƏ ÖZÜNƏ SƏFƏR

Vəsiyyətin ötən cümlələrində imam (ə) keçmişin xəbərləri ilə tanış olmağı tövsiyyə etdi. Sonra buyurulur: **“...Diyarlarını seyr et, nişanələrindən ibrət götür. Gör nə ediblər, haradan qalxıb, haraya düşüblər...”** Keçmişdən danışan şəhərləri gəzmək, keçmişin qalıqlarından ibrət götürmək tapşırıqlar. Onların haraya getdiklərini, harada məskən saldıqlarını öyrənmək tövsiyyə olunur. Bəli, insan diri iman üçün çalışmalı, bu yolda göz və qulaqdan istifadə etməli, tarixlə tanış olmalı, tarixin nişanələrini seyr etməlidir. Qədim insanların hansı işlər gördüyünü, hansı nəticələr əldə etdiyini, bir ömür zəhmətdən sonra haraya getdiyini, kimlərdən ayrıldığını bilmək lazımdır. Onlar bir an ayrılıq bilmədikləri əzizlərindən çox-çox uzaq düşdülər. Həzrət (ə) buyurur: “...Onda görərsən ki, öz dostlarından ayrılmış, tənhalığa çəkilmişlər.” Keçmişin nişanələrini gördükdən sonra anlayırsan ki, onlar ən əziz adamlarından ayrılmış, qərib olmuşlar. Axı onlar əvvəllər yalnız dünya əhli ilə ünsiyyətdə olmuş, axirət əhlini

tanınmamışdılar. Yalnız dünya ilə əlaqədə olduqlarından indi tənhadırlar. Onlar qərib müsafir tək, düşdükləri yerdə heç kimi tanımırırlar. Bütün bu səhnələri görüb, dərk etdikdən sonra sual yaranır ki, indi nə etməliyik? Onların aqibətinə düçar olmalı, yoxsa çıxış yolu axtarmalıyıq? Həzrət (ə) qaçılmaz aqibət barədə xəbərdarlıq edir: “Sanki sən də tezliklə onlardan olacaqsan.” Dünya həyatının sonu həmin nöqtədir.

HƏYAT YOLUNDAN ÖTÜŞMƏ

İnsan tarixi mütaliə etməklə, dünyanın vəfasızlığından, öz aqibətindən xəbərdar olduqdan sonra, şübhəsiz ki, çarə axtarmağa başlayır. İnsan həyat yolundan ötüb-keçməyə məcbur olduğunu anlayır. Bu yolda heç bir e'tibarlı dayanacaq yoxdur. Varlıq ələmi yarandığı gündən bu yolu gedir. Zamanın dövrü insan əlində deyil. İnsan istəsə də, istəməsə də zaman hərəkətdədir. Bəs daim hərəkətdə olan insan haraya üz tutub? Ey insan, harada dayanmaq istəyirsən? Sənin aqibətin necə olasıdır? Yolun ortasında sərmayəni, qazancı əldən vermək ağıllı işdirmi? Bu yoldakı çətinliklər hamıya aiddir. Həyat çətinliksiz ötürür. Xoş gün hamı üçün müvəqqətidir. Bəşəriyyətin taleyi belədirsə, kim özünü kənara çəkə bilər?! Həzrət (ə) buyurur: “Yerini islah və abad et, axirətini dünyaya satma.”

AXİRƏT DÜNYADAN ÜSTÜNDÜR

Dünyanı tanıdıqdan, onun müvəqqətiliyini bildikdən sonra əbədi axirəti bu ötəri dünyaya satmaq olarmı?! Araşdırma aparan hər bir insan bu müamilənin zərər olması qənaətinə gələsindir. Doğrudan da, əbədi axirəti beş günlük dünyaya satmaq ağılsızlıq olardı.

Maraqlıdır ki, insanın görüb eşitməsi ilə onun qəlbi arasında nə kimi əlaqə vardır? Həzrət Əli (ə) keçmişdəkilərin başlarına gələnləri eşidib görməyi tövsiyyə edirsə, demək, bu iş qəlb üçün çox tə'sirlidir. E'tiraf etməliyik ki, bu bağlılığı olduğu kimi dərk etməkdə acizik.

Həzrət (ə) keçmişdəkilərin aqibətini öyrənməyimizi tapşırır. Olsun ki, bu tövsiyyənin nəticəsində dünyanın ötürüliyini, ölümün labüdlüyünü dərk etməliyik. Beləcə, insan bütün diqqətini yola yox, məqsədə yönəlməlidir. Ona görə də keçid yerini yox, mənzili abad etmək tapşırılır. İnsan bu dünyada müsafir kimidir. Dünya keçid, axirət isə mənzildir. “Axirətini dünyaya satma”. Qəlbin abadlaşdırılması göstərişini alan adama sanki yol göstərilir ki, bu iş göz və qulaq vasitəsi ilə yerinə yetirilməlidir. Çünki qəlbə təsir göstərən gözün gördüyü və qulağın eşitdiyidir. Göz faydalı səhnələr görsə, qulaq faydalı sözlər eşitsə, qəlb də abad olar. İbrətəməz səhnələrin müşahidəsi, ibrətəməz sözlər dinləmək qəlbi islah edir.

ALTıNCı DƏRS

SƏADƏT YOLU

(Ey oğlum!) Bilmədiyini danışma, vəzifən olmayan iş barədə düşünmə, azmaq təhlükəsi olan yoldan imtina et, həqiqətən, azmaq təhlükəsi olan işdən əl çəkmək hövlnak işlər görməkdən üstündür. Yaxşı işləri əmr et, özün də yaxşılardan ol. Əlin və dilinlə xalqı çirkinlikdən çəkindir, pis iş görənlərdən uzaq olmağa çalış.”

Yığıcam moizədən, qəlb halətlərinin bəyanından sonra həzrət Əli (ə) öz tövsiyyələrini bəyan edərək ilk addımda bizə tapşırır: “Bilmədiyini danışma.” Bəli, mə'lumatsız olduğun məsələlərə müdaxilə etmə! Bu məsələnin ötən söhbətlərlə nə əlaqəsi var? Vəsiyyətə əməl etmək istəyən şəxs, təbii ki, öz axirəti haqqında düşünməlidir. Əbədi səadətə çatmaq üçün faydalı olan işlər müəyyənləşdirilməlidir. Bu yolda ilk qədəmlərini atan şəxs nə etməlidir? İnsan bu yolda necə hərəkət etməlidir ki, Allahın

razılığına nail olsun? Həzrət (ə) öz vəsiyyətinin davamında uyğun suallara cavab verir.

SƏADƏTİN İLKİN ŞƏRTİ

Bir daha qeyd edək ki, vəsiyyətnamənin ümumi şəkildə ünvanlandığı şəxs e'tiqadlı müsəlmandır, vacib və haramlar haqqında mə'lumatlıdır. Belə şəxs, təbii ki, dini göstərişlərə əməl etmək fikrində olacaqdır. O, vəsiyyətnamənin ilk tövsiyyəsi olan təqvaya bağlıdır, dini vəzifələrinə əməl edir. Bütün bunları yerinə yetirdikdən sonra belə bir sual ortaya çıxır: Axirətə çatmaq məqsədi ilə dünyadan necə səmərəli istifadə etmək olar? Dünyaya aldanıb, axirəti unutmamaq üçün nə etməliyik? Həzrət Əli (ə) bu yolda ilk addım olaraq, bilmədiyimiz şübhəli işləri araşdırmağı, qaranlığa addım atmamağı, tərəddüddə olduğumuz məsələlər haqqında danışmamağı tövsiyyə edir.

Qarşıda “dində fəqihlik, alimlik” bəhsində uyğun mövzuda daha ətraflı danışacağıq. Amma bilmədiyini danışmamaq məsələsi öz-özlüyündə müstəqil bir mövzudur.

HESABSIZ ZƏRƏR

Nəzərə almalıyıq ki, dünya həyatı misilsiz bir sərmayədir və bu sərmayə ilə əbədi səadəti əldə etməliyik. Belə düşünən insan dünya sərmayəsini havayı xərcləməməlidir. Qur'ani-kərimdə bu sərmayə haqqında buyrulur: “Ey iman gətirənlər! Sizə şiddətli əzabdan xilas edəcək bir sərmayə göstərimmi?” Başqa bir ayədə oxuyuruq: Allah kitabını oxuyan, namaz qılan, verdiyimiz ruzidən gizli və aşkara xərcləyən kəslər zişansız bir ticarət ümidindədirlər.” Gündəlik həyatda “müamilə”, “ticarət” kəlmələri ilə yaxından tanış olduğumuz üçün Allah-təala öz buyuruğunda həmin kəlmələrdən istifadə edir. Əmirəl-mö'minin də “axirəti dünyaya satma” buyuruğunda eyni yolla gedir. Çünki insanlar “alış-veriş” kəlmələrini daha yaxşı anlayır və axirətin dünyaya satılması məsələsini bilirlər. Bizim gündəlik həyatımız

alış-veriş üzərində qurulmuşdur. Daim nəsə verir və əvəzində başqa bir şey alır. Biz istəsək də, istəməsək də ömür xərclənib gedir. Amma insan çalışmalıdır ki, bu alış-verişlərdə aldanmasın. İnsan öz ömrünü boş yerə xərcləməməlidir. Axı hansı sərmayə ömürdən qiymətlidir?! Ən böyük nadanlıq, ağılsızlıq isə ömrü günaha xərcləməkdir. Günahkar insan ömür sərmayəsini verib, əvəzində əzab alır. Hansı ki, insan öz ömrünün əvəzində imkan qədərincə qiymətli əvəz almalıdır. Bə'zən hər hansı bir məclisdə oturmuş şəxs bilmədiyi şeydən danışır, lovğalanır, bütün mövzularda meydan sulayır. Onun üçün söhbətin elmdən, sənətdən, şəriətdən, iqtisadiyyatdan getməsinin fərqi yoxdur. Özünü mütəxəssis kimi göstərərək, ağzına gələni danışır. Əsassız, boş danışmaq insanın xeyli enerjisini və vaxtını əlindən alır. Ömür faydasız yerə tələf olur. Belə işlərə sərf olunan ömürün əvəzi nədir? Dünyanın böyüklü-kiçikli bütün məsələləri haqqında fikir yürüdürük, hansı ki, həmin məsələlərin mahiyyətindən xəbərsizik. Zərrəcə mə'lumatımız olmayan məsələlər haqqında söz düşən kimi biz də nəsə deyirik. Bə'zən mübahisə qızışır, səs-küy aləmi bürüyür. Görən bütün bu qalmaqalların faydası nədir? Boş danışmaq ömür sərmayəsini puça çıxaran minlərlə işlərdən biridir. Nə danışdığını özü də bilməyən insan nadanlıq girdabında çırpınır. Bu işin cahillik olduğunu hamı bilsə də, əksər cəmiyyətlər bu sayaq nadanlıqdan əziyyət çəkir. Ömür bada gedir, kin-küdurət artır. Ona görə də həzrət Əli (ə) ömür sərmayəsini boş danışmaqla hədəyə verməməyi tövsiyə edir.

Deyilənlər danışığa aid idi. Əməl meydanında, digər sahələrdə də vəziyyət oxşardır. Bə'zən elə işlərə müdaxilə edirik ki, bizə zərrəcə aidiyyəti yoxdur. Vəzifəmiz olmayan işlərə qarışmağın nə dünya, nə də axirətimiz üçün heç bir faydası yoxdur. Hətta bu işlər bizi zərərə də sala bilər. Bütün bunları bilib-bilə çarəsizmiş kimi özümüzə aid olmayan işlərə müdaxilə edirik. Belə bir ruhiyyə insanı yolundan azdırır, ömür

boş yerə sərf olur. Hansı ki, insan diqqətli olsa, həmin işlərin ona aid olmadığını asanlıqla dərk edir.

Bə'zən yaxşılığa əmr (əmr be mə'ruf) və pisliyə qadağa (nəhy əz münkər), bir sözlə, həqiqətin təbliği vacib sayılır. Əlbəttə ki, ilkin şərtlər ödəndikdə xalqı doğru yola çağırmaq, azğınlıqdan çəkəndirmək çox yaxşı bir işdir. Xalis niyyətlə, səmimi qəlbədən bu işi görmək tə'rifəlayıqdır. Amma bizim müdaxiləmiz tə'sirsiz olduqda, hər hansı bir işə qarışmağımız ağılsızlıqdır. İnsan öz həyat məqsədinə çatmaq üçün durmadan hərəkət etməlidir. Bu hərəkət zamanı insan azmamaq üçün daim ehtiyatlı olmalıdır. Hər hansı məqsədlə hədəfə doğru hərəkət edən insan düz yoldan çıxıb, “inşaəllah, çataram” desə, onu ağıllı saymaq olarmı?! Şübhəli yola üz tutan insanın niyyəti də şübhəlidir. İşıqlı yolu buraxıb, qaranlıq yola düzələn insan mənzilə çatmasa, kimi danlamalıdır? Demək, sərmayəmizi elə bir yolda sərf etməliyik ki, yanlışığa düçar olmayaq. Həzrət Əlinin (ə) buyuruğuna diqqət edin: “Bilmədiyini danışma”. Başqaları mübahisə etdiyi zaman bilmədiyiniz məsələlərə müdaxilə etməyin. Çünki bu müdaxilə zərər gətirəsidir. Belə bir müdaxilə elmi mübahisə çərçivəsindən xaricdir. İnsanın bilmədiyi məsələ barəsində mühakimə yürütməsi, fitva verməsi olduqca zərərli bir işdir. Məsələn, tibbə aid yanlış bir məsləhət xəstənin halını ağırlaşdırma bilər, hətta onun ölümünə səbəb olar. Bilmədiyini danışmağın zərəri çəkilən misalda aşkar görünür. İnsan boş söhbətlərə sərf etdiyi vaxtı elm öyrənməklə məşğul olsaydı, necə də böyük müvəffəqiyyətlərə nail ola bilərdi!

Vəsiyyətnamənin davamında Həzrət (ə) buyurur: “Vəzifən olmayan iş barədə düşünmə”. Bəli, insan yalnız vəzifəsi haqqında düşünməlidir. İnsan bə'zən fərdi və ictimai həyatda hansısa işlərə vəzifəli olduğuna əmin olur. Ona görə də öz vəzifələrini yerinə yetirir. Bə'zən isə o, müəyyən məsələlərin həllində özünü aciz görür, anlayır ki, bu məsələlərə tə'sir gücünə malik deyil. Əlbəttə ki, belə məsələlər haqqında düşünməyə də lüzum yoxdur. Onu da nəzərə almalıyıq ki,

insanın bir işə vəzifəli olub-olmamasında coğrafi məsafənin heç bir rolu yoxdur. İnsan öz evinin içində hər hansı bir işə vəzifəli olmaya da bilər. Amma dünyanın o biri başındakı bir problemin həlli onun intizarında olar. Yox əgər hər hansı bir işə vəzifəmiz deyilsə, o barədə düşünməyə dəyməz. Misal çəkək. Məsələn, ər otaqdakı pərdələrin, xalılarının, mebelin seçiminə və düzlüşünə e'tiraz etməməlidir. Bütün bu işlər evin xanımının ixtiyarındadır və ər həmin işlərə müdaxilə etməməlidir. Çox yaxşı olar ki, evin səliqəsi xanımın ixtiyarına verilsin. Bir sözlə, insan öz vəzifəsi haqqında düşünməli, ağılını boş yerə sərf etməməlidir. Yersiz müdaxilələr enerji və vaxt israfından əlavə ixtilaflara da səbəb olur.

Çox təəccüblüdür ki, saatlarla vaxtını boş düşüncələrə sərf edən insan vaxt darlığından şikayətlənir. Bəli, əsil vəzifəsinin icrası üçün insana 24 saat azlıq edir. Bununla belə, o, boş işlərə xeyli vaxt sərf edir, vəzifəsi olmayan işlərlə məşğul olur. Ona görə də Həzrət (ə) buyurur: “Azmaq qorxusu olan yoldan imtina et.”

İnsan bə'zən haraya gedəcəyini müəyyənləşdirdikdən sonra qarşısında iki yol görür: yollardan biri məqsədə doğru aparır, digəri isə şübhəlidir. İkinci yolun insanı azdıracağı qorxusu var. Bu vaxt e'tibarlı yolu seçmək lazımdır. Şübhəli yola üz tutmaq ağılsızlıqdır. Şübhəli yolla getməkdənsə, dayanmaq daha yaxşıdır. Həzrət Əli (ə) buyurur: “Həqiqətən, azmaq qorxusu ilə bir işdən əl çəkmək hövlnak işlər görməkdən üstündür”. Əyri yolla gedən şəxs ən yaxşı halda durduğu yerə çatacaq və yenidən hərəkətə başlamalı olacaq. Amma əyri yolda elə uçurumlar ola bilər ki, insan həlak olar və kimsəni məzəmmət edə bilməz.

DÜŞÜNCƏ SÜQUTU...

Sizə aid olmayan işlərə qarışmayın, mə'sul olmadığınız işlərə müdaxilə etməyin deyəndə, bə'ziləri elə başa düşürlər ki, cəmiyyətdə hərə özü üçün yaşamalıdır. “İnsanın dini özü üçün,

Musanın dini özü üçündür”. Elə əvvəllər də müsəlmanlar və qeyri-müsəlmanlar arasında belə bir təfəkkür olmuşdur. Bu yanlış münasibət indi də davam edir və müasir qərb mədəniyyətində özünü bariz şəkildə göstərir. Qur’ani-kərimdə buyrulur: “Ey iman gətirənlər, özünüzü qoruyun. Siz doğru yolda olsanız, azanlar sizə heç bir zərər yetirə bilməzlər”. Bu sözləri eşidən bə’zi müsəlmanlar elə başa düşürlər ki, qurtuluş tənhalıq və xanənişnikdədir. Onlar bir guşədə ibadət edib, başqalarının işinə qarışmamaq qərarına gəldilər. Bu günkü sufilər fırqəsində həmin baxış yaşamaqdadır. Bu yanlış baxışın kökləri uyğun buyruqların səhv anlaşılmasından qidalanır. Qərb mədəniyyətində hökm sürən biganəlik isə başqa bir batil düşüncəyə əsaslanır.

Bildiyimiz kimi, qərbin, küfr dünyasının bütü “azadlıq” şüarıdır. Onlar e’lan edirlər ki, istədiyinizi edin və başqalarının işinə qarışmayın. Guya, yalnız istədiyi kimi yaşayan insan azaddır. Uyğun ağılsız baxış elə bir həddə güclənmişdir ki, qərb və qərbyönümlü ölkələrdə homoseksualizm qanuniləşdirilir. Arvadlıq tələb edən kişilərin müdafiəsi üçün nümayişlər keçirilir. Bu gün mədəniyyət simvolu hesab olunan ölkələrdə kişinin kişi ilə evlənməsi qanuni işdir. Onlar xalqa belə bir azadlıq verdikləri üçün fəxr edirlər. Hansı ki, bir şəxsin o birinə nəsihət verməsi ədəbsizlik sayılır.

Bə’zi müsəlmanlar isə İslamın əxlaqi göstərişlərini yanlış dərk edərək, qərara gəlirlər ki, insanın cəmiyyət qarşısında heç bir vəzifəsi yoxdur və hərə özü üçün yaşamalıdır. Guya, insan heç kimsənin işinə qarışmamalıdır. Bə’zi cəmiyyətlərdə isə uyğun baxış qanuniləşdirilir və hərə istədiyi kimi yaşayır. Başqalarının azadlığına maneçilikdən başqa hər şey caiz sayılır. İslam bu baxışların heç birini qəbul etmir. Çünki dində əmr be mə’ruf və nəhy əz münkər (yaxşılığa əmr və pisliyə qadağa) vacib göstərişlər sırasındadır. Bə’zi rəvayətlərə əsasən əmr be mə’ruf namazdan da mühümdür. Çünki əmr be mə’ruf olmayan cəmiyyətdə namaz da yoxdur. Dini göstərişlərin icrasında əmr

be mə'rufun rolu müstəsnaadır. İmam Baqir (ə) buyurur: “həqiqətən, əmr be mə'ruf və nəhy əz münkər peyğəmbərlərin yolu, salehlərin üsuludur. O, elə bir mühüm fərizədir ki, digər fərizələr onunla davam tapır.” Sözsüz ki, əmr be mə'ruf fərizəsi bir guşədə ibadətə məşğul olan sufinin baxışları ilə uyuşmur. İslam buyurur ki, insanın həm özünə, həm də başqalarına aid vəzifələri vardır. Əlbəttə, hər bir vəzifənin şərtləri mövcuddur. Şərtlər ödəndikdə vəzifə vacib olur. Dini vəzifənin vacib olmasında dünya mədəniyyəti, şəxsi rə'y heç bir rol oynamır. Həzrət Əli (ə) “vəzifən olmayan iş barədə düşünmə” deyərəkən “əmr be mə'ruf” kimi qəti vəzifəni nəzərdə tutmur. Həzrət (ə) vəzifə sayılmayan iş barədə düşünməməyi tapşırır. Hansı ki, əmr be mə'ruf ilahi vəzifədir və bizi cəmiyyət qarşısında vəzifəli edir. Həzrət (ə) öz vəsiyyətində əmr be mə'rufa də'vət etməklə şübhələri aradan qaldırır. O, buyurur: “Yaxşı işləri əmr et, özün də yaxşılıq əhlindən ol.”

ƏMR BE MƏ'RUF PEŞƏ DEYİL

Əmr be mə'ruf, yə'ni müsəlmanın başqalarını yaxşı işlərə də'vət etməsi təkcə cəmiyyətə yox, fərdin özünə də faydalıdır. Çünki yaxşılığı təbliğ edən şəxs istər-istəməz özü də yaxşılığa çalışır. Amma bu o vaxt baş verir ki, əmr be mə'ruf ilahi bir vəzifə kimi icra olunsun. Təəssüf ki, bə'zən bu dini vəzifə peşə kimi başa düşülür. Belə olur ki, bir insana əcr, əvəz müqabilində təbliğ etmək tapşırılır. Allaha yox, əvəzə görə əmr be mə'ruf edən şəxsin qəlbi həmin hissləri yaşamadığından o, gördüyü işdən mə'nəvi fayda götürə bilmir. Digər bir tərəfdən, əmr be mə'ruf edən şəxs özü günahkardırsa, onun sözlərinin elə bir tə'siri olmayacaq. Çünki bu şəxs əmr be mə'rufa ilahi vəzifə kimi yox, peşə kimi baxır. Allah-təala belələrini məzəmmət edir: “Siz insanlara yaxşı işlər görməyi əmr etdiyiniz halda, özünüzü unudursunuz?” Əmr be mə'rufu şə'r'i vəzifə bilənlər isə bu yolda hətta canlarından keçməyə hazır olurlar. Onlar öz vəzifələrini yerinə yetirmək üçün bütün qüvvələrini işə salırlar.

Belə bir əmr be mə'ruf həm cəmiyyətdə, həm də fərdə xeyirlidir. Yuxarıda zikr olunmuş ayə, təbii ki, belə müsəlmanlara şamil edilmir.

Digər bir nöqtə budur ki, əmr be mə'ruf təkcə dilə aid olan vəzifə deyil. İnsan bə'zi şəraitlərdə sözünü əmələn təsdiq etməli olur. Elə məqamlar yarana bilər ki, çirkin bir işin qarşısını almaq lazım gələr. Amma nəsihət yolu ilə günahkara tə'sir etmək və ya əmələn günahın qarşısını almaq mümkün olmadıqda insanın qarşısında bir yol qalır. Həzrət Əli (ə) həmin yolu göstərərək buyurur: “Pis iş görənlərdən uzaq olmağa çalış”. Əmr be mə'ruf və nəhy əz münkər gücü olmayan şəxs günah əhlindən uzaqlaşmalıdır. Əks-təqdirdə onların mənfi tə'sirinə mə'ruz qalasıdır. Günahkarla yaxınlıq nəticəsində insanın günaha baxışı dəyişir, pis işlər yaxşı görünməyə başlayır. Ona görə də belə bir yaxınlıq qadağan olunur.

YEDDİNCİ DƏRS

ELM YOLU ILƏ CIHAD

Allah yolunda lazımınca cihad et, Allah yolunda ikən kimsənin məzəmmətinə baxma, haqqa doğru hərəkətin çətin vaxtı harada olsa, meydana gir, dini yaxşı öyrən, özünə xoşagəlməz işlər qarşısında dözümlü olmağı vərdiş ver ki, səbr çox gözəl xasiyyətdir.”

Vəsiyyətnamənin nəzərdən keçirdiyimiz hissəsində tövsiyyə olundu ki, həyat boyu ehtiyatlı olmaq, boş yerə danışmamaq,

bilmədiyin mövzulara girişməmək, nahaqdan başqalarının işinə müdaxilə etməmək, nadanlıqdan həzər qılmaq, yalnız xeyir məqsədlə söz demək, şübhəli mövzulara toxunmamaq lazımdır. Deyilən sözlər “insan yalnız özü üçün yaşmalıdır” kimi yanlış təsəvvürlər yaratmasın deyə, Həzrət (ə) sözünün davamında bildirir ki, yaxşı işləri əmr, pis işləri qadağan etmək, həm əl, həm də dil vasitəsi ilə xalqı pislikdən çəkəndirmək lazımdır. Həzrət (ə) ictimai məs’ulyyətlərimizi xatırladır və məs’ulyyətlərin insanın özünə faydasını önə çəkir.

İCTIMAI VƏZİFƏLƏRİN YERİ

Hər şeydən qabaq bu nöqtəyə diqqət yetirmək zəruridir ki, ictimai vəzifə cəmiyyət və fərdə fərdi vəzifədən daha tə’sirlidir. İstər fərd, istərsə də cəmiyyət ictimai vəzifələrin yerinə yetirilməsindən faydalanır. Hər bir şəxs cəmiyyət üçün yerinə yetirdiyi vəzifədən ilkin olaraq özü bəhrələnir. İctimai vəzifənin savabı həmin şəxsə çatır. İctimai vəzifə tərk olunarsa, hamıdan qabaq onu tərk edən şəxs zərər görür. İctimai vəzifəni tərk edən şəxs həmin vəzifənin müsbət tə’sirindən məhrum olmaqla yanaşı, onu tərk etdiyi üçün cəzalanır.

Maraqlıdır ki, bə’zən bir ictimai vəzifə o qədər əhəmiyyətli olur ki, onu yüz ibadətlə əvəz etmək olmur. Fərdi ibadətənin savabı ictimai vəzifəni təkr etməyin cəzası ilə bərabər deyil. Çünki bə’zi ictimai vəzifələr, o cümlədən, əmr be mə’rufun bə’zi mərtəbələri və Allah yolunda cihad o qədər əhəmiyyətlidir ki, onların tərk olunmasının zərəri hər hansı müstəhəb ibadətənin faydası ilə müqayisə oluna bilməz. İnsanın cəmiyyət qarşısındakı vəzifəsi onun özü üçün fərdi bir vəzifədir və bu vəzifənin nəticəsi hamıdan qabaq onun özü üçün mühümdür.

Ona görə də fərdi vəzifə kimi ictimai vəzifəyə də əhəmiyyət verilməlidir. İctimai vəzifələr sırasında əmr be mə’ruf birinci yerdə dayanır. Bu vəzifənin heç vaxt öhdədən götürülməməsi bir daha onun əhəmiyyətini göstərir. Bu vəzifə bə’zən

küskünlük, bə'zən moizə, bə'zən başqa yollarla yerinə yetirilir. Bə'zən isə bu yolda fiziki qüvvə işlədilməli, hətta insan canından keçməlidir. Əmr be mə'rufun ictimai mübarizə mərtəbəsi də vardır. Seyyidüşşühəda imam Hüseyin (ə) öz qiyamının məqsədini belə açıqlayır: “Həqiqətən, cəddimin ümmətinin islahı üçün qiyam etdim, istəyim əmr be mə'ruf və nəhy əz münkərdir.” Bəli, Həzrət (ə) öz qiyamının əsas səbəbi kimi əmr be mə'ruf və nəhy əz münkəri göstərir. Bu vəzifənin özünəməxsus şəraitə malik mərtəbələri vardır.

ÜSTÜN CİHAD

İctimai vəzifələrin əhəmiyyətini qeyd etdikdən sonra onların bə'ziləri haqqında ətraflı danışmağımız yaxşı olardı. Şübhəsiz ki, namaz kimi əhəmiyyətli ictimai vəzifələrdən biri Allah yolunda cihaddır. Bu cihada kafirlərlə vuruşu misal göstərə bilərik. Amma bu cihad təkə vuruşdan ibarət deyil. Cihadın müxtəlif şəraitlərə uyğun nümunələri vardır. Silahlı mübarizə cihadın növlərindən biridir. Cihadın elmi, mədəni, iqtisadi, siyasi növləri də var və bizim cəmiyyət bütün bu cihadlara ehtiyaclıdır. Təəssüf ki, cihadın bu növləri dərinəndən araşdırılmamışdır. Ayə və rəvayətlərdə geniş yer almış cihadlardan biri nəfslə cihaddır. Həzrət Peyğəmbər (s) nəfslə cihad haqqında buyurur: “Xoş o cəmiyyətin halına ki, kiçik cihadı yerinə yetirmişdir və böyük cihad qarşısındadır... Böyük cihad həmin nəfslə cihaddır.”

“Cihad”, “mücahidə” dedikdə qarşıda durmuş maneəyə müqavimət göstərilməsi nəzərdə tutulur. Cihad kəlməsini eşidərkən təsəvvürdə cəbhə və döyüş canlanır. Amma bə'zən düşmən gözlə görünür. Daha təhlükəli olan bu yağlı insanın daxilində gizlənir. Həzrət Peyğəmbər (s) buyurur: “Ən yağlı düşmən sənə daxilindəki nəfsdir.”

“Böyük cihad” (“cihadi-əkbər”) dedikdə nəfs istəklərinə qarşı mübarizə nəzərdə tutulur. İnsan öz nəfs istəklərinə nəzarət etməli, onların tüğyanını susdurmaldır. Nəfslə cihad da

düşməyə müqavimət göstərməkdir. Bu düşmən daxili olduğundan onunla mübarizə daha da çətindir.

İmam rahilin cihadi-əkbər barəsində dəyərli söhbətləri vardır. Böyük inqilab rəhbəri işə öz nəfsi ilə cihaddan başlamışdır. Yalnız bu cihadda qalib gəldikdən sonra islami cəmiyyəti süqutdan xilas etmək üçün ayağa qalxmışdır. Onun buyuruqları xoşbəxtlik yolunda bizim üçün mayakdır. Həqiqi İslamı diriltmiş o ilahi insanın buyuruqlarını, kitablarını yaddan çıxarmamalıyıq. Həmin nəsihətlər daim qulağımızda sırğa olmalıdır. Hər şeydən qabaq nəfsimizlə cihada, özünü tərbiyəyə başlamalıyıq ki, siyasi, iqtisadi, hərbi, elmi və s. mübarizə meydanlarında qalib gələ bilək.

Hövizə və universitetin məs'ul olduğu cihad növü “elm yolu ilə cihaddır”. Bu iş hövizə və universitet könüllülərinin, səfərbərlərinin öhdəsindədir. Yə'ni bu məs'uliyət özünü “İmam Zaman (ə) əsgəri” adlandıranlara aiddir. Bizlər İmam Zaman (ə) süfrəsinin ətrafından dolananlarıq. İnanırıq ki, ilahi rəhmətə qovuşmaq üçün mə'sum imamlar bir vasitədir. “Camee kəbirə” ziyarətində deyirik: “Yağış sizin (mə'sumların) pak nurunuz bərəkətindən yağır.” Bu baxımdan tələbələrin vəzifəsi çox ağırdır. Onların peşəsi, mə'lumatı, elmi imkanları bu yolda öndə getmələri üçün şərait yaradır. Universitet tələbələri və digər gənclər bu işdə onlara yardımçı olmalıdırlar. Bəli, elmi yolla cihad hamıdan çox ruhanilərə aid olan vəzifədir.

ELMI MÜBARİZƏ ŞƏRAITI

1. DÜŞMƏNİ TANIMAQ

Elmi mübarizənin şərtləri ilə tanış olmaq. Əvvəla, elm və mədəniyyət baxımından düşməni tanımaq zəruridir. Düşmənin cəmiyyətə nüfuz yolları müəyyənləşdirilməlidir. Bundan sonra düşməyə qarşı münasib silah hazırlanmalıdır. Hərbi meydanda modern silahlara ehtiyac olduğu kimi, mədəniyyət hücumlarını dəf etmək üçün də xüsusi metodlara ehtiyac vardır. Bu iş elm adamlarının dini vəzifəsidir. Hazırda uyğun cəbhədə kifayət

qədər qüvvəmiz olmadığından mütəxəssislərin işi çox ağırdır. Hərbi meydanda istənilən bir şəxs iştirak edə bildiyi halda elmi mübarizə meydanında yalnız təhsilli müsəlmanlar fəaliyyət göstərə bilər. Bu cihad ilk öncə dini elmi mərkəz alimlərinin öhdəsindədir. Bilməliyik ki, mədəni təcavüz Amerikanın bir ölkəyə atom bombası atmasından daha təhlükəlidir. Çünki mədəni təcavüz müsəlman gənclərin imanını, mə'nəviyyatını hədəfə almışdır. Təəssüf ki, bu hücumlar nəticəsində İslami dəyərlərə bir çox zərbələr yetirilmişdir. Düşmən, xalqın imanına həmlə edir, onları öz dininə, vətəninə, taleyinə biganələşdirir. Xalqı bu təhlükələrdən xəbərdar etmək, islami mədəniyyəti tanıtdırmaq iman keşikçilərinin vəzifəsidir.

2. NIYYƏT VƏ AMİL

Elmi, mədəni cihadın digər bir şərti ilahi niyyətdir. Uyğun vəzifə bu cəhətdən başqa vəzifələrdən fərqlənir. İnsanın mə'rifəti artdıqca niyyəti xalisləşir. İşin nəticəsi iman mərtəbəsi, mə'rifət və xalis niyyətdən asılıdır. İnsanın cəmiyyət üçün yerinə yetirdiyi dini vəzifə yalnız o vaxt onun özü üçün faydalı olur ki, niyyət ilahi, xalis olsun. Bir şəxs var-dövlətini el yolunda xərcləyərkən niyyəti ilahi olmasa, gördüyü işdən zərrəcə xeyir götürməz. Məsələn, imkanlı bir adam yalnız ad-san, “əhsən” xatirinə xəstəxana tikərsə, həmin xəstəxanada yüzlərlə adam şəfa tapsa da, xəstəxanayı tikənə faydası olmaz.

Savaş meydanında böyük şücaətlər göstərən, şəhadətə yetişən şəxs dininə, vətəninə fayda verdiyi halda, özü öz fədakarlığından faydalanmaya da bilər. Əgər onun niyyəti ad-san olmuşsa, savabdan söhbət belə gedə bilməz. Bu barədə maraqlı bir rəvayət nəql olunmuşdur:

Kafirlərlə döyüslərdən birində müsəlman döyüşçü böyük şücaətlər göstərir. Həzrət peyğəmbərin (s) yanında durmuş səhabələrdən biri soruşur ki, bu döyüşçünün məqamı nədir? Həzrət (ə) “heç nə” deyər ona cavab verir. Sual verən şəxs elə düşünür ki, peyğəmbər (ə) həmin döyüşçünün fədakarlığını

görməyib. Bir daha həzrətin (ə) diqqətini ona yönəldir. Həzrət (ə) buyurur: “Bəli, həmin şəxsi deyirəm. Bu cəngavərliyin onun üçün heç bir faydası yoxdur. O, camaatın tə'nəsindən qurtulmaq üçün cəbhəyə gəlib. O, qorxub ki, Mədinə küçələrindən keçərkən qadınların məzəmmətinə tuş gələ. Bax, həmin sözlərə görə cəbhəyə gəlib, indi isə məqsədi ad-san qazanmaqdır. Şöhrət naminə meydana girdiyindən o, heç bir savab qazanmayacaq.”

Siyasi, iqtisadi, elmi cihadda da eyni şərtlər zəruridir. Moizə edən şəxs yalnız niyyəti xalis olduqda savab qazanır, amma moizə edənin məqsədi “əhsən” qazanmaqdırsa, bu şəxs heç bir savab əldə edə bilmir. Başqaları onun moizəsindən faydalanıb, elmi məqama çatsalar da, vaizin özü üçün heç bir savab yoxdur.

3. ELMİ FƏALİYYƏTLƏRİN EHTİYAQLARA UYĞUNLUĞU

Deyilənlərdən əlavə, elm və mədəniyyət mübarizəsində könül istəyi yox, vəzifəyə əməl etmək lazımdır. Din təhlükədə olduğu vaxt məscid divarlarının naxışına görə narahat olmamalıyıq. Dinin sütunları uçulursa, onun zahirinə görə narahat olmağa dəyməz. Əgər həqiqətən Allaha xatir elm öyrəniriksə, əvvəlcə cəmiyyətin hansı elmə ehtiyacı olduğunu müəyyənləşdirməliyik. O elmi öyrənmək lazımdır ki, həmin elm olmasa xalqın imanı üçün təhlükə yaranar. Görən təhsilimiz və işimiz Allaha görədirmi? Yarımçıq qalmış işləri tamamlamağın şə'r'i əsası varmı? Bəli, elm və mədəniyyət mübarizəsində əvvəlcə ilahilik nəzərdə tutulmalı, sonra işə başlanılmalıdır. Yə'ni elə iş və elə dərs seçilməlidir ki, cəmiyyətin ehtiyacları ödənsin.

MƏDƏNİYYƏT CİHADıNıN BƏLALARı

1.DÜŞÜNCƏ XƏTALARı

Elmi və mədəni fəaliyyətlərin böyük bəlalərindən biri vəzifə müəyyən olunduqdan sonra insanın mənfi tə'sir altına düşüb süstləşməsidir. Məsələn, insan bir qədər yubanıb, öz məqsədini

araşdırsa, elə bir nəticəyə gələ bilər ki, bu nəticə onu razı salmaz. “İnşəallah, qəbul olar,” deyib, aldığı nəticəyə göz yumar. Hansı ki, nəticələr göstərmişdi ki, məqsəd düzgün seçilməmişdir. Bir sözlə, insan həqiqətdən uzaq düşməmək üçün bütün istəklərini yaxşıca götür-qoy etməlidir.

2. ƏMƏL XƏTALARI

İnsanın seçiminə ictimai rə'y böyük tə'sir göstərir. Onun qərarında xalqın münasibəti mühüm rol oynayır. Məsələn, bə'zən insan yalnız başqalarının diqqətini cəlb etmək, “əhsən” qazanmaq üçün meydana atılır. Afərinlər onun gördüyü işə daha da həvəsləndirir. Eləcə də, yalnız xalq bəyənmədiyi üçün müəyyən işlər tərk olunur. Bəs həqiqət haradadır? İnsan hansı yolu seçməlidir? İnsan vəzifəsini, yoxsa xalqın bəyəndiyi işi yerinə yetirməlidir? Bə'zən insan agah şəkildə hər hansı bir işi özü üçün vəzifə seçir. Amma ailə üzvləri bu işi bəyənmir, müqavimət göstərirlər. Bu halda vəzifə nədir? İnsan hansı həddə müqavimət göstərməlidir? Qur'ani-kərimdə bu məsələ ilə bağlı buyrulur: “Ey iman gətirənlər, hər kəs dinindən dönsə, Allah elə bir tayfa gətirər ki, Allah onları, onlar da Allahı sevrələr. Onlar mö'minlərlə mülayim, kafirlərlə sərt olurlar. Allah yolunda vuruşar və heç kəsin tə'nəsindən qorxmazlar...” Uyğun tə'birlə həzrət Əmirəl-mö'mininin (ə) vəsiyyətnaməsində də rastlaşırıq: “Allah yolunda lazımınca cihad et, Allah yolunda ikən kimsənin məzəmmətinə baxma...” Allah yolunda cihad vəzifəsini kamil şəkildə yerinə yetirin. Vəzifənin icrası yolunda malınızı, canınızı, hörmətinizi əsirgəməyin. İnsan o vaxt vəzifəsinin ardınca gedir ki, yersiz məzəmmətləri qulaqardına vursun.

Bu böyük bəla həm fərd, həm də cəmiyyətə öz mənfi tə'sirini göstərir. Bə'zən düşünüb-daşınmış, dəlillərə əsaslanaraq qərara gəlmiş insan ətrafdakıların mənfi münasibəti səbəbindən süstləşərək vəzifəsini tərk edir. Bu səbəbdən də

Əmirəl-mö'minin (ə) oğlu Həsəni (ə) həmin təhlükədən xəbərdar edir. Onu yersiz məzəmmətlərə göz yummağa çağırır.

HƏQIQI ŞİƏ

Başqalarının mənfi münasibətinə görə süstləşməmək o qədər əhəmiyyətli ki, mə'sum imamlar (ə) bu xüsusiyyəti şialik me'yarı kimi tanıtdırırlar. İmam Baqir (ə) öz səhabəsi Cabir ibn Yəzid Cö'fiyə buyurur: “Ey Cabir! Əgər bizim şialərdən olmaq istəyirsənsə, elə olmalısən ki, əgər bütün şəhər əhli toplaşb “Cabir pis adamdır, kafirdir, ona ölüm olsun” şüarını verərsə, sənün qəlbinə zərrəcə tə'sir edib, qorxutmasın. Hamı bir ağızdan “Cabirə əhsən” deyərsə, şad olmamalısən...”. Sözsüz ki, belə bir ruhiyyə asan əldə olunmur. Əgər bir nəfərin məzəmməti insanı süstləşdirirsə, təbii ki, xalqın məzəmməti onun qəddini sındırır.

Əhli-beyt (ə) elə insanlar tərbiyə etmək istəyir ki, bu insanlar öz ilahi vəzifəsini yerinə yetirmək üçün canını, malını, hörmətini əsirgəməsin. Əhli-beyt (ə) aşıqləri bu isar (ehtiyacı olan şeydən keçmək) ruhiyyəsini elm və mədəniyyət mübarizəsində də qoruyurlar. Onlar bütün ömürlərini İslami dəyərlərin hifzi yolunda sərf edirlər. Bu işə görə məzəmmət olunduqları vaxt süstləşmir, peşiman olmurlar. İlahi niyyətlə dini elmlər öyrənən, ilahi maarifi təbliğ edən şəxs heç vaxt öz işindən soyumur. Ona deyiləndə ki, başqa işdə qazancın çox olardı, bu vəziyyətlə din təbliğ edə bilməzsən, əqidəsi qətiyyənlə süstləşmir. Bəli, Həzrətin (ə) buyurduğu kimi, Allah yolunda ikən kimsənin məzəmmətinə baxma. Beləcə, insan özünə nəzər salmalı, Allahın razılığından kənar işlərini bir daha nəzərdən keçirməlidir. Vəzifəni müəyyənləşdirdikdən sonra heç bir tərəddüdə, süstlüyə yol vermək olmaz. Ətrafdakıların məzəmmətinə görə dini vəzifəsini tərk edən insanın şialiyi şübhəlidir. Şiə öz işlərində Allahın nəzərini əsas götürməlidir. Rəvayətdə buyurulur: “Özünü Qur'anla qiymətləndir. Əgər yolun Qur'an yolu, zöhdün Qur'anın istədiyidirsə, Qur'anın

də'vətinə rəğbətli və qadağasından çəkinənsənsə, möhkəm ol. Sənə müjdə olsun ki, haqqında dediklərindən zərər görməzsən. Əgər özünü Qur'anla qiymətləndirərkən Qur'ana zidd olduğunu görsən, düşün ki, səni məğrur edən nədir?" Bəli, Qur'anın nəyi yaxşı, nəyi pis qiymətləndirdiyini müəyyənləşdirərək, onun buyuruqlarına itaət etməliyik.

İnsan özünü elə tərbiyə etməlidir ki, başqalarının məzəmmətindən qurtulmaq naminə dini vəzifəsini tərk etməsin. Sözsüz ki, dini vəzifənin müəyyənləşdirilməsində səhlənkarlıq etmək olmaz. Həzrət Əli (ə) buyurur: "Dinini yaxşı öyrən". Vəzifəsinə əməl etmək istəyən şəxs əvvəlcə vəzifəsini tanımalıdır. Dini həqiqətlərlə tanış olmadan, İslam maarifinə yiyələnmədən vəzifəni bilmək müyəssər olmur. Ona görə də insan hər şeydən əvvəl dinində bəsirətli olmalı, bu məsələyə ağıllıqla yanaşmalıdır. Bu biliklər əsasında vəzifəyə əməl olunmalı, heç bir zəhərli ittiham insanın qarşısını kəsməməlidir.

SƏKKİZİNCİ DƏRS

ELM VƏ ƏMƏL

(“Ey oğlum) Allah yolunda lazımınca cihad et, heç kimin məzəmmətindən mütəəssir olma (Allah yolunda ikən kimsənin məzəmmətinə baxma), haqqa doğru hərəkətin çətin vaxtı harada olsa, meydana gir, dini yaxşı öyrən, özünə xoşagəlməz işlər qarşısında dözümlü olmağı vərdiş ver ki, səbr çox gözəl xasiyyətdir.”

Həzrət Əli (ə) cihad əmrindən sonra tövsiyyə edir: “Allah yolunda ikən kimsənin məzəmmətinə baxma”. Əgər insan vəzifəsini icra edərkən başqalarının rə'yini əsas götürərsə, tezliklə işini yarımçıq qoyar. Çünki hər vaxt istənilən bir işə dodaq büzən tapılır. Fikri ətrafdakıların münasibətində qalan insan heç vaxt müvəffəq ola bilməz. Ona görə də əvvəlcə vəzifəni tanımaq, sonra isə Allah istəyincə əməl etmək lazımdır. Vəzifəsinə əməl edən insan üçün tə'riflə məzəmmətin fərqi olmamalıdır. Həzrət (ə) tövsiyyə edir ki, başqalarının münasibəti sizi süstləşdirməsin... “Mücahidə” kəlməsinin ümumi mə'nası vəzifənin icrası üçün sə'y göstərilməsidir. Bu kəlmənin digər bir mə'nası vəzifənin icrası zamanı mənfi təlqinlərə müqavimət göstərilməsidir. İnsanın öz nəfsi ilə daim mübarizədə olması mənfi təlqinlərə müqavimət göstərməsindən ibarətdir. İnsan yalnız Allahın razılığı barədə düşünüb, öz ilahi vəzifəsini yerinə yetirməlidir. Bir sözlə, həzrətin (ə) buyurduğu kimi, yersiz qınaqlara uymaq olmaz.

VƏZİFƏNİN İCRA ŞƏRTLƏRİ

1. ELMİ ŞƏRT

Vəzifəsini yerinə yetirmək, öz nəfsi ilə cihad etmək, yersiz qınaqlara məhəl qoymamaq istəyən şəxs iki işi görməlidir:

Əvvəla, insan həqiqəti olduğu kimi tanımalı və vəzifəsini müəyyənləşdirməkdə səhvə yol verməməlidir. Çünki vəzifəni tanımaq kifayət qədər çətin işdir. Bu işdə səhlənkarlıq həqiqətin üzərinə pərdə çəkir. Hər bir şəxs ümumi qaydalara əsaslanaraq, vəzifəsini tanıya bilər. Bə'zən bu iş olduqca çətin olur. Müəyyən məqamlarda mühüm vəzifəni əhəmiyyətli vəzifədən fərqləndirmək müşkülə çevrilir. Məsələn, dinin zəruri göstərişlərindən biri əmr be mə'ruf və nəhy əz münkərdir. Bə'zilərinin fikrincə, insanı çirkin işdən çəkəndirmək üçün onunla sərt, danlaq dilində danışmaq lazımdır. Hansı ki, bu vəzifəni müxtəlif yollarla həyata keçirmək olar. Əmr be mə'rufun icrasında minlərlə tükəndən zərif nöqtələr vardır.

Nəsihət olunan şəxslə elə gözəl üslubda danışmaq lazımdır ki, həmin şəxs sizin xeyirxahlığınızı hiss edib, öz pis əməllərinə görə peşman olsun. Təəssüf ki, bə'zən niyyətimiz ilahi olmadığından, öz işimizlə savab yox, günah qazanırıq. Bə'zən əmr be mə'ruf və nəhy əz münkər adı altında qarşı tərəfin şəxsiyyətini alçaldır, hətta bu yolla köhnə şəxsi hesablarımızın hayıfını çıxırıq. Hansı ki, mö'mini hörmətdən salmaq böyük günahlardandır. Beləcə, vəzifəmizi icra etmək əvəzinə növbəti günaha batırıq. Bir vəzifənin icrası üçün çalışdığımız halda, bir neçə böyük günaha yol veririk. Bizim yanlış münasibətimiz nəticəsində qarşı tərəf daha da tərsləşir, bilərəkdən günahlarını davam etdirir. Yə'ni yanlış formalı əmr be mə'ruf və nəhy əz münkər əks nəticələrə gətirir.

Buna görə də dinin zəruri hökmlərindən olan əmr be mə'ruf və nəhy əz münkərin icrasında şərait nəzərə alınmalı, iş Allah istəyincə yerinə yetirilməlidir. Hər insanla özünə məxsus şəkildə davranmağı öyrənməliyik. Zaman və məkanı nəzərə almaq zəruridir. Tövsiyyə edən şəxs təkəbbür və qürurdan çəkinməlidir ki, lazım olan nəticəni əldə edə bilsin. Əgər dini vəzifənin icrasında ilahi niyyət yerində olsa, vəzifənin hikməti yaddan çıxarılmısa, heç vaxt müvəffəqiyyətsizliyə düşər olmarıq.

Diqqətli olmalıyıq ki, vəzifəni tanımaq onun lazımınca icrası üçün kifayət etmir. Vəzifəni düzgün yerinə yetirmək üçün şərait, zaman və məkan nəzərə alınmalıdır. Deyilənləri nəzərə almayan şəxs iş əsnasında böyük günahlara yol verə bilər. Məsələn, gizlədə kiçik günaha yol vermiş şəxsi cəmiyyət içində məzəmmət etmək onun şəxsiyyətini alçaldır. Mö'minin şəxsiyyətini alçaltmaq isə böyük günahlar sırasındadır. Bu adam yaxşı iş gördüyünü zənn etsə də, əslində günaha batır.

Bəli, vəzifəsini icra etmək istəyən şəxs bir neçə mühüm məsələni nəzərdən qaçırmamalıdır. Əvvəla, vəzifəni və onun üçün münasib şəraiti tanımaq lazımdır. Əlbəttə, bu, mə'rifət məqamına aid məsələdir. Öncə həqiqəti olduğu kimi tanımaq

lazımdır. Vəzifənin düzgün icra yolunu öyrəndikdən sonra meydana girmək olar. Bu növ fəaliyyətlərin cəminə “dini yaxşı tanımaq, öyrənmək” deyilir. İnsan öz dinini dərindən, nöqtə-nöqtə öyrənməlidir. Bu dərin anlayışa “dində fəqihlik” deyilir. Adətən, “fiqh” adlandırdığımız bu məfhum təsəvvür etdiyimizdən daha da dərinidir.

2. ƏMƏLİ ŞƏRT

Vəzifənin icrasında ikinci şərt əməldir. Vəzifəni tanıdıqdan sonra növbə fəaliyyətə çatır. İnsan bu mərhələdə həqiqətə doğru hərəkət etməlidir. Əgər tanıma mərhələsində elm, təhsil, fəqihlik yolu ilə həqiqət tanınırsa, əməl mərhələsində Allahın razılığına uyğun vəzifəyə əməl olunmalıdır. Olsun ki, Həzrət (ə) bu səbəbdən “haqqa doğru hərəkətin çətin vaxtı harada olsa, meydana gir” buyurur. Yə’ni ikinci mərhələdə, həqiqətin xaricdə gerçəkləşməsi üçün təlaş lazımdır. Həqiqəti tanımaqla iş başa çatmır. Həqiqəti tanıdıqdan sonra rahatca evdə oturmaq yanlış hərəkətdir. Növbəti mərhələdə əməl etmək, özünü dəryaya vurmaq, oda-közə yaxmaq lazım gəlir. Bəla dalğaları ilə çarpışaraq, daxildə təsdiq olmuş həqiqəti xaricdə gerçəkləşdirmək zəruridir. Vəzifəsinə əməl etmək, axirətini abadlaşdırmaq istəyənin mö’min ağır zəhmətlər bahasına olsa da, bütün şərtləri yerinə yetirir. Mə’lum məsələdir ki, insan çətin işlərdən qaçır. O, təbiət e’tibarı ilə rahatlığa can atır. Əksər insanlar rahat bir guşəyə çəkilib, güman etdikləri vəzifəni yerinə yetirməyə çalışırlar. Məsələn, təsbeh götürüb salavat çəkir, bir Qur’an surəsi oxuyur, hansısa kitabı mütaliə edir və düşünürlər ki, dini vəzifə yerinə yetirildi. Bu işlər savaba malik olsa da, vacib dini vəzifəni əvəz etmir. Əli (ə) şüahi mücahid, fədakar olmalıdır. Şüahi hara, tənbellik hara? Rahat guşədə oturmağı dindarlıq, zahidlik kimi qələmə vermək olmaz. Bu, özünü aldatmaqdan başqa bir şey deyil. Gecə yarı oyanıb, nafilə namazı qılmağı özünə vəzifə bilən şəxs bu işi görməlidir. Amma sübhün də öz vəzifələri var. İşin qızğın çağı işdən

ayrılıb bir saat Qur'an oxumaq münasib deyil. Günün düzgün rejimi, işlərin əlverişli şəkildə proqramlaşdırılması müvəffəqiyyətin əsas amillərindəndir. Qur'an oxumaq, dua etmək üçün gecə və sübh vaxtları daha münasibdir. Bu iki vaxtda Allahla razü-niyaz üçün daha yaxşı ruhiyyə olur. Allah-təala Qur'ani-kərimdə bizim diqqətimizi belə bir nöqtəyə cəlb edir: "Fəcr tülusu zamanı qiraət (mələklər tərəfindən) müşahidə olunur." Əgər Qur'an oxumaq istəsəniz, onun vaxtı iki tülü arası və sübh namazından qabaqdır. Başqa bir surədə oxuyuruq: "Həqiqətən, gecə qalxmaq və söz demək daha münasibdir. Çünki gündüz sənin kifayət qədər işin var".

Əgər, doğrudan da, ibadət etmək istəyirsinizsə, xəlvət və sakit gecə vaxtı daha əlverişlidir. Gecə insanlar şirin yuxuda olduğundan ibadət edənləri yalnız Allah-təala müşahidə edir. Belə bir vaxtda isti yataqdan qalxıb, ruhunu Allah dərgahına yönəltmək çox yaxşıdır. Gündüzlər məişət qayğıları insanın başını qatdığından gecələr ibadət üçün daha münasib şərait yaranır. Gecələr diqqətin yayınması üçün heç bir bəhanə yoxdur. Gündüzlər isə bir sıra vacib vəzifələrə əməl etmək lazım gəlir. Təhsil də vacib işlərdəndir. Müstəhəb iş vacib işi əvəz edə bilməz. Belə ki, məs'ul işçi ziyarətnamə oxumaq bəhanəsi ilə öz işini tə'xirə sala bilməz. Ziyarətnamə nə qədər ixlasla oxunsa da, vəzifə borcunu tərk etməyə əsas vermir. Özüünüzü Əhli-beyt dostu hesab edirsinizsə, iş vaxtı işdə olmalı, vicdanla çalışmalısınız. Müstəhəb ibadətə görə vəzifə yerini boş qoymaq olmaz.

ƏMƏLDƏ İFRAT

Fərdi və ictimai vəzifələrə diqqətli olmaq tapşırığı bə'zilərinin əməldə ifrata varması üçün bəhanə olur. Daim işə can atıb, təfəkkürə vaxt ayırmamaq imanlı və ağıllı insana yaraşmaz. İşə başlamazdan qabaq vəzifəni tanımaq, şəraitlə tanış olmaq lazımdır. Süstlük məzəmmət olduğu kimi, düşüncəsiz hərəkət də bəyənilmir. Həzrət (ə) buyurur: "Haqqa

doğru hərəkətin çətin vaxtı harada olsa meydana gir...” Yə’ni həqiqətləri tanımaq üçün çətinliklər dəryasına baş vurub, düşüncə və əməl meydanında həqiqətə nail olmaq lazımdır. İmam Sadiq (ə) təhsil haqqında buyurmuşdur: “Elmə çatmaq üçün dərin dəryalara baş vurmaq lazımdır. Bu yolda candan keçməyə də dəyər.”

Bəli, insan həm həqiqəti tanımaq, həm də ona çatmaq üçün çalışmalıdır. Hər iki sahədə süstlükdən çəkinmək lazımdır. Süstlük məqsədə çatmaq yolunda ciddi maneədir. Məbada, zahidlik və təqva adı altında insan cəmiyyətdən kənarlaşıb, özünə qapılı. Süstlük insanın təqvasını onun əlindən almaqla yanaşı, özünü də azgınlığa düşür edir. Gəlin, özümüzü aldatmayaq. Allah daha yaxşı bilir ki, bizi guşənişin edən səbəb təqva, yoxsa süstlükdür. Süstlüklə mübarizə etmək istəyən şəxs çətinliklərlə didişməli, özündə fədakarlıq hissini gücləndirməlidir. Rahatlığa vərdiş vermiş adam üçün belə bir mübarizə çox çətinidir. Belə insanlar kiçik çətinliklər qarşısında müqavimət göstərə bilmirlər. Onlar çətinlikdən yaxa qurtarmaq üçün vacib vəzifəni tərk edirlər. Məsələn, daim valideyn himayəsində rahat yaşamış övlad evdən uzaq düşən kimi təhsilini yarımçıq qoyub, evə qayıtmağa çalışır. O, ana qayğısı olmayan tələbə həyatının çətinlikləri qarşısında təslim olur. Zəif insan kiçik iqtisadi problemlə üzləşən kimi borc alır. Belə vaxtlarda zəif, naqis otaq yoldaşı, dost işi bir az da çətinləşdirir. Nəhayət, oxumaq üçün evdən ayrılmış gənc öz şər’i vəzifəsini tərk edib, rahat şəraitə üz tutur.

Fərdi çətinliyə misal çəkdik. Bə’zən insan vacib vəzifəsini icra etmək üçün ictimai maneələrlə mübarizə aparmalı olur. Allah və Onun rəsulunun (ə) istəyincə məntiqi bir həyat yaşamaq istəyən insan ciddi maneələri adlamalı, mövcud çətinliklərə dözməlidir. Şübhəsiz ki, rahatlığa vərdiş vermiş şəxs belə hallarda meydandan qaçır. Ona elə gəlir ki, bir belə məşəqqətlərə dözməkdənsə, əkin-biçinlə məşğul olub, yavan çörək yemək yaxşıdır. Düşünürlər ki, pul qazanıb, fəqiri

doyurmaqla da behiştə getmək olar. Hansı ki, insan dözdüyü çətinliklər müqabilində mükafatlandırılır. Behişt əhli arasında da məqamlar var. Axirət aləmində peşimanlıq çəkmək istəməyən şəxs Allahın layiqli bəndəsi olmaq üçün vəzifədən doğan çətinliklərə qatlaşmalı, bu problemləri can-dildən qəbul etməlidir.

DINI TƏHSILDƏ DÖZÜM

İnsan süstlüklə mübarizə aparmalıdır. Çünki bu ruhiyyə insanı müxtəlif bəhanələrə əl atmağa vadar edir. Məsələn, dini təhsilin çətinliklərinə dözməyən insan “təhlükə var”, “xəstəyəm” kimi bəhanələr gətirir. Ona elə gəlir ki, dini təhsildən kənarlaşmaq şər’ən vacib olmuşdur. Belə vəsvəsələrdən qorunmaq istəyən şəxs çətinliklər qarşısında müqavimət göstərməyi öyrənməlidir. Səbirli insanlar “səbur” və ya “səbbar” adlandırılır. Amma “təsəbbür” dedikdə səbirli olmağın öyrənilməsi nəzərdə tutulur. “Təsəbbür” çətinliklə ilk dəfə qarşılaşmış adamın özünə səbirli olmağı təlqin etməsidir. Səbirin öyrənilməsi mərhələsi “təsəbbür”dür. “Təkəlləfəs-səbrə” dedikdə insanın özünü səbirə vadar etməsi nəzərdə tutulur.

Demək, “dində fəqihlik” çoxlarının güman etdiyi kimi dinin çörəyini yemək deyil. Fəqihlik din ağacına xidmət, onu sirab etməkdir. Bu vəzifə olduqca çətindir və insandan böyük dözümlü tələb edir. Həzrət (ə) dində fəqihliyi tövsiyyə etdikdən sonra buyurur: “Özünə xoşagəlməz işlər qarşısında dözümlü olmağı vərdiş ver ki, səbir çox gözəl xasiyyətdir.”

Bəli, müvəffəqiyyət qazanmaq istəyirsinizsə, səbirli olmağı öyrənməlisiniz. Bu iş uzun müddət davam etdirilməlidir ki, səbir xasiyyətə çevrilsin. Uyğun təlqinə fasilə verilməzsə, çətinliklərə dözmək də asanlaşar. Çətinliklərlə mübarizədən sonra rahatlığa çıxmaq ilahi bir qaydadır. Qur’ani-kərimdə buyrulur: “Həqiqətən, hər çətinlikdən sonra bir yüngüllük gəlir”; “Allah hər bir çətinlikdən sonra yüngüllük əta edər.”

SƏBRİN NÖVLƏRİ

Həzrət Peyğəmbər (s) buyurur: “Səbr üç qismdir: Müsibətə səbr, ibadətə səbr, günaha batmamaqda səbr.” İnsan bə’zən kasıblıq, xəstəlik, ayrılıq kimi müxtəlif çətinliklərlə qarşılaşır. Belə məqamlarda səbr etmək zəruridir. Belə bir səbr “müsibətə səbr” adlanır. Bə’zən isə şəhvət, qəzəb, tamah insanı düz yoldan azdırır. Belə məqamlarda səbr etməyi bacaran insan günahdan qoruna bilir. Bu növ səbr “günaha batmamaqda səbr” adlanır.

Digər bir səbr isə “ibadətə səbrdir”. Allaha itaət bə’zən çətin olur. Məsələn, vəzifə olaraq elm öyrənmək asan iş deyil. Alim olmaq isə daha da çətinidir. Amma sadəcə elm ilə yüklənmək bir o qədər də çətin deyil. Çətin olan işin ilahi niyyətlə görülməsidir. Məsəl var ki, alim olmaq asandır, insan olmaq çətin. Mərhum həqiqi Şeyx Əbdülkərim (r) bu məsələ belə bir düzəliş vermişdir: “Alim olmaq çətinidir, insan olmaq qeyri-mümkün”. Bəli, ilahi niyyətlə elm öyrənmək asan deyil. Bu yolda saysız çətinliklər, dolambaclar var. Allahın razılığını qazanmaq istəyən adam çətinliklərə təslim olmur, məqsədinə çatmaq üçün bütün maneələri dəf edir.

Həzrət Peyğəmbər (s) buyurur: “Səbr imanın yarısıdır.” İmam Sadiq (ə) buyurur: “Səbr imanın başıdır.” Bu sözlərdə heç bir mübaliğə yoxdur. Allahın razılığını qazanmaq, Əlinin (ə) şiəsi olmaq istəyən kəs çətinliklərə adət etməlidir. Unutmamalıyıq ki, səbr xasiyyət olaraq bir anda yaranmır. Çətinliklərə adət etmək üçün insan kənara çəkilməməli, qovğalar meydanında olmalıdır. Nəfsə hakim olmaq üçün ləzzətli təamlardan çəkinmək o vaxt faydalıdır ki, insan həmin təamlarla bəzədilmiş süfrə arxasında oturmuşdur. Belə bir süfrə arxasında oturan insan özünü tərbiyə edə bilər.

İnsan günahdan qorunmaq üçün günah sərhəddinə yaxınlaşmamağa çalışmalıdır. Sərhəd kənarında dayanmış insan kiçik bir hərəkətlə günah uçurumuna yuvarlana bilər. Demək,

doğru yoldan sapmamaq üçün haram sərhəddinə yaxın bə'zi halallardan da çəkinmək lazım gəlir. “Quyuya düşməmək üçün quyudan bir qədər aralı dayanın.”

Beləcə, haram eşitməmək üçün şübhəli sözlərə də qulaq asmayın. Unutmayın ki, quyuya yaxın dayandıqca ona yumbalanmaq ehtimalı çoxalır. Harama yol verməmək üçün daha e'tibarlı hədlər qoyun, haramla məsafə saxlayın. Kimi ramazan ayında şam azanını eşidən kimi orucunu açır, kimi isə bir qədər səbr edir “Səbr imanın yarısıdır.”

DOQQUZUNCU DƏRS

ALLAHIN E'TIBARLI PƏNAHI

(Ey oğlum!) Bütün işlərdə özünü Allaha tapşır. Belə etsən özünü çox möhkəm bir sığınacağa tapşırmış olarsan. Arzularını yalnız öz Allahından istə. Bağışlamaq və məhrum etmək Onun əlindədir. Daim Allahdan xeyir istə. Vəsiyyətimi yaxşı dərk et. Diqqətsizlik və e'tinasızlıqla onun kənarından ötürmə. Çünki ən yaxşı söz, həqiqətən, ən faydalı sözdür. Bil ki, fayda verməyən elm heç vaxt xeyirli deyil. Layiq olmayan elmi oxumaqla bir fayda əldə olunmur.”

Dünya həyatı bəlasız ötüşmür. Şübhəsiz, hər bir insan çətinliklərlə üzləşir. Hadisələrlə üzləşən zaman hazırlıqlı olmaq çox mühümdür. Hər bir insan bəlalarla üzləşməzdən əvvəl öz düşüncə və əməl fəzasında həmin bəlalara üçün yer hazırlamalıdır. Belə olduqda insan bəlaya təslim olaraq var-yoxunu əlindən vermir. Bəlalara zərərsizləşdirəcək amilləri əvvəlcədən tanımaq lazımdır. Əks tədbir görəndə insan bəlalardan hücumundan xilas ola bilər. Buna görə də bəla növlərini müəyyənləşdirmək, tə'sirli amilləri tanımaq zəruridir.

TƏHLÜKƏNİN NÖVLƏRİ

İnsan öz həyatında bir çox düşmənlərlə üz-üzə gəlir. Bə'zi təhlükələr onun həyatını, var-dövlətini hədələyir. Bə'zən şəxsiyyət, bə'zən isə ruh və qəlb düşməne hədəf olur. Həm nəfs, həm də insan və cindən olan şeytanlar hücum edir. Məqsəd əqidəni puça çıxaracaq şübhələr yaratmaq, əxlaqı korlamaqdır. İnsan əbədi axirət səadətini məhv edəsi rəftara sövq olunur. Təhlükə dərəcəsi insanın mə'rifətindən asılıdır. Mö'min şəxs üçün mə'nəvi təhlükələr daha qorxuludur. Mö'min insan günaha batmaqdan daha çox qorxur. O, dərk edir ki, günahın vurduğu ziyanı aradan qaldırmaq çətin olur. İstənilən maddi zərər ödəyə bilər. Eyni zamanda dünyəvi zərər əbədi axirət səadətinə çatmaq üçün də ola bilər. Maddi çətinliklər çox vaxt düşüncəyə, mə'nəvi tərəqqiyə yardımçı olur. Ona görə də dünyəvi çətinlik mö'mini bir o qədər də narahat etmir. Maddi zərər mə'nəvi zərərlə müqayisədə olduqca

əhəmiyyətsizdir. Amma insanların iman dərəcəsi fərqli olduğundan çoxları dünyəvi zərərdən daha çox qorxur. Məsələn, çoxlarını ağır xəstəlik günahdan daha çox narahat edir. Bu münasibət mərifət və imanın zəifliyindən yaranır. Amma iman nə qədər zəif olsa da, insan heç vəchlə onu itirmək istəmir.

TƏHLÜKƏ İLƏ MÜBARİZƏDƏ İMANIN ROLU

Bəs təhlükələrdən qorunmaq üçün hansı tədbirlər görülməlidir? Bir çox təhlükələrin yaranmasında bizim də rolumuz var. Əksərimiz ciddi təhlükələrlə üzləşərkən zəiflik göstərir, çıxış yolu tapa bilmirik. Məsələn, zəlzələ olduqda, xəstəliklə üzləşdikdə qurtulmaq asan olmur. İnsan özünü aciz gördükdə sığınacaq axtarır. Əksər insanlar belə problemlərlə üzləşirlər. Bəli, insan daim təhlükə hədəfidir. Təhlükəni hiss edən insan özünü qorumaq üçün vasitə axtarır. Bu axtarış onun iman dərəcəsi ilə asılıdır. Əksər insanlar çətinlik zamanı Allahı xatırlayır. Çünki o, Allahdan qüdrətli varlıq tanımır. İnsan inanır ki, bütün güclülər öz gücünü Allahdan alır. Əgər insan mağaraya sığırsa, bu mağaranı da vücuda gətirən Allahdır. Bütün şəfaverici otlar Allah tərəfindən yaradılmışdır. Güclü iman sahibləri heç vaxt ümitsizləşmir, daim Allaha təvəkkül edirlər. Cüce öz anasının qanadları altına sığındığı tək, mö'min insan da Allahın rəhmətinə sığınır.

Zəif imanlı insanlar isə çətinliklə qarşılaşarkən öncə yaxın ətrafda kömək axtarırlar. Belələri xəstələnərkən, adətən, əvvəlcə həkimə müraciət edirlər. Həkim aciz gördükdə Allahı xatırlayır, Ondan yardım diləyirlər. Dünyəvi vasitələri gücsüz görən insan mə'sum imamlara (ə) təvəssül edir, onları Allahla öz aralarında vasitə seçirlər. Bütün bunlar insanın imanının zəifliyini göstərir. Əslində imanlı şəxs təhlükə hiss edən kimi Allaha üz tutmalı, Onun misilsiz qüdrətindən faydalanmalıdır.

Allah insanı bütün bələlərdən hiyf edə biləcəf yeganə varlıqdır. Allahın qüdrəti qarşısında bütün qüvvələr acizdir.

Əlbəttə ki, Allahın əmri əsasında təbii vasitələrdən də yararlanmalıyıq. Xəstələnerkən həkimə müraciət etməmək, dərmandan imtina etmək düzgün deyil. Zəlzələ, sel vaxtı Allaha təvəkkül etməklə yanaşı tədbir tökmək də zəruridir. Təbii vasitələri də Allah yaratmışdır. Onlardan istifadə edilməsi ilahi vəzifədir. Çətinliklər, xəstəliklər zamanı təbii vasitələrin köməyi Allahın hikmətidir.

İnsan təhlükə zamanı öz iman səviyyəsinə uyğun sığınacaq axtarır. Diqqətin sığınacağa yönəlməsində mə'rifət də rol oynayır. Bu diqqət özü imanı gücləndirən amildir. Çünki iman və mə'rifətin artmasında diqqət, düşüncə böyük rol oynayır. Diqqət və düşüncə qəlbə yeni hal yaradır, münasib rəftar imanı gücləndirir. Ona görə də Əmirəl-mö'minin buyurur: "Bütün işlərdə özünü Allaha tapşır. Belə etsən özünü çox möhkəm bir sığınacağa tapşırmış olarsan." Bəli, düşmən qarşısında gücə ehtiyac duyarkən Allah-təalaya sığınanlar heç vaxt məğlub olmur.

ALLAHDAN VƏ BAŞQALARINDAN KÖMƏK İSTƏYİ

İnsan yalnız təhlükə vaxtı yox, adi vaxtlarda da xeyir əldə etmək üçün Allaha sığınmalıdır. Çünki bütün işlər, bələlərin dəfi də, ne'mətə çatmaq da Allahın əlindədir. Qeyd etməliyik ki, həm əməl meydanında, həm e'tiqad sahəsində Allahın dərğahına üz tutmaq zəruridir. Əlbəttə ki, qəlbin halı daha mühümdür. Təhlükə və ehtiyac hiss edən insan bütün varlığı ilə Allaha üz tutmalıdır. Məsələn, insan nəfəs almaq üçün havaya ehtiyac duyursa, unutmamalıdır ki, havanı onun ciyərinə çatdıran Allahdır. Allah insana güc verməsə, insan göz qapaqlarını hərəkətə gətirə bilməz. İnsan beyninə dərkətmə qüvvəsi verən Allah deyilmi?!

Belə bir ruhiyyə Allahın xalis bəndələrinə xasdır. İxlas odur ki, insan vücudunda Allahdan qeyrisinə e'timad olmasın.

Həqiqi bəndə yalnız Allaha ümid bağlamalı, yalnız Allahdan çəkinməlidir. Ona görə də Həzrət (ə) “arzularını yalnız öz Allahından istə” buyurur. İnsan qəlbən inanmalıdır ki, onun istəklərini yalnız Allah yerinə yetirməlidir. Əgər Allah əmr edirsə ki, hansısa təbii vasitələrdən istifadə edilsin, insan Allahı unudub həmin vasitələrə bağlanmamalıdır. Qəlb daim Allahı düşünməli, hər şeyi Ondan istəməlidir. Həzrət (ə) buyurur: “Bağışlamaq və məhrum etmək Onun əlindədir.”

İnsan bir şəxsə inandıqda çətinlik zamanı məhz ondan kömək gözləyir. Ümidi puça çıxmış insan tənhalıq hiss edir. O, kömək gözlədiyi şəxsin diqqətini cəlb etmək üçün təvazö göstərir, özünü sındırır. Məqsədinə çatmaq üçün həmin şəxsin razılığını əldə etmək istəyir. Bundan ötrü onun əlini öpür, qarşısında ikiqat əyilir. Amma Allaha və Onun qüdrətinə inanan insan başqalarına yox, məhz Allahın hüzurunda təvazö göstərir, müt’i olur. Yalnız Allahı sığınacaq hesab edən bəndə özü kimi insanlara münasibətdə Allah əmrini əsas götürür. Məsələn, Allah-təala buyurur: “Rəbbin yalnız Ona ibadət etməyi və valideynlərə yaxşılıq etməyi buyurmuşdur.” Əgər insan öz ata-anası qarşısında təvazö edirsə, bu təvazö Allahın əmrinə əsaslanır. Əslində belə bir təvazö Allah qarşısında təvazödür. Amma çıxış yolunu yalnız və yalnız başqalarına əyilməkdə görmək Allaha şərikin qoşmaqdır. Yə’ni belə bir insan öz taleyində Allahla bərabər başqalarını da tə’sirli bilir. Zəiflik onun ruhuna hakim kəsilir. Allah isə öz bəndəsini zəif görmək istəmir. Allah insanı özü kimi yaranmışlara qul olmamağa çağırır. Yalnız ilahi hikmət səbəbindən mə’sumlar qarşısında, valideyn önündə təvazö caizdir. Allah nəzərində hörmətli olan şəxslərə ehtiram Allaha ehtiramdır.

Beləcə, kiminsə önündə dünya ne’mətlərinə görə əyilmək şirk, Allaha şərikin qoşmaqdır. Allah öz bəndəsinin bu şəkildə alçalmasını istəmir. Qur’anda buyrulur: “Həqiqətən, xalis din Allah üçün olan dindir” Başqa bir ayədə oxuyuruq: “Əmr edilmədimi ki, dini yalnız Allaha aid edərək Ona ibadət

etsinlər?” Həzrət Əli (ə) də bu əsasla “arzularını yalnız öz Allahından istə” –deyə buyurur. İnsan öz əməlində riyaya, Allahdan qeyrilərinin razılığına yer verdiyi qədər öz dəyərini aşağı salır. Qatqı qızılın dəyərini saldığı kimi, riyə da insanın qiymətini endirir. Qızıl kimi, insanın da dəyəri onun xalisliyindədir. Allah öz bəndəsinin xalis, qatqısız olmasını istəyir. Xalislik yolu ilə kamala çatan bəndə Allaha yaxınlaşır. Bəndələrinin xalisliyini, kamilliyini istəyən Allah onu şirkdən çəkinməyə, ixləsli olmağa çağırır. Ne’mətlərin Allah ixtiyarında olduğuna inanan şəxs Allahdan başqa digər birinin qarşısında əyilmir. Övliyalara tə’zim isə yalnız Allahın əmri əsasında mümkün olur. Allah-təala bu məsələni aydınlaşdıraraq buyurur: “Əgər Allah sənə bir zərər yetirsə, səni Ondan başqa heç kəs qurtara bilməz...” Xeyir də belədir, şübhəsiz. Bu ayədə peyğəmbərə (s) müraciət olunsada, məqsəd bütün insanları xəbərdar etməkdir. Axı peyğəmbərin (s) mə’rifəti bizim mə’rifətimizdən çox-çox dərinidir. Allah-təala buyurur ki, sizə zərər yetirmək istəsəm, yenə də kimsə buna mane ola bilməz; bəs nə üçün qəlbiniz başqalarına tərəf yönəlir?! Başqalarında olan hansı şey Allahda yoxdur?! Allahını tanıyan bəndəyə layiqdirmi ki, başqalarına üz tutsun?! Biganələrin qapısında boyun büküb, məhəbbətdən uzaq dayanmağın əsası nədir?! Ehtiyacsızın qapısından yan keçib, möhtacların qapısını döyüb, nəşə istəmək ağıllı işdirmi?! Kimdə nə varsa, Allahın əmanətidir. Ne’mət sahibi ola-ola həmin ne’mətdən pay umana ağız açmağa dəyərimi?! Belə bir münasibət nadanlıq deyilmi?! Ağıllı iş isə budur ki, “arzularını yalnız öz Allahından istə. Bağışlamaq və məhrum etmək Onun əlindədir.”

İSTIXARƏNİN MƏ’NASI

Əgər özü möhtac olan insana ağız açmaq ağılsızlıqdırsa, yalnız Allahdan istəmək lazımdır. Allahdan nə istəmək lazım olduğunu da bilmək lazımdır. Həzrət Əli (ə) belə tövsiyyə edir:

“Daim Allahdan xeyir istə”. Vəsiyyətin bu cümləsində “istixarə” sözü işlədilmişdir. Bu söz üç mə’nada işlədilə bilər:

1. “Xeyir axtarışı” mə’nası. Bir iş görmək istəyərkən əvvəlcə götür-qoy edib, ən yaxşı yolu seçmək lazımdır. Bu mə’nada istixarə mümkün olan yollar arasından ən xeyirlisini, mövcud olan variantların ən üstünü seçməkdir. Əlbəttə ki, insan fitrətən, təbiətən də ən üstün şeyi seçməyə meyillidir.

2. Allahdan xeyir istəmək mə’nası. Daim xeyir axtaran insan, təbii ki, Allahdan da xeyir istəyəsidir.

3. Mə’lum üsullardan biri vasitəsi ilə ən məsləhətli, ən xeyirli yolun tapılması. Belə ki insan ayə və rəvayətlərdə göstərilmiş üsullardan birinin vasitəsi ilə ən məsləhətli yolu tapıb, hərəkət edə bilər. Məsələn, Qur’an və ya təsbehin köməyi ilə müxtəlif yollar arasında ən faydalısını tə’yin etmək olar.

Qeyd olunan üç mə’nadan burada ən münasibi ikinci mə’na, yə’ni Allahdan daim xeyir istənilməsidir.

ŞƏRİƏT ƏHLİ ARASINDA İSTIXARƏ

Bə’zi qaranlıq nöqtələrə aydınlıq gətirmək, şübhələri aradan qaldırmaq üçün istixarənin bugünkü anlamı haqqında bə’zi məsələləri araşdırmaq münasib olardı.

1. İSTIXARƏNİN MÜNASIB YERİ

Bu günkü anlamda istixarədən o vaxt istifadə etmək olar ki, insan xeyirli yolu tapmaq üçün öz ağılından və başqalarının məsləhətindən faydalana bilmir. Yə’ni insan elə bir vəziyyətdə düşür ki, nə edəcəyini bilmir və uyğun vəziyyətdən çıxmaq üçün istixarəyə əl atır. Xeyir yolu tapmaqda aciz qalmış insan istixarə vasitəsi ilə Allahdan xeyir istəyir. Əlbəttə ki, Allah bu vaxt vəhy göndərmir ki, həqiqi xeyir haradadır. Sadəcə, insan istixarəni Allahla öz arasında vasitə seçir və deyir: “Pərvərdigara, mən bu işi Sənin razılıq əlamətin kimi nəzərdə tuturam, məni doğru, xeyirli yola yönəlt.” Ona görə də istixarədən məəttəlçilikdən qurtulmaq üçün istifadə edilir. Ağıl və məsləhətin tə’sirli olduğu işlərdə istixarəyə üz tutmaq,

istixarəni vərđişə çevirmək olmaz. Mə'sum imamlar (ə) bir rəvayət də olsun belə, ağıl və məsləhət əvəzinə istixarəni əsas götürməyi tövsiyyə etməmişlər. Bəli, yalnız bütün yollar bağlı olduqda insan çıxış yolu kimi istixarə edib, Allahdan xeyirli yol istəyə bilər.

2. İSTIXARƏ ÜÇÜN DƏLİL

Digər zəruri nöqtə istixarə üçün dəlilə malik olmaqdır. Yə'ni insan hansı dəlillə istixarə yolunu seçə bilər? Tərəddüddən qurtulmaq üçün istixarə edərkən xüsusi bir dəlilə ehtiyac yoxdur. Əql özü tərəddüdü insan üçün zərərli bildiyindən bu vəziyyətdən çıxış yolu tapılmasını zəruri sayır. Belə bir vəziyyətə düşmüş insan istənilən halal yolla vəziyyətdən çıxmalıdır. Belə bir məqamda istixarə özü məsləhətli sayılır. İstixarə duanın bir növüdür. İnsan istixarə vasitəsi ilə sanki deyir: "Pərvərdigara, qərarıyam, Sən isə hər şeydən aqah, rəhimlisən. Xeyirli olan yolu mənə göstər." Başqa sözlə, istixarə edən şəxs bir Qur'an ayəsini vasitə seçir ki, bu yolla nəyin Allah nəzərində xeyirli olduğunu öyrənsin. Allaha e'timadlı olan, Onu alim və qadir bilən şəxs ərz edir: "Pərvərdigara mən dua edirəm, duamı qəbul et, xeyir yolu mənə göstər." Allaha e'timad göstərən, Ondan yol göstərməsini istəyən şəxs əmindir ki, Allah onu doğru yola yönəldəcəkdir. Beləcə, istixarə etmək üçün şəxsi dəlilimiz olmasa da, bu iş dinə zidd deyil. Çünki istixarədə sadəcə əlamət qəbul edərək deyirik: "Pərvərdigara, bu əlamət vasitəsi ilə mənə xeyir və şəri göstər." Bu mövzuda daha artıq mə'lumat əldə etmək üçün "Biharul-ənvar" kitabına müraciət edə bilərsiniz.

3. İSTIXARƏNİN TƏRBIYƏVİ ƏHƏMIYYƏTİ

İnsanın qeyri-adi bir yolla həqiqətləri kəşf etməsi ilahi qayda deyil. Ruzi qazanmaq üçün minlərlə vasitə olduğu kimi, başqa ehtiyaclara çatmaq üçün də vasitələr mövcuddur. Allah hər bir bəndəsinin ruzisini onun evində də yetirə bilər və bu iş Onun üçün çətin deyil. Amma istənilən bir ehtiyacın ödənməsi üçün

yollar qoyulmuşdur ki, insan çalışsın, səy göstərsin, dağların və dənizlərin təkindən ne'mətlər çıxarsın. Bu məsələnin bir çox faydaları vardır. O cümlədən, insanın təlaş ictimai bağlılıqlar yaradır, onun üçün vəzifələr ortaya çıxır. Eləcə də, insan öz səyləri ilə imtahan verir və kamala doğru hərəkət edir. Bu baxımdan istixarə də bir təlaş, hərəkətdir. Əql və təcrübəsi yetərsiz olan insan tərəddüd burulğanından çıxmaq üçün istixarəyə əl atır. Əlbəttə ki, əvvəlcə mövcud qüvvələr işə salınmalıdır. Əql və təcrübədən, məsləhətdən faydalanmaq lazımdır. Bütün bunlardan nəticə çıxmadıqda istixarə yolu açıqdır. Bir sözlə, yol ayrıcında donub qalmaq olmaz. Mö'minin ən üstün cəhətlərindən biri onun çətinliklərə təslim olmamasıdır. Yə'ni mö'min şəxs dənizin ortasında tənha qalsa belə mə'yus olmamalıdır. “Pərvərdigara, göndərdiyin hər bir yaxşılığa möhtacam” – deyilməlidir. Bəli, mö'min üçün bağlı qapı yoxdur. O, ən çətin vaxtda Allahı çağırır: “Pərvərdigara, özün mənə bir yol göstər. Ya Qur'an, ya təsbeh vasitəsi ilə öz məsləhətini bildir.” Demək, mö'min şəxs digər vasitələrdən yararlanma bilmədikdən sonra istixarəyə müraciət edir. Hər iş görə istixarəyə əl atmaq ilahi hikmətə, Peyğəmbər (s) və Əhli-beyt (ə) yoluna ziddir. Peyğəmbər (s) və mə'sum imamlar (ə) öz ardıcıllarını ağıl və məsləhət yolunu tərk edib, istixarə yolunu tutmağa çağırmamışlar. Əslində belə bir münasibət, istixarəni adətə çevirmək Allahın ne'mətlərinə qarşı küfrdür. Əql və məsləhət kimi ne'mətlərin inkarı heç zaman tövsiyyə olunmamışdır. İnsanlar üçün əql və məsləhət kimi qapılar açıq olduğu halda başqa vasitələrə əl atılmamalıdır. Məsələn, şər'i hökmü istixarə yolu ilə yox, ictihad və təqlid yolu ilə öyrənmək lazımdır. İstixarə son anda mə'yusluqdan xilas qapısıdır. Son anda Allaha üz tutub dua etmək, yol istəmək təbiidir. Bəli, ağıl işlədiyi məsələdə istixarə yoxdur. İstixarə mə'yusluqdan qurtuluş yoludur, elmi bir məsələnin həlli yolu yox!

ELM VƏ ƏMƏLIN QOŞALAŞMASI

Bu mühüm məsələnin bəyanından sonra müraciət olunan şəxsi hazırlamaq üçün ümumi bir xatırlatmaya ehtiyac var. Qarşı tərəfi deyilənlərə rəğbətləndirmək lazım gəlir. Həzrət (ə) buyurur: “Vəsiyyətimi yaxşı dərk et. Diqqətsizlik və e'tinasızlıqla onun kənarından ötürmə. Çünki ən yaxşı söz, həqiqətən, faydalı sözdür. Bil ki, fayda verməyən elm heç vaxt xeyirli deyil. Layiq olmayan bir elmi oxumaqla fayda əldə olunmur.” Həzrət (ə) etdiyi vəsiyyətdə diqqətlə yanaşılmasını istəyir. Məbada bu vəsiyyət tə'sirsiz qala. Deyilən söz yalnız o vaxt xeyirlidir ki, sənə bir faydası olsun. Elm ona görə öyrənilir ki, ondan istifadə olunsun. Oxuduğuna əməl etməyən şəxs həkimə nüsxə yazdırıb, həmin dərmanları qəbul etməyən şəxsə oxşayır. Həzrət (ə) buyurur ki, faydasız bir elmin ardınca düşmək gərəksiz bir işdir.

ONUNCU DƏRS

TƏRBIYƏ

Ey oğlum! Elə ki gördüm sən (yetkin) yaşa çatmışan və dərk etdim ki, süstlük və zəifliyim get-gedə uzanır, müəyyən məqsədlərlə sənə vəsiyyətə başladım: o cümlədən, məbada qəlbimdə olanları deməmiş əcəlim çata, düşüncəm də bədənim kimi zəifliyə düşər ola və məni qabaqlayıb nəfs meylləri sənə hakim ola, dünya fitnələri qabağa düşsə, səni

qovulan dəvə vəziyyətinə gətirələr. Həqiqətən, növcavanın qəlbi qarşılaşdığı şeyləri qəbul edənədək toxunulmamış torpaq tək qalır. Ona görə də qəlbin bərk, ağılın məşğul olanadək ədəb öyrən! Tam ciddiyyət və qəti iradə ilə əvvəlkilərin çiyinə aldıkları təhsil əziyyəti və sınaq ağrısını qəbul et. Bu yolla həmin əziyyət və ağrıdan azad olarsan. Bizim ardınca gəzdiyimiz şeylər indi özləri sənə soracağına gəlib. Olsun ki, bizim üçün qaranlıq qalan şey indi sənə üçün aydınlaşsın.”

Vəsiyyətnamənin başlanğıcı həzrətin (ə) qısa və yığcam şəkildə bəyan olunmuş əsas moizələrindən ibarətdir. Amma bu cümlələrlə vəsiyyətin ətraflı bəhsləri başlanır. Belə ki başlanğıcda pir atanın öz sevimli oğluna tövsiyyələri, həyat təcrübələri bəyan olundu. Vəsiyyətin əsas məqsədi, ünvanı bütün müsəlmanlar olduğu üçün işlədilən ifadələrdə vəsiyyət edənə və onun vəsiyyət etdiyi şəxsin mə'sumluğu, günahsızlığı nəzərdə tutulmamışdır. Bu vəsiyyət mə'sum imam (ə) tərəfindən onun mə'sum canişininə yazılsa da, bütün ata və oğullar ondan faydalanmaq imkanına malikdirlər. Ona görə də vəsiyyətnamədə işlədilmiş sözlərin mə'sum imam məqamına uyğun gəlməməsi mülahizəsi əsassızdır. Həzrət (ə) sadəcə bir pir ata ünvanı ilə öz oğluna buyurur: “Ey oğlum! Elə ki gördüm sən (yetkin) yaşa çatmışsan...” yə'ni bu moizənin səbəblərindən biri qarşı tərəfin yetkin yaşa çatması ilə əlaqədar nəsihətə yaranan ehtiyacdır. Digər bir tərəfdən, vəsiyyət edən şəxs ömrün qürub çağını yaşadığı üçün vaxtı qənimət bilərək öz vəsiyyətini edir.

İNCƏ NÖQTƏLƏR (YAZIDAN OXUNMAYAN ÖYÜDLƏR)

Bu asimani öyüdləri şərh etməzdən əvvəl ondakı bə'zi lətif nöqtələrə nəzər salmaq lazım gəlir. Söz və ifadələrin mə'nasından əlavə, bu vəsiyyətnamədə çox incə və mə'nalı ifadə tərzii, bəyan üsulu vardır. İlahi yardım və asimani elmlərdən faydalanmadan ən iti gözlə də bu incə nöqtələri görmək çətin olur. İmkan daxilində bu incə nöqtələri nəzərdən keçirəcəyik.

DİNLƏYİCİNİN GÜCÜNƏ DIQQƏT

Vəsiyyətnamənin bu hissəsinədək əsas mətləblərdən danışmayan, sifarişlərini bildirməyən həzrət Əli (ə) xüsusi bir üslubla, müraciət etdiyi şəxsin diqqətini incə nöqtələrə yönəldir. Hansı ki bu açıqlamalar olmadan həmin incəlikləri duymaq mümkünsüzdür. Dinləyici o zaman qəflətdə qalıb, deyilənləri anlamır ki, danışan dinləyicinin hazırlığını nəzərə almadan sözə başlayır. Məsələn, beş yaşlı körpə bir sıra məsələləri dərk etmək gücündə deyil. Həmin körpənin ciddi qəbul etmədiyi bir söhbət yetkin gənci cəzb edib, düşündürə bilər. Ona görə də müəllim və tərbiyəçilər müraciət etdikləri auditoriyanın tutumunu, hazırlığını və marağını nəzərə almalıdırlar. Danışan öz dediyi sözlərin zəruri olub-olmadığını əvvəlcədən nəzərə almalıdır. Məsələn, gənclər üçün faydalı olan bir moizə uşaqlar və qocalar üçün bir o qədər də xeyirli olmaya bilər. Ona görə də dinləyicinin bütün keyfiyyətlərini nəzərə almaq lazımdır. Həzrət Əli (ə) bu incə nöqtəni nəzərdə tutaraq, buyurur: "Elə ki gördüm sən yaşa çatmışan..." Yə'ni uşaqlıq dövrü artıq başa çatmışdır və sən deyilənləri anlamaq gücündəsən. Bəli, Həzrət (ə) müraciət etdiyi tərəfin səviyyəsini nəzərə alır. Əgər bu mühüm nöqtə nəzərə alınmazsa, moizələr, nəsihətlər, söhbətlər faydasız olar.

FÜRSƏTI QƏNİMƏT SAYMAQ

Dəyərli vəsiyyətnamənin digər bir cəhəti həzrətin (ə) öz mövqeyini bəyan etməsidir. O buyurur: “Dərk etdim ki, süstlük və zəifliyim get-gedə artır, müəyyən məqsədlərlə sənə vəsiyyəyə başladım...”; “Məbada, qəlbimdə olanları deməmiş əcəlim çata...” Bu sözlər olduqca böyük bir dərstdir. Həzrət (ə) bizi öyrədir ki, xeyir bir işi görməyə şərait yarandıqda fürsəti əldən verməyək. Belə bir fürsətin növbəti dəfə yaranıb-yaranmayacağını kim bilir? Ona görə də münasib şəraiti qənimət bilmək lazımdır. Bu günkü şərait sabah olmaya bilər. Xəstəlik, zəiflik kimi minlərlə maneələr ortaya çıxa bilər. Sabaha işarə ilə Həzrət (ə) buyurur: “(Sabah) düşüncəm də bədənim kimi zəifliyə düşər ola (bilər)...”

Həzrətin (ə) düşüncə zəifliyinə işarə etməsi bir daha göstərir ki, o, mə’sum imam yox, pır bir ata kimi danışır. Çünki belə bir zəiflik mə’sum imamlardan uzaqdır. Həzrət (ə) bütün müsəlmanlara anlatmaq istəyir ki, bu günkü sağlam bədən və düşüncə sabah olmaya da bilər. Həzrət (ə) vəsiyyətin bu hissəsində xeyir yolu kəsə biləcək bir sıra maneələri sadalayır:

1. Ömrün sona çatması, əcəlin yetişməsi;
2. Fiziki və düşüncə sağlamlığının əldən çıxması;
3. Münasib şəraitin əldən çıxması.

Bu maneələr ortaya çıxmamış tələsmək, xeyir işlər görmək lazımdır. Həzrət (ə) öz buyuruqları ilə diqqəti bu nöqtəyə yönəldir. Ona görə də buyurur: “Məbada, qəlbimdə olanları deməmiş əcəlim çata, düşüncəm də bədənim kimi zəifliyə, nəfs meylləri məni qabaqlayıb sənə hakim ola!”

İNHİRAFDAN (AZĞİNLİQDAN) QABAQ ONUN ISLAHI

Əgər diqqətlə nəzər salsaq, Həzrətin (ə) bu buyuruğunda dolayı bir öyüd də vardır. Sifariş olunur, tapşırıılır ki, ey insanlar, çirkəbə batmamış öz qədrinizi bilin; əgər azca bulaşmışınızsa, bu bulaşığı artmağa qoymayın; bulaşmış qəlbə moizə və nəsihətin heç bir tə’siri olmayacaqdır; qəlbiniz nəfəs

alırkən ona çarə qılın; onu moizə ilə işıqlandırın; moizə edənlər də diqqətli olsunlar – qəlbləri zülmətə qərq olmamış onu işıqlandırsınlar.

Diqqəti cəlb edən digər bir nöqtə ədəb qaydalarına riayət etməklə dinləyicinin e'timadını qazanmaqdır. Həzrət (ə) buyurmur ki, sizin öləcəyinizdən qorxub, fürsəti qənimət bilir, vəsiyyəət edirəm. Çünki bu sayaq sözlər xüsusi ilə gənclərə mənfə tə'sir edər, onlarda ikrah yaradar. Belə danışmaq ədəb qaydalarına ziddir və dinləyici söhbətin ardını dinləməkdən imtina edə bilər. Nifrət doğuran söz, şübhəsiz ki, müsbət tə'sir göstərə bilməz. Ona görə də həzrət Əli (ə) uyğun sözləri özünə aid edərək buyurur: “Məbada, qəlbimdə olanları deməmiş əcəlim çata...” çünki kimin nə qədər yaşayacağı həmin şəxsin alınına yazılmayıb. Gənc yaşında heç kəsin gözləmədiyini halda dünyasını dəyişənlər azdır?!

QƏLBİN TƏRBIYƏVİ YÖNÜMLƏRİ

Gənclik dövrü moizə və nəsihət üçün münasib dövrüdür. Çünki gəncin qəlbi əkin üçün münbit toxunulmamış torpaqdır. Münbit torpaqda əkilən bitki tez cücərir və sür'ətlə inkişaf edir. Amma dəfələrlə əkilmiş, eləcə də əlaq basmış torpaqda yeni bitki cücərtmək çətin olur. Gəncin qəlbi yanlış əqidələrdən pak və təmizdir. Bu qəlbə hansısa nəfs istəyi kök atmamışdır və onu saflaşdırmaq çətin deyil. Yə'ni günah və eyb gəncin qəlbində xasiyyəətə çevrilməmişdir. Ona görə də gənc insanın qəlbi tə'lim-tərbiyə üçün hazırdır. Bu qəlbə elmi və tərbiyəvi toxum az zəhmətlə, qısa zamanda cücərir. Amma yaş ötdükcə nəfs istəkləri cana hoparaq, xasiyyəətə çevrilir. İnsanı bu haldan azad etmək çətin olur. Əlaq basmış sahədə əkilən bitki sıxıntıya düşər olur, normal inkişaf edə bilmir. Həzrət (ə) buyurur: “Qəlbin bərk, ağılın məşğul olanadək (olmamış) ədəb öyrən.” Vəsiyyətdə qəlbin həm əməli, həm də elmi yönümlərinə toxunulur. Beləcə, deyə bilərik ki, gənc qəlb iki cəhətdən tə'lim-tərbiyəyə hazır olur.

Nöqsanlı, puç fikirlərə məşğul olan qəlb nəzəri cəhətdən inhirafa – çaşqınlığa düşmüşdür və getdikcə öz dözümlünü itirir. Belə qəlb hətta çox aydın məsələlərdə də şübhəyə düşür, tərəddüd edir. Elm dolanbaclarında bürəyən şəxs hər şeyə şübhə ilə yanaşır. Dolaşiq məsələlərlə beyni yüklənmiş insan həqiqəti çətinliklə qəbul edir, bə'zən isə həqiqəti qəbul etməkdən imtina edir. Amma yüklənməmiş zəhn istənilən bir mə'lumatı asanlıqla qəbul edir. Əsas problemlərdən biri budur ki, yaşa dolduqca beyin müxtəlif informasiyalarla yükləndiyindən onun qəbuletmə imkanı azalır.

Qəlb üçün əməli problem onun günah nəticəsində daşlaşmasıdır. Daşlaşmış qəlbə moizə tə'sir etmir, onu tərbiyə etmək çətinləşir. Bu məsələni bir misalla aydınlaşdırmağa çalışaq: Yağa bulaşmış stəkanı təmizləmək üçün xeyli zəhmət çəkmək lazım gəlir. Amma bulaşmamış, divarları şəffaf stəkandan istifadə etmək çox asan olur. Qəlb də belədir. Əxlaqi nöqsanlara bulaşmamış qəlb safdır və onu tərbiyələndirmək çox asandır. Çirkin sifətlərin yol tapdığı qəlbi isə təmizləmək problemə çevrilir. Bə'zən bu çirkinlik elə bir həddə çatır ki, qəlbi təmizləmək mümkünsüz olur. Bu mühüm nöqtəni nəzərdən qaçırmamalıyıq ki, yanlış düşüncələrin, nöqsanlı əxlaqın, məzəmmət olunmuş əməllərin yol tapdığı qəlbi əvvəlcə təmizləyib, paklaşdırmaq lazımdır. Qəlbin ilahi maarifi qəbul edə bilməsi üçün onun çirkinliklərdən təmizlənməsi zəruridir. Bulaşiq qəlb kimi çirklənmiş qəlb müsbət dəyərlərlə yükləmək istə'dadına malik olmur.

BULAŞIQ QƏLBİN XÜSUSIYYƏTLƏRİ

Həzrəti Əli (ə) oğlu imam Həsənə (ə) xəbərdarlıq edir ki, öz qədrini bilsin, hansı dövrdə, hansı şəraitdə yaşadığına diqqətli olsun. Gənclik, qəlb saflığı çirkəbə bulaşmamış tədbir görmək lazımdır. Bu fürsəti qənimət bilmək gərəkdir. Axı belə bir şərait həmişə ələ düşmür. Nə vaxtsa qəlb daşlaşıb, həqiqəti qəbul etmək istə'dadını itirə də bilər. Daşlaşmış qəlb səadət

qapılarını öz sahibinin üzünə bağlayır, moizə və nəsihətdən yumşalmır. Diri qəlb tə'sirlənmək, həyəcanlanmaq, ağlamaq iste'dadına malik olmalıdır. Qəlbin ən tə'sirli öyüdlərə münasibətdə biganəliyi böyük faciədir. Qur'ani-kərimdə bu məsələyə xeyli diqqət ayrılmış, bu sifəti daha çox biruz etdiyi yəhudilər xeyli məzəmmət olunmuşdur: "O vaxt sizin qəlbləriniz daş kimi və ya daşdan çox bərkidi. Bə'zən daş yarılır, ondan arxlar çıxır..." Bə'zi daşlaşmış qəlblərdən isə bir damla göz yaşı da görünmür. Digər bir ayədə buyrulur: "İman gətirənlərin qəlblərini Allahın zikri və haqq kəlam qarşısında yumşalmaq vaxtı çatmadımı?! Onlar əvvəl kitab verilmiş kəslər kimi olmasınlar. Onlar üçün uzun müddət keçmiş, qəlbləri sərtləşmişdir." Həqiqəti eşitdikdə qulaqardına vuran insanın qəlbi günbəgün daşlaşır. Amma ilk əvvəllər həqiqəti dinləyib, bu barədə düşünən insanların qəlbi haqqpərəstlik iste'dadını qoruya bilər. Hansı ki vaxt ötdükcə, günahlar çoxaldıqca qəlblər də daşlaşır.

Vəsiyyətin bu hissəsində Həzrət (ə) öz dinləyicisini eşitdiyi moizələrə biganə olmamağa çağırır. Moizəyə biganəliyin zərəri ona əməl etməməyin zərəmindən daha çoxdur. Çünki biganəlik nəticəsində insan ruhu həqiqətin qəbulu iste'dadını itirməyə başlayır. Qəlbiniz daşlaşmamış, zəhniniz puç mə'lumatlarla dolmamış özünütərbiyəyə cəhd edin. Unutmayın ki, daşlaşmış qəlbə hansısa müsbət hisslərdən danışmağa dəyməz. Zehn də belədir. Gərəksiz informasiyalarla yüklənmiş zəhndə sağlam düşüncə üçün yer qalmır. Deyilənləri hər birimiz sınaqdan keçirə bilərik. Məsələn, gün uzununu mə'nasız söhbətlərə məşğul olsanız, günün sonunda oxuduğunuz ədəbiyyatdan ciddi nəticələr əldə edə bilməyəcəksiniz. Eləcə də, gün uzununu dünyəvi işlərlə, məişət problemləri ilə məşğul olduqda namazda hal tapmaq, Allahı düşünmək çətin olur.

SAF QƏLB MƏ'RİFƏT AYNASI DİR

İnsan qəlbi daim nəfs istəklərinin hədəfindədir. İnsan bu hücumlardan qorunmaq, qəlbini saf saxlamaq üçün daim çalışmalıdır. Faydasız və zərərli düşüncələr zəhnə daxil olub yuva qurmamış, insan moizələrlə zəhnini və qəlbini islah etməlidir. Fərsəti qənimət sayan, qəlb daşlaşmamış onu islah edən, zəhnini qoruyan insan öz tərbiyəsində müvəffəq olası və məqsədinə vaxtında çatasıdır. Çünki hələ ki zəhn və qəlbə təkamülə mane olası bulaşlıq yoxdur. Qəbuletmə xüsusiyyətini itirməmiş insan başqalarının qiymətli həyat təcrübəsindən istifadə edə bilər. Axı bu təcrübələri qazanmaq üçün insanlar bir ömür əziyyət çəkmiş, yaxşını pisdən fərqləndirmişlər. Həzrət (ə) buyurur: “Tam ciddiyyət və qəti iradə ilə əvvəlkilərin çiyinə aldıkları təhsil əziyyəti və sınaq ağrısını qəbul et, bu yolla həmin əziyyət və ağrıdan azad olarsan.” Həzrət (ə) buyurduğu nəsihətlər bir ömür zəhmətin məhsuludur. Uyğun vəsiyyətlər altmış illik bir ömürün bəhrəsidir. Altmış ildə qazanılmış təcrübə birdəfəyə, əziyyət çəkmədən də əldə oluna bilər. Bundan ötrü başqalarının təcrübəsindən istifadə etmək lazım gəlir. İlahi mə’rifətə yiyələnmək istəyən insan öz qəlbini və zəhnini pak saxlamalı, şeytani vəsvəşələrdən qorunmalıdır.

ƏZİYYƏTSİZ QAZANC

Həyat məktəbi insana təcrübə dərsi verir. Zəruri diqqət göstərən insan iki şeydən faydalanır. Bu faydalardan biri nağddır və heç bir əziyyət tələb etmir. Digər fayda isə ciddi və aqah zəhmətlə, təlaşla əldə olunur. Birinci fayda əvvəlki, keçmiş şagirdlərin hazır təcrübəsidir. İnsan bu mə’nada bütün bəşəriyyətin təcrübəsindən istifadə edə bilər. “Bu yolla həmin əziyyət və ağrıdan azad olarsan” – buyurur Həzrət (ə). Bəli, insanlar öz həyat təcrübələrini sonrakı nəsillərin ixtiyarına verirlər. Həzrət (ə) buyurur: “Bizim ardınca gəzdiyimiz şeylər indi özləri sənə soracağına gəlib. Olsun ki, bizim üçün qaranlıq

qalan şey indi sənin üçün aydınlaşa.” Bəli, artıq bir çox bilikləri əldə etmək üçün zəhmət çəkmək lazım gəlmir. Bu biliklər başqalarının təcrübəsi adı altında özü gəncliyin sorağındadır. Bu təcrübələr gəncliyin düşüncəsi ilə birləşdikdə bir çox qaranlıq nöqtələr də işıqlanır, yeni təcrübələr ortaya çıxır.

ON BİRİNCİ DƏRS

TƏCRÜBƏ BƏHRƏSİ

Ey əziz oğlum! Mən bütün qədimdəkilərin ömrünü yaşamasam da, onların əməl və rəftarlarını yaxşı düşündüyümdən, onların dövründəki hadisələri götür-qoy etdiyimdən, onlardan qalmış nişanələri nəzərdən keçirdiyimdən sanki onlardan biriyəm. Onların işlərindən xəbərdar və mə'lumatlı olduğumdan sanki əvvəldən axıradək onlarla yaşamışam. Ona görə də (keçmişin) işığını zülmətindən, xeyirini zərərindən seçmişəm. Hər şeyin qaymağını, gözəlini və bəyənilmişini seçib bəyan etmişəm. Namə'lum qalanı, tanınmamışı səndən uzaqlaşdırmışam. Çünki sənin işlərinə mehriban ata kimi diqqət yetirmişəm, ədəb öyrətmək üçün çalışmışam. Münasib gördüm ki, bu diqqət sənin ilkin gəncliyində işə yarasın. Həyata yenicə qədəm qoyduğun vaxt, qarşında bir zaman varkən, sağlam niyyət və pak nəfsə malik olduğun halda Allah kitabının tə'limi, onun bəyanı, İslam qayda-qanunları, halal-haramların bəyanı ilə sənin tərbiyəyə başlamaq istədim və heç vaxt bundan başqa şeylərə üz tutmaram. Nigaranam ki, nəfs istəyindən qalxan əqidə ixtilafı, rə'ylər həqiqəti insanlardan gizlədiyi kimi səndən də gizləyə. Buna görə də həmin şübhələri araşdırmaqdan çəkinməyimə baxmayaraq, təslim olmamaq üçün amanda olmadığı şübhələrdən qorunmaq üçün əqidəni möhkəmləndirməyi üstün tutdum. Ümidvaram ki, Allah səni doğru yola yönəlməkdə müvəffəq edə və düz yola yönəldə. Sənə bu nəsihətimi tapşırır, öyüd verirəm.

Vəsiyyətnamənin bu hissəsində Həzrət (ə) dolayı yolla bir sıra ibrətamiz nöqtələri açıqlayır. Yə'ni birbaşa öyüd-nəsihət keçməzdən qabaq tərbiyəvi cəhətdən faydalı olan bə'zi nöqtələrə toxunulur. Bu incə məsələlər dolayı yolla dinləyicinin nəzərinə çatdırılır.

ATALIQ NƏSIHƏTI

Həzrətin (ə) kəlamları yalnız tərkibindəki söz və ifadələrlə yox, eləcə də müraciət üslubu ilə də danışır. Bu misilsiz buyuruqlardakı işarələri anlamaq üçün əvvəlcə onu nəzərdən keçirmək lazım gəlir.

Həzrət (ə) vəsiyyətnamənin bu hissəsində bildirir ki, tərbiyə etmək istədiyiniz şəxsin elmi cəhətdən diqqətini cəlb edin. Həmin şəxs əmin olmalıdır ki, siz onu tərbiyə etmək gücünə maliksiniz. Tərbiyəçiyə e'timadı olan şəxs onun sözlərinə diqqətlə yanaşır. Amma tərbiyəçinin kimliyi, elmi səviyyəsi mə'lum olmadıqda dinləyici ona qəlbən qulaq asa bilmir. Bu halda dinləyici nə deyilən sözləri düzgün dərk edir, nə də həmin nəsihətlərə əməl etməyə çalışır. “Onların (qədimdəkilərin) işlərindən xəbərdar və mə'lumatlı olduğumdan, sanki əvvəldən axıradək onlarla yaşamışam” – deyən Həzrət (ə) dinləyicinin diqqətini cəlb edir ki, o bu diqqət sayəsində tərbiyələnə bilsin. Belə bir misala nəzər salaq: Tutaq ki, birinə hədiyyə vermək istəyirsiniz. Həmin şəxs hədiyyəni nə qədər dəyərlə hesab etsə, bir o qədər diqqət göstərəsidir. Ucuz hədiyyəyə diqqətsizlik göstərilir və kimsə onu itirməkdən qorxmur. Amma hədiyyə çox dəyərlə olduqda insanlar ona xüsusi diqqətlə yanaşır, daim bu hədiyyə haqqında düşünürlər. Həzrət (ə) öncə öz mə'lumatlılığı haqqında danışmaqla dinləyiciyə anlatmaq istəyir ki, onu nəsihət edən şəxs bütün keçmişdəkilərin həyat təcrübəsinə malik insandır. İnsan hiss edir ki, ona nəsihət edən şəxs ilahi bir alimdir və bütün bəşəriyyətin təcrübəsi ilə silahlanmışdır. Çox dəyərlə olan bu hədiyyə illər uzununu damla-damla taplanaraq, bütöv halda

təqdim olunur. Bu səbəbdən də onu can kimi əziz tutub, qorumaq lazımdır. O asan qazanılmayıb ki, asan da itirilsin. Bu hədiyyəni münasib vaxtda işlətmək, ondan lazımınca faydalanmaq lazımdır. Qorumaq bəhanəsi ilə onu fəaliyyətsiz saxlamaq olmaz.

Dinləyicinin qəlbinə nüfuz etmək üçün həzrətin (ə) işlətdiyi digər tə'bir “ey əziz oğlum” ifadəsidir. Mehribançılığın, məhəbbətin izharı üçün ərəb dilində bir çox ifadələr vardır. Həzrət (ə) öz dərin sevgisini “ey əziz oğlum” ifadəsi ilə bildirir.

Digər mühüm nöqtə odur ki, başqalarının həyatını mütaliə edən, keçmiş dövrün bütün eniş-yoxuşlarından xəbərdar olan insan bütün tarixi yaşamış kimidir.

Bu vəsiyyətin biz də qədrini bilməliyik. Çünki Həzrət (ə) bu vəsiyyətnamədə öz həyatının qazanclarını sətir-sətir, ləhzə-ləhzə toplayıb, bizə təqdim etmişdir. Belə görünə bilər ki, tarixi gerçəkliklərin mütləq, nə üçün-niyəsiz qəbul edilməsi məntiqi deyil və keçmişdə elm və mədəniyyət geri qaldığından öyrənməli bir şey yoxdur. Hansı ki, bu günkü elm həmin qədim bünövrə üzərində qurulmuşdur. Həzrət (ə) buyurur: “Onların dövründəki hadisələri götür-qoy (saf-çürük) etdim..” Bəli, Əli (ə) tarixi mə'lumatları ələkdən keçirmiş, doğrunu yanlışdan ayırmış, xeyirli və zərərli olmuşları müəyyənləşdirmişdir. Özünü ideal hesab etmiş bir çox tarixi şəxsiyyətlərin həyatını analiz etdikdə onların ideallıqdan çox-çox uzaq olduğu mə'lum olur. Həzrət (ə) yalnız həqiqi və faydalı mə'lumatları dinləyiciyə təqdim edir. O, qarşı tərəfdə şübhə doğura biləcək mətləblərin bəyanından çəkinir. Həzrət (ə) mehriban ata kimi öz sevimli oğluna yalnız faydalı tövsiyyələr verir, onu yalnız düzgün ədəbə çağırır. Həzrət (ə) buyurur: “Hər şeyin qaymağını, bəyənilməşini, gözəlini seçib bəyan etmişəm. Naməlum qalanı, tanınmamışı səndən uzaqlaşdırmışam...” Həzrət qeyd edir ki, nə yaxşı ki sən cavansan və ömrünün əvvəlidir. Bu vəsiyyətlər qısa bir müddət yox, bütün ömür üçün

nəzərdə tutulmuşdur. Vəsiyyətin ünvanlandığı gənc pakdır və hələ ki dövrün çirkabına batmamışdır. Onun qəlbi pak və səfalıdır. Ona görə də Həzrət (ə) hər şeydən əvvəl ən zəruri olan dini bilikləri öyrədir.

GƏNCİN TƏRBIYƏSİNDƏ İLK ADDIM

Həzrət (ə) bu nəsihətləri mə'lumat şəklində bəyan etsə də, onun gedişində hər biri hikmətli öyüd olan nöqtələri vurğulayır. Onlardan bə'zilərinə nəzər salaq:

1. İlk biliklər – Hər bir müəllim, tərbiyəçi və ya övladını sevən mehriban ata gəncin daxili aləmi çirkənlənmiş ilk addımda ona dini həqiqətləri öyrədir. Başqa sözlə, ilk öncə övlada düzgün əqidə və düşüncə tə'lim edilməlidir. Bu işdə yubanılarsa, gəncin qəlbi yanlış əqidələrlə dolasıdır. Belə qəlbi islah etmək üçün ikiqat zəhmət çəkmək lazım gəlir. İlahi maarifin tə'limi üçün əvvəlcə həmin qəlbi təmizləmək lazım gələcəkdir. Buna görə də qəlb çirkəba batmamış ona mühüm ilahi biliklər öyrədilməlidir. Əvvəlcə o biliklər öyrədilməlidir ki, bu biliklərdən xəbərsizlik islah yolunu bağlayır. Tə'lim olunası biliklər bir neçə növdür: Öyrənilməsi faydalı olan elmlər; bilinməməsi zərərli olmayan elmlər; səadət yolundakı maneələri aradan qaldıran elmlər.

Müxtəlif növ biliklər arasında ən mühümü Qur'ani-kərimdə mövcud olan biliklərdir. Bu elmlərdən məhrum olan insan üçün səadət yolu bağlıdır. Şübhəsiz ki, insan üçün Qur'an maarifindən faydalı bir bilik olsaydı, Allah-təala həmin bilikləri öz bəndələrinə göndərərdi. Qur'anın nazil olması üçün tə'min olunan bütün ilkin şərtlər Allah-təalanın öz bəndələrinin sədətinə göstərdiyi diqqətin göstəricisidir. Tarix boyu bəşəriyyətdə belə bir hədiyyə əta olunmamışdır. Mümkündür mü ki, bəşəriyyətin ehtiyacı olduğu biliklər ondan gizlədilsin?! Necə ola bilər ki, öz bəndələrini mərhəməti içində qərq edən, ən üstün bəndəsini peyğəmbər seçən Allahın göndərdiyi kitab hansısa mühüm suallara cavab verməyə?! Bəli, bəşəriyyətin

ehtiyacı olduğu bütün əsas məsələlər Qur'anda bəyan olunmuşdur.

Övladına xoşbəxtlik vermək istəyən mehriban ata onu hər şeydən əvvəl Qur'an maarifi, dinin halal-haram göstərişləri ilə tanış etməlidir. Çünki bu biliklərdən məhrum olan insan zərərə düşür, dünya və axirət səadətini əldən verir. Ona görə də Həzrət (ə) buyurur: "...Allah kitabının tə'limi, onun bəyanı, İslam qayda-qanunları, halal-haramların bəyanı ilə sənin tərbiyəyə başlamaq istədim və heç vaxt bundan başqa şeylərə üz tutmaram." Həzrət (ə) bu elmlərdən xəbərsiz insanın başqa elmlər arxasınca getməsinə düzgün saymır.

2. Dinləyicinin gücünün nəzərə alınması Həzrətin (ə) bu hikmətli söhbətindən digər bir əsas nöqtə diqqəti cəlb edir. Müəllimlər, tərbiyəçilər, övladının gələcəyindən narahat olan valideynlər bu məsələyə xüsusi diqqət yetirməlidirlər. Müraciət edən şəxsin gücünü nəzərə almaq olduqca əhəmiyyətlidir. Bəyan ediləcək məsələlər dinləyicinin gücü ilə tutuşdurulmalı, deyilən sözlə dinləyicinin səviyyəsi arasında tarazlıq yaradılmalıdır. Yetkinlik dövrünə qədəm qoymuş bir çox insanların tutumu verilən biliklərlə müqayisədə aşağı ola bilər. Dinləyicinin diqqətlə qulaq asması o demək deyil ki, o, bütün deyilənləri dərk etmək gücündədir.

Həzrət Əli (ə) bu baxımdan dini maarifin öyrədilməsinə üstünlük verir. Bu biliklərdən məhrum olan insan zərərə düşür. Dini maarif və digər biliklərin tədrisində şagirdin dərk etmə gücü nəzərə alınmalıdır. Deyilən məsələlər səthi olarsa, dinləyiciyə gərəksiz görünər, çox mürəkkəb olarsa, dinləyici acizlik hiss edər.

3. Azdıracı sözlər pusqudadır Vəsiyyətnamənin bu hissəsinə qədər dinləyiciyə bəyan olunması zəruri məsələlərdən danışıldı. Görən dinin əsaslarının ("üsule-din") və bu sahədə mövcud dəlillərin bəyanı ilə kifayətlənmək olarmı? Tövhid, nübüvvət, məad, ilahi sifətlər, imamət haqqında danışılması bəs edirmi?

Dini tə'lim halal-haramların açıqlanması ilə başa çatır, yoxsa deyiləsi başqa sözlər də var?

Həzrət Əli (ə), o ilahi insan bu mühüm nöqtəni də nəzərdən qaçırmır. Həzrət (ə) bu mövzuda buyurur: “Nigaranam ki, nəfs istəyindən qalxan əqidə ixtilafı, rəylər həqiqəti insanlardan gizlədiyi kimi səndən də gizləyə. Buna görə də həmin şübhələri araşdırmaqdan çəkinməyimə baxmayaraq, təslim olmamağın üçün, amanda olmadığın şübhələrdən qorunmağın üçün əqidəni möhkəmləndirməyi üstün tutdum...” Həzrət (ə) öz dinləyicisini yolsuzların, bədxahların tələsindən qurtulmaq üçün əvvəlcə ilahi maarifi bəyan edir. Yalnız əqidəni möhkəmlətdikdən sonra şübhəli məsələləri açıqlamağa başlayır. Həzrət (ə) qarşı tərəfi şübhələrlə mübarizədə ilahi maariflə silahlandırır. Yalnız ilahi maarifə yiyələnənlər bu şübhələrin hücumundan qoruna bilirlər.

Deyilənlərdən mə'lum olur ki, tə'lim-tərbiyə təkəcə ilahi maarifin öyrədilməsindən yox, eləcə də şübhələrə qarşı müdafiə xəttinin qurulmasından ibarətdir. İnsan tövhidi sübut etməyi bacarmaqla yanaşı şirki, büt-pərəstliyi puça çıxarmağı da öyrənməlidir. Demək, həm ilahi maarif bəyan olmalı, həm də şübhələr kökündən qazılmalıdır.

Həqiqəti tanımaq bir o qədər çətin olmasa da, batil təlqinlərə, rəngarəng şübhələrə mə'ruz qalan insan həqiqəti seçməkdə çətinlik çəkir. Çünki batil həmişə həqiqət donunda gəzir. Beləcə, şübhələr tufanında həqiqətə doğru cəhət götürmək problemə çevrilir. Ona görə də Həzrət (ə) sözünün davamında duaya üz tutur: “Ümidvaram ki, Allah səni doğru yola yönəlməkdə müvəffəq edə və düz yola yönəldə...” Həzrət (ə) öz sevimli övladı, dinləyicisi üçün ifrat və təfriddən uzaq orta yol arzulayır.

Şübhəsiz ki, şübhələr burulğanında başını itirmiş insan həqiqəti tapmaqda və ona əməl etməkdə çətinlik çəkir. Belə insanlar təsadüfən, nadir hallarda doğru yola çıxıb bilirlər. Peyğəmbər və ilahi kitabın göndərilməsində əsas məqsəd

insana yardım əli uzadıb, onu burulğandan çıxarmaqdır. Allah-təala doğru yolu tapanları seçilmiş ümmət adlandıraraq buyurur: “Sonra ilahi kitabı bəndələrimizdən seçdiklərimizə miras qoyduq. Onlardan kimisi özünə zülm edər, kimisi mö'tədil olar, kimisi də Allahın izni ilə yaxşı işlərdə irəli keçər. Bu böyük fəzilətdir.” Başqa bir ayədə buyurulur: “Doğru yolu göstərmək Allaha aiddir. Haqdan əyilmiş yol da var. Allah istəsəydi, hamınızı doğru yola yönəldə bilirdi.” Digər bir ayədə oxuyuruq: “O, əlamətlər müəyyən etdi. İnsanlar ulduzlar vasitəsi ilə yolu taparlar.” Bəli, insanlar qaranlıq gecələrdə ulduzlardan istifadə edərək yol gedə bilirlər. Əlbəttə ki, qaranlıq gecədə insana yol göstərən Allah mə'nəvi məsələlərdə də onu zülmətdən nura hidayət edir. Kimsəsiz yollarda təhlükə olduğu kimi mə'nəviyyat yollarında da maneələr mövcuddur. Mə'nəvi bir məsələdə azmaq meşədə azmaqdan daha təhlükəli ola bilər. Hətta ulduzları dünya əhlinə yardımçı edən Allah öz bəndələrini mə'nəvi aləmdə yardımsız buraxarmı?! Əlbəttə ki, belə bir hal mümkünsüzdür. Allah-təala bəşəriyyəti doğru yola yönəltmək üçün saysız-hesabsız vasitələr qərar vermişdir. Amma düşünməyə ki, doğru yol ağ bir xətlə sonadək göstərilmişdir. Allah onun göndərdiyi kitabın qədrini bilənləri doğru yola yönəldir. Amma ilahi göstərişlərə məhəl qoymayıb, naşükürlük edənlər öz diqqətsizliklərinin acı nəticəsi olaraq, azğınlığa düşər olasıdır. Allah-təala və mə'sum rəhbərlər (ə) həqiqi maarifi bəyan etməklə doğru yolu əyri yoldan seçməkdə insana əl tutmuşlar. Həzrət Əlinin (ə) uyğun vəsiyyətnaməsi də bu ilahi öyüdlərdən biridir.

QUR'AN VƏ ƏHLI-BEYTİN (İTRƏTİN) YAXINLIĞI

Şübhəsiz ki, Qur'an və itrət bəşəriyyətin hidayəti və haqqa çatması üçün Allah-təalanın açdığı bir qapıdır. Bu iki mənbədə hidayətdən əlavə, insanın ömür boyu ehtiyac duyduğu həqiqətlər bəyan olunmuşdur. Bu misilsiz ne'mətlər qarşısında bizim süstlüyümüz də misilsizdir. Əgər soruşulsa ki, öz

həyatınızda Qur'an və Əhli-beytdən nə qədər faydalanmısınız, cavab verə bilmərik. Təəssüf ki, möhtaclığımız son həddə çatsa da, Qur'an və Əhli-beyti dərdlərimizin çarəsi hesab etmirik. Bəs Qur'ana müraciət etmədiyi üçün bədbəxt olmuş insan kimi qınamalıdır? Allah həqiqəti batildən ayırmış, doğru yolda nişanələr qoymuş, yetərinə xəbərdarlıq etmişdir. Əgər Allahın göndərdiyi peyğəmbərlərə, tərbiyəçilərə biganə qalmışıqsa, kimdir günahkar? Bəli, insan yalnız özünü məzəmmət etməlidir. Qur'an və Qur'anın açıqlamasında Əhli-beytin (ə) buyuruqları yeganə çıxış yolu olduğu halda nədən bir belə biganəyik? Kitab və itirət insanın ilk bələdçiləridir. Bu ne'mətlərdən istifadə edənlər heç vaxt şəkk-şübhəyə düşər olub, sonradan təəssüf etmirlər. Bu iki bələdçidən üz döndərən insan başqa yerdə işıq tapası deyil. Həzrət Peyğəmbər (s) buyurur: “Pərvərdigara! Mənim qövmüm Qur'andan kənar gəzdi.” Qur'an və itirətdən istifadə edənlərə Allahın başqa yollarla da kömək etməsi mümkündür. Bu hidayətdən üz döndərənlər isə həyatda doğru yol tapmaq, azmamaq ümidində olmasınlar!

ON İKİNCİ DƏRS

ELM TOPLAMA

Bil, ey oğlum! Tövsiyyələrim arasından təqva, ilahi vacibat, saleh sələflərin əməl etdikləri daxil olmaqla ən çox sevdiklərimə diqqət yetir; çünki onlar da (keçmiş salehlər) sizin kimi möhkəmlik və xoş düşüncəni tərک etməmişlər. Siz necə düşünürdünüzsə, onlar da elə düşünmüşlər; nəticə

əldə etdikdə əməl etmiş, məs'uliyətli olmadıqda istənilən bir işdən çəkinmişlər.

Əgər onların yolunu tutub, həmin yolu getmək istəmirsənsə, özün onların bildiklərini bilmək istəyirsənsə, qorxulu şübhələrdən, yersiz mübahisələrdən çəkinərək, onları anlamaq üçün dərin düşüncə və elmə yiyələnmişsən. Təhqiqə başlamazdan əvvəl Allahdan yardım dilə, yardım almaq üçün ona üz tut, səni şübhəyə salan, yoldan çıxaran tərəddüdləri tərək et. Elə ki, əmin oldun qəlbin paklanmış və işıqlanmışdır, qəbul etməyə hazırdır, onda yekdillik ərsəyə gəlmişdir, onda sənə bəyan etdiklərimə yaxşı-yaxşı nəzər sal. Xoşladığın fikir rahatlığı əldə olunamadıqda, bil ki, atdığın addımlar kor-koranə olasıdır, qaranlığa qədəm qoymusan. Hansı ki, din istəyənlər (tələbələr) heç vaxt bilmədən addım atmır və heç nəyi bir-birinə qarışdırmır. Bu vəziyyətdə yubanıb dayanmaq daha yaxşı, daha münasibdir.

Bu mövzuda ilk və son sözüm budur ki, öz Allahım, ilkin və son ataların Allahı, göylərdə və yerdə olanların Allahına layiq olduğu tərzdə, necə lazımdırsa, necə rəvadırsa, təşəkkür deyirəm. Onun istədiyi, layiq olan şəkildə ondan istəyirəm ki, bizim peyğəmbərimiz həzrət Məhəmməd (s) və bütün peyğəmbərlərə bütün məxluqatın göndərdiyi salamu göndərsin. Ondən istəyirik ki, ne'mətini bizi eşitməklə tamamlasın. Həqiqətən, bütün layiqli işlər onun ne'mətinin köməyi ilə yerinə yetir.”

Həzrət Əli (ə) vəsiyyətinin xülasə şəkilli ilk hissəsindən sonra ətraflı söhbətə başlayır. Bildirir ki, ilahi təqvaya, vacib ilahi əmrlərə, saleh sələflərin yoluna əməl edilməsi zəruridir. O, övladını öz sevdiyi işlərə diqqət yetirməyə çağırır. Bu çağırış dinləyicinin diqqətini cəlb edir. Uyğun bəyan üsulu bəlağət qanunlarına riayət edilməsinin əlamətidir. Nəsihətlərdə təqva ilə yanaşı ilahi vacibatlara əməl edilməsi də tapşırılır. Təqvanın tövsiyyə olunması səbəbi aydındır. Bəs ilahi vacib əmrlər nə üçün xatırladılmışdır? Bu sualın cavabını tapmaq üçün bə'zi izahlara ehtiyac duyulur.

DINI MAARIFƏ YİYƏLƏNMƏ YOLLARI

Uyğun dəyərli tövsiyyəni bəyan edərkən deyilməlidir ki, ilahi maarifə yiyələnmək üçün iki yol var: Yollardan biri dini zəruriyyətləri ətraflı şəkildə öyrənmək və möhkəm dəlillərlə sübuta yetirmək, şər'i hökmlərdə isə başqalarına təqlid etməkdir. Məsələn, tövhid və nübuvvətin sübutu üçün möhkəm dəlillər əldə etdikdən sonra ikinci dərəcəli mə'lumatları

başqalarından almaq olar. Eləcə də Qur'anın Allah kitabı olmasına dəlillər vasitəsi ilə əmin olduqdan sonra bu kitabın köstərişlərinə əməl etmək qalır. Qur'ana iman gətirən insan mələklərin, bərzəxin, qiyamətin, cənnət-cəhənnəmin varlığı üçün sübut axtarmaya bilər. Çünki sadalanan xəbərlər Qur'anda bəyan olunmuşdur. E'tiqadlara belə bir münasibətlə yanaşıldığı vaxt əməli hökmlərə də bu yolla təslim olmaq lazım gəlir. Məsələn, namazın, orucun zəruriliyi sübuta yetdikdən sonra bu ibadətlərə aid kiçik məsələlərdə mütəxəssislərə təqlid etmək, onların göstərişlərini yerinə yetirmək kifayətdir. Bu yolu seçən insan özünü artıq zəhmətə salmadan bir çox məsələləri hazır şəkildə başqalarından öyrənir. Vəsiyyətnamədə aşkar şəkildə bildirilir ki, insan çalışaraq e'tiqad və əməl bünövrəsini möhkəmləndirməlidir. Dini zərurətləri sübuta yetirərək qəbul edən insan heç vaxt şəkk-şübhəyə düşüb, yolundan azmır. Dini əsaslara əmin olduqdan sonra insan Allahın və Peyğəmbərin (s) buyuruqlarını istisnasız olaraq düzgün sayır və nə üçün niyəsiz əməl edir. Məsələn, bir şəxsdən ilk qəbir gecəsi haqqında soruşulduqda o, tərəddüd etmədən Peyğəmbər (s) və Əhli-beyt buyuruqlarına istinad edərək cavab verir. Bu yola yolçuluq edən bəndə dini zərurətlər dairəsində kənarda axtarışlar aparmaqla özünü zəhmətə salmır. Bu yol digər yola nisbətən daha təhlükəsiz və az məs'ulyyətlidir.

Dini maarifə yiyələnməyin ikinci yolu bütün e'tiqadi və əməli işlərdə yetərli dəlillər əldə olunmasıdır. Bu yolu seçən insanlar ən kiçik məsələlərdə belə dəlil axtarır, kimsənin mövqeyinə istinad etmir, yalnız əldə etdiyi sübutları e'tibarlı sayır. Sözsüz ki, ikinci yolu seçənlər və davam edənlər çox azdır. Çünki bütün kiçik məsələləri araşdırıb, yetərli dəlillər əldə etmək olduqca çətindir. Bu yol ideal və üstün yol olsa da, hamı üçün müyəssər deyil. İstə'dadlı və lazımınca vaxtı olan, kifayət qədər diqqət göstərən, pak və qüvvəli insanlar bu yolu gedə bilər. Amma şərait olmadıqda bu yola can atmaq lazım deyil. Birinci yol daha rahat və məqsədəuyğundur. Birinci yolu gedənlər "nə

üçün belə edirsiniz” sualına belə cavab verirlər: Mütəxəssisin nəzərinə əsasən! Axı bir çox digər işlərdə də insan birinci yola uyğun olaraq mütəxəssisə üz tutur. Xəstəlik, inşaat işləri və digər problemlərlə qarşılaşan insan tərəddüd etmədən mütəxəssisə müraciət edir. Dinin əməli hökmlərində də eyni üsulla hərəkət etmək lazımdır. Həkimə inanan insan heç vaxt onun yazdığı dərman nüsxəsini araşdırmır. Bütün bunları nəzərə alaraq, ikinci yolla getmək mümkün olmadıqda, daha təhlükəsiz olan birinci yolla getmək lazımdır. Böyük çalışqanlıq, xalis niyyət, yetərli vaxt, zəruri istə'dad olmadığı halda ikinci yola qədəm qoymaq özünü aşkar təhlükəyə atmaqdır. Şərait olduqda isə bütün xırdalıqların dəlil vasitəsi ilə qəbulu çox yaxşıdır. Həzrət (ə) məhz bunu sevərək buyurur: “Tövsiyyələrim arasında ən çox sevdiyəmə diqqət yetir.” Yə'ni elm və əməldə təqva, vacib göstərişlə əməl et. Diqqət edin ki, bu güncü dünyamızda bu məsələ nə dərəcədə əhəmiyyətlidir. Bu məsələyə əməl edən insan bir çox bürdərələrdən qoruna bilir. Yanlışlığa düçar olanların əksəriyyəti bu vəsiyyəyə əməl etməyən, elm təhsilində tələsən, ustadsız elm meydanına girənlərdir. İnsan əvvəlcə öz vəzifəsini müəyyənləşdirməlidir. Lazımınca istə'dad, çalışqanlıq, vaxt, ən əsası xalis niyyət olmadan müvəffəq olmaq mümkünsüzdür. Allahdan yardım istəmədən qədəm götürməkdənsə, oturmaq daha yaxşıdır.

Həzrətin (ə) bildirdiyi kimi, ilkin əldə olunası ne'mət bütün peyğəmbər və övliyaların vəsiyyət etdiyi ilahi təqva, bəndənin Allahdan çəkinməsidir. Sonra isə Allahın bəndəyə vacib buyurduğu əmrlər gəlir. Həzrətin (ə) buyuruğunun mə'nası budur ki, zəruri sə'y, pak niyyət, vaxt yetərinəcə deyilsə, e'tiqad əsasları ilə kifayətlənib, əməldə təqlid etmək lazımdır. Bir sözlə, insan müəyyənləşdirməlidir ki, Allah qarşısında vəzifəsi nədir. Vacib olan əqidə əsaslarını dərk edib, dini zərurətləri öyrənməkdir. Başqa işlərə şərait yoxdursa, həmin işlər vacib sayılır. Vacib olmayan, güc çatmayan işlərə girişməyin sonu

peşmançılıq, təəssüfdür. Həzrətin (ə) buyuruğunda əməl ediləsi üçüncü tövsiyyə saleh sələflərin təcrübəsidir. İmam (ə) keçmiş saleh mö'minlərin zəhmətlə əldə etdiyi təcrübələrdən faydalanmağı tapşırır. Bu təcrübələrin arxasında ciddi araşdırmalar, böyük zəhmət dayanır. Həmin sələflər sənin bu günki diqqət və düşüncədən xəbərsiz olmamışlar. Onlar öz həyatları haqqında düşünmüş, inanmalı və əməl etməli olduqlarını müəyyənləşdirmişlər. Bu gün e'timad etdiyimiz əcdadlarımız, sələflərimiz uzun araşdırmalardan sonra müəyyən nəticələrə gəlmişlər. Onlar bildiklərinə əməl etmiş, anlamadıqlarını özlərindən kənarlaşdırmışlar. Hər halda sələflərin yolu həzrət Əlinin (ə) tövsiyyə etdiyi e'tibarlı yollardandır.

ELM QAZANMAĞIN (TƏHSİLİN) ŞƏRTLƏRİ

Sağlam həyat üçün üç yol bəyan olundu. Bu yollardan biri e'tiqad əsasları və əsas əməli maarifə yiyələnilib, cüz'i məsələlərdə təqlid etməkdir. İkinci yol saleh sələflərin yoludur. Üçüncü yol bütün əsas və cüz'i sahələrdə dərin bilik əldə olunmasıdır. Əgər üçüncü yolu seçib, ictihad yolu ilə əhatəli və dərin elmə yiyələnmək istəsəniz, həzrətin (ə) növbəti buyuruğuna diqqət yetirin: “Özün onların bildiklərini bilmək istəyirsənsə, qorxulu şübhələrdən və yersiz mübahisələrdən çəkinərək, onları anlamaq üçün dərin düşüncə və elmə yiyələnməlisən.” Beləcə, elm əldə etməyin şərtlərini həzrətdən öyrənmək lazım gəlir.

1. PAK NİYYƏT

Elm qazanmaq yolunda ilkin addım və şərt pak niyyətə malik olmaqdır. Elm yolunu seçən insan əvvəlcə öz niyyətini islah etməlidir. Bu işdə yeganə məqsəd həqiqətlərin dərk olmalıdır. Məbada, yersiz mübahisələrə yol verilmə. Bu yola qədəm atan insan özündən soruşmalıdır ki, doğrudanmı məqsədi özünü göstərmək yox, həqiqətləri dərk etməkdir? Unutmayın ki, qeyri-ilahi məqsədlə elm meydanına atılmaq təhsil yox, zordur.

2. ALLAHA TƏVƏKKÜL

Təhsilin digər bir şərti Allahdan yardım diləmək və Ona təvəkkül etməkdir. Həzrət (ə) buyurur: “təhqiqə başlamazdan əvvəl Allahdan yardım dilə, yardım almaq üçün ona üz tut.” Dərin biliyə gedən yollarda təhlükəli döngələr olduğundan bu yola çıxmış insan niyyətini xalis edib, Allahdan kömək istəməlidir. İlahi maarifi, dini göstərişləri olduğu kimi dərk etmək üçün belə bir şərt ödənməlidir. Allahın diqqəti olmadan kimsə öz hədəfinə çatmaq gücündə deyil. Əlbəttə ki, məqsəd nə qədər çox müqəddəs olarsa, Allaha bir o qədər çox təvəkkül etmək lazım gəlir. Yalnız işin başlanğıcında yox, bütün təhsil boyu insan Allahın diqqətinə ehtiyaqlıdır. Təhsil boyu hər bir məsələnin dərkində ilahi yardımdan faydalanmaq, həzrət haqqı unutmamaq lazımdır.

3. AZDIRICI DƏLİLLƏRDƏN ÇƏKİNMƏK

Təhsilin üçüncü şərti şübhələrdən, şübhəli üsul və dəlillərdən çəkinməkdir. Həzrət (ə) buyurur: “Səni şübhəyə salan, yoldan çıxaran tərəddüdləri tərک et.” Bəli, təhsil yolunda şübhəli dəlillərdən çəkinmək lazımdır. Məqsədə çatmaq üçün doğru yol tapmaq lazımdır. İnsanı səhvə düşür edən yanlış yollarla getməməliyik. Məsələn, əmin olun ki, qəlbiniz saf, niyyətiniz pakdır. Əmin olun ki, məqsədiniz yalnız həqiqəti dərk etməkdir. Qəlb həqiqətən də saf olsa, məqsəd yalnız anlamaq olsa, Allahın yardımından faydalanmaqla addım-addım doğru yolda irəliləsəniz, dəlilləriniz möhkəm və sağlam olsa, bilin ki, bu təhsil həqiqət üzərindən pərdələri qaldıracaq, ilahi nur olan elmə yol tapacaqdır.

4. ALİ SƏ'Y (HİMMƏT) VƏ QƏTİ QƏRAR

Əvvəlki şərtlər ödəndikdən sonra bütün qüvvələri təmərküzləşdirib, qəti qərara gəlməklə təhsilə başlamaq lazımdır. Elm yolunda qədəm atmaq qərarına gəlmiş insan öz gücünü digər işlərə sərf etməməlidir. İnsanın bütün diqqəti və

gücü həqiqətlərin dərk olunması istiqamətində yönəldilməlidir. Həzrət Əli (ə) buyurur: “Elə ki, əmin oldun qəlbin paklanmış və işıqlanmışdır, qəbul etməyə hazırdır, onda yekdillik ərsəyə gəlmişdir, onda sənə bəyan etdiklərimə yaxşı-yaxşı nəzər sal.” Həqiqəti kəşf etmək üçün qeyd olunan şərtləri yetərincə götür-qoy etmək lazımdır. Bu şərtlər tam şəkildə ödənmədikdə elm meydanına girməmək daha yaxşıdır. Kifayət qədər asayış və ya yetərincə sə’y və təlaş olmadıqda bu yola çıxmaq təhlükəlidir. Zərrəcə şübhə etməyin ki, sadalanan şərtlər ödənməyəcəyi təqdirdə yolunuzu azacaqsınız. Belə insan nəinki həqiqəti tapa bilmir, hətta həqiqətdən daha da uzaqlaşır. Dini təhsil yanlışlıq və büdrəmələrlə uyğunlaşmır. Vəsiyyətnamədə oxuyuruq: “Xoşladığın fikir rahatlığı əldə olunmadıqda, bil ki, atdığı addımlar kor-koranə olasıdır, qaranlığa qədəm qoymusan. Hansı ki, din istəyən (tələbə) heç vaxt bilmədən addım atmır və heç nəyi bir-birinə qarışdırmır. Bu vəziyyətdə yubanıb dayanmaq daha yaxşı, daha münasibdir.” Dini maarifə yiyələnmək istəyən elm meydanına elə daxil olmalıdır ki, büdrəməsin. Xətaya yol verən, niyyəti saf olmayan şəxs dini biliklərdən yetərincə faydalana bilməz. Bəli, belə bir məqamda dini təhsil fikrindən daşınmaq daha yaxşıdır.

Həzrət (ə) vəsiyyətinin bu hissəsini dua ilə tamamlayır. Əslində bu dualarla vəsiyyətnamənin ətraflı bölməsi başlanır. Qeyd edək ki, burada olan bə’zi sətirlər “Nəhcül-bəlağə”də yox, “Biharül-ənvar”da nəql olunmuşdur. Həzrət (ə) buyurur: “Həqiqətən, bütün layiqli işlər onun ne’mətinin köməyi ilə yerinə yetir.”

ON ÜÇÜNCÜ DƏRS

DÜNYANIN MAHIYYƏTI (HƏQIQƏTI)

Oğulm, mən səni dünya və onun halından, onun dəyişkənliyi və puçluğundan, əldən-ələ düşməsindən xəbərdar etdim. Sənə axirət və axirət əhli üçün Allahın hazırladıqlarından xəbər verdim. İbrət görürməyin, onları öz işində rəhbər tutmağın üçün hər ikisi haqqında misallar çəkdim. Dünyanı sınağa çəkib tanıyanlarır əhvalatı susuz, qeyri-abad yerdə mənzil salıb, bol ne'mətli, dilbər guşəyə üz tutanların əhvalatı kimidir. Onlar yol əziyyətini özlərinə asan bilib, dostdan ayrılığı, yemək və yatmaq çətinliyini qəbul ediblər ki, özlərini şadlıq mənzilinə çatdırsınlar, öz asayiş yerlərində rahatlınsınlar. Bu yolda qazandıqları əziyyəti əzab saymamalı, ödədikləri səfər xərcini zərər bilməməlidirlər. Onlar üçün ən sevimli şey onları (əbədi) evlərinə yaxınlaşdıran şeydir. Dünyada aldananların əhvalatı isə ne'mət dolu mənzildə yaşayıb, oradan susuz, ələfsiz mənzilə köçənlərin əhvalatı kimidir. Onlar üçün ən xoşagəlməz və qorxulu şey bu abad mənzili tərk edib, həmin qeyri-abad mənzilə köçməkdir.”

Həzrətin (ə) vəsiyyətnaməsinin yığcam şəkildə bəyan olunmuş birinci hissəsini Allahın yardımı ilə araşdırdıq. Ətraflı moizələrdən ibarət olan ikinci hissədə isə hər bir mövzu geniş şəkildə izah olunmuşdur. Bə'zən isə birinci hissədə bəyan olunmuş məsələlər açıqlanır. Qeyd etmişdik ki, bu vəsiyyətnamənin müxtəlif mənbələrdəki variantları fərqlidir və biz “Biharül-ənvar”dakı variantı əsas götürmüşük. Vəsiyyətnamənin bu hissəsində insanın dünya həyatındakı mövqeyi və onun axirət dünyası ilə əlaqəsindən danışılır.

XALQ DÜŞÜNCƏSİNDƏ DÜNYANIN YERİ

Düzgün qərar qəbul etmək, doğru yol seçmək istəyən insan bə'zi məsələlərdən yetərincə xəbərdar olmalıdır. Bundan əlavə müəyyən şərtlərə də əməl olunmalıdır. İlk əvvəl insan, öz mövqeyini müəyyənləşdirməlidir. Haradan gəldiyini, harada olduğunu, haraya gedəcəyini bilməyən, qarşısındakı çətinliklərdən xəbərsiz olan insan ciddi və düzgün qərar qəbul etməkdə acizdir. Yə'ni zəruri məsələlərdən tam agahlıq olmadıqda çıxarılan qərar kor-koranə olur və insanı məqsəddən uzaqlaşdırır. İnsanın öz mövqeyini müəyyənləşdirməsi, dünyanın mahiyyətini dərk etməsi onun həyatında tə'yin edici amillərdəndir. İnsanın dünyaya baxışı, həyatda öz yerini müəyyənləşdirməsi olduqca zəruridir. Ona görə də dünyaya müxtəlif baxışlar və bu baxışların insana tə'siri haqqında danışacağıq:

1. HEYVANI BAXIŞ (DÜNYANI MƏQSƏD BİLMƏK)

Şübhəsiz ki, dünyaya gələn və onda yaşayan insanların dünyaya baxışları fərqlidir. Bə'ziləri dünyaya diqqətlə, bəsirət gözü ilə baxmadıqlarından onların baxışları bir növ yuxuludur. Onlar haradan gəldikləri, haraya gedəcəkləri barədə düşünmürlər. Belələri aclıq hiss edəndə yemək axtarır, susadıqda su gəzir, bir ömür vəzifə və məqama çatmağa çalışır,

bir sözlə, yalnız dünya ne'mətləri haqqında düşünürlər. Onların həyat tərzi digər canlıların həyat tərzindən fərqlənmişdir. Qur'ani-kərimdə buyrulur: “kafirələr isə səfa sürər, heyvan kimi yeyib-içərlər.” həyatın mə'nasını dərk etməyən, ağıllı qərar çıxarmaqda aciz olan bu qisim insanlar, qoy, qarınlarını doldurmaqla məşğul olsunlar. Onların yemək və yatmaqdan, heyvani istəkləri tə'min etməkdən savay işləri yoxdur. Hər gün eyni fikirlə yatır və eyni fikirlə yuxudan oyanırlar. Onlar üçün həyat məqsədi adlı bir məsələ yoxdur.

2. DÜNYA KEÇİD YERİDİR

Digər bir qrup insanlar özləri və ətrafları haqqında düşünürlər. Onlar anlayırlar ki, dünya həyatı ötürüdür. Bu qrup insanlar təyyarədə yuxudan oyanıb, ətrafdakıların yeyib-içməkdə olduğunu, təyyarənin isə fəzada hərəkət etdiyini müşahidə edən sənişinə oxşayırlar. Təyyarəni bir başqa şəxs idarə etdiyindən kimsə bu hərəkətin qarşısını ala bilməz. Qəfil oyanıb harada olduğunu dərk etməyən insan heç vaxt bu hərəkətə tə'sir göstərə bilmir. Təyyarənin hərəkəti onun sənişlərinin iradəsindən asılı deyil. Sənişlər anlayırlar ki, acizdirlər. Onları yalnız harada olduqları, hansı istiqamətdə hərəkət etdikləri, nə vaxt mənzil başına çatacaqları maraqlandırır.

Bəli, bir qrup insanlar anlayırlar ki, “zaman” təyyarəsinin sənişləridirlər və bu təyyarənin sür'əti onlardan asılı deyil. Onlar dərk etmişlər ki, insan zamanın gedişi qarşısında acizdir. Zaman bir an belə dayanmadan irəli şütüyür. İnsan onu yubatmaq iqtidarında deyil. Əslində bu hərəkəti hiss etmək çətin deyil və bütün insanlar dünyanın və insan ömrünün ötürüliyini dərk edə bilirlər.

Növbəti sual yaranır: Varlıq aləmi haradan haraya hərəkət edir? Ömür təyyarəsi bizi bu sür'ətlə haradan haraya aparır? İnsanın aqibəti nədir? “Haradan gəldiyini, haraya gedəcəyini bilən insana Allahın mərhəməti olsun”– buyurulmuşdur. Amma

bu sualın cavabında baxışlar daha çox haçalanır. Müəyyən baxışları nəzərdən keçirək:

A) ABAD DÜNYADAN VIRAN DÜNYAYA KEÇİD

Dünyanın ötüriliyinə münasibətdə xalqın əqidəsini aydınlaşdırmaq üçün əvvəlki misalı xatırlasaq yaxşı olar. Diqqət etsək, görürük ki, təyyarə sərnəşinləri iki növ olur. Onlardan bir qismi bu səfərin yoxluqla nəticələncəyini düşünərək səfər boyu yeyib-içməklə, daha çox ləzzət almağa çalışırlar. Dünya sakinlərinin də bir hissəsi belədir. Onlar dünyanın ötüriliyini və hər şeyin puçluqla sona çatacağını fikirləşərək dünya ne'mətləri ardınca qaçır, ömrü fürsət bilərək daha çox ləzzət almaq istəyirlər. Onlar hərislik göstərir, dünya işlərində hamını ötüb-keçməyə çalışırlar. Şübhəsiz ki, bu sayaq düşüncə tərzinin sonu fənadır. Çünki bu qrupdan olan insan dünyanın sonunu yoxluq kimi qəbul edir. Guya dünya üç-beş gündən ibarətdir və onu qənimət bilərək xoş güzəran keçirmək lazımdır. Aqibətini yoxluq zənn edən insan tez-gec həmin nöqtəyə çatasıdır.

B) DÜNYADAN ƏBƏDİ AXİRƏTƏ KEÇİD

Bir qrup sərnəşinlər isə öz səfərlərinin uğurla başa çatacağını və son nöqtə olmayacağına inanırlar. Dünya sakinlərinin də bir hissəsi dünyanın sonunu yoxluq yox, əbədi bir həyata keçid kimi qəbul edirlər. Onlar dünya həyatını təsadüfi yox, məqsədli bildikləri üçün bütün işlərini həmin məqsədə çatmaq istiqamətində nizamlayırlar. Onlar səbr və dözümlə proqramlı həyat yaşayır, dünya ne'mətlərinə münasibətdə hərislik göstərmirlər. Onlar üçün ən mühümü doğru həyat yolunu seçməkdir. Dünya həyatın son olmadığına inananlar daim öz vəzifələri haqqında düşünür, hətta birinci qrupdan olanları yanlış düşüncə tərzinə görə məzəmmət edirlər. Onlar “dünya beş gündükdür, fürsəti qənimət bilmək lazımdır” cavabını alırlar. Əlbəttə ki, belə bir cavab onları qane etmir, daim öz yaranış məqsədləri haqqında düşünür, həmin məqsədə doğru

hərəkət edirlər. Onlar saatları, dəqiqələri sayaraq, məqsədə çatacaqları, dostlara qovuşacaqları anı gözləyirlər. Ali bir məqsəd, ali bir görüş haqqında düşünən sərnəşin, sözsüz ki, ağgözlüklə yeyib-içməyə girişmir.

DÜNYAYA DOĞRU DÜZGÜN BAXIŞ

Söhbətin bu hissəsinədək dünyaya üç baxış tərzi haqqında danışıldı. Hər insan bu baxışlardan birinə uyğun şəkildə həyat sürür. Birinci baxışı əsas götürənlər heyvani həyat yaşayır, ikinci baxışı əsas götürənlər dünyanı ötəri saydıqlarından, ondan daha çox faydalanmaq istəyir. Üçüncü baxışı əsas götürənlər isə dünyanı əbədi həyata, ali bir məqsədə keçid mərhələsi sayaraq, uyğun məqsədə doğru hərəkət edirlər. Bu əqidələri birbəbir analiz etmədən düzgün qərar çıxarmaq mümkünsüzdür. İlk araşdırmada birinci baxışdan imtina etmək lazım gəlir. Qalan iki yoldan birini seçmək üçün ya dünyanın sonunu yoxluq, ya əbədiyyət qəbul etməli oluruq, üçüncü baxış həyatın məqsədli yaranışını, insanın vəzifəli olduğunu, onu qarşıda vəfalı dostlarla görüş gözlədiyini özündə cəmləşdirir.

Sözsüz ki, son iki baxışın malik olduğu dəlillər araşdırılmalıdır. İndi isə bu iki qrupun özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə tanış olaq:

Dünyanı beşgünlük, sonunu yoxluq bilənlər həris, ləzzətpərəst, egoist, ətrafdakılara diqqətsiz olur, ötəri hesab etdikləri dünyada daha çox faydalanmağa çalışırlar. Onlar yalnız yemək-içmək haqqında düşünür, kübar həyat sürməyə can atırlar.

Amma, dünyanı, öz varlıqlarını məqsədli hesab edənlər, onu imtahan meydanı sayanlar insanlıq vəzifələri haqqında düşünür, bu vəzifələrə əməl etmək istəyirlər. Onlar bir müddət sonra dünya həyatının başa çatacağına və əbədi bir həyata qədəm qoyacaqlarına inanırlar. Qur'ani-kərimdə buyurulur: “Bu dünya həyatı oyun-oyuncaqdan, əyləncədən başqa bir şey deyil. Axirət yurdu isə, şübhəsiz ki, əbədi həyatdır. Ey kaş biləydilər.” Digər

bir ayədə oxuyuruq: “Ey kaş, həyatım üçün bir şey fikirləşəydim.” Ayələr açıq-aşkar bildirir ki, həqiqi həyat bu dünya həyatı yox, axirət həyatıdır.

Göründüyü kimi, həyata hər növ baxış insanı müəyyən bir rəftara sövq edir. Kimi yalnız maddi ne'mətlər haqqında düşünür, kimi isə mə'nəvi ne'mətlərə üstünlük verir. Həzrət Əli (ə) buyurur ki, bir qrup insan dünyanı dəqiq tanımış, onun mahiyyətini dərk etmişlər. Onlar quraqlıqdan yaşıllığa, viranlıqdan abadlığa səfər edənlər kimidirlər. Yə'ni dünya həyatı quraqlıqdan gülüstana səfərdir. Bu qrupdan olanların məqsədi tələsik hazırlıq görüb, məqsədə çatmaqdır. Onlar bu yolda bütün olanlarını qurban verir və təəssüflənmirlər. Çünki istənilən sür'ətli bir vasitə ilə mənzilə çatmaq əsas hədəfdir. Doğrudan da, ən ali məqsədə çatmaq üçün bütün olanlarından keçməyə dəyər! Amma dünyanı rahatlıq, dünyadan sonranı viranlıq bilən kəs yalnız dünya ləzzətlərindən daha çox faydalanmağa çalışır. Belələri axirət həyatına inanmadıqları, həmin səfərə hazırlıq görmədikləri üçün dünya həyatını qənimət hesab edirlər.

HƏZRƏT ƏLINİN (Ə) NƏZƏRİNDƏ DÜNYA

Həzrət Əli (ə) öz övladına ən həqiqi nəzəriyyəni təqdim edərək buyurur: “Oğlum, mən səni dünya və onun halından, onun dəyişkənliyi və puçluğundan, əldən-ələ düşməsindən xəbərdar etdim.” Bəli, bu dünya davamlı deyil. Dünya ilə müqayisədə axirət misilsiz, ne'mət və şadlıqla dolu bir aləmdir. Allah həmin aləmi öz sadıq dostları üçün hazırlamışdır. Axirət aləmini dünya həyatı ilə müqayisə etməyiniz üçün bə'zi nümunələr göstəririk. Bu nümunələri nəzərdən keçirib, düşünün. Özünüz hansının üstün olduğunu müəyyənləşdirin. Seçdiyiniz nümunəyə uyğun yaşayın. Həzrət (ə) buyurur: “Sənə axirət və axirət əhli üçün Allahın hazırladığılarından xəbər verdim. İbrət götürməyin, onları öz işində rəhbər tutmağın üçün hər ikisi haqqında misallar çəkdim. Dünyanı sınağa çəkib

tanıyanların əhvalatı susuz, qeyri-abad yerdə mənzil salıb, bol ne'mətli, dilbər guşəyə üz tutanların əhvalatı kimidir. Onlar yol əziyyətini özlərinə asan bilib, dostdan ayrılığı, yemək və yatmaq çətinliyini qəbul ediblər ki, özlərini şadlıq mənzilinə çatdırsınlar, öz asayiş yerlərində rahatlınsınlar.” Dünyaya bəsirət gözü ilə baxanlar onu tanıdılar. Onlar quraqlıqdan gülüstana üz tutmuş karvan kimidirlər. Çünki qarşıdakı mənzili ideal bilir, bütün yol ağrılarına dözürlər. Onların həqiqi dostları çatacaqları mənzildə olduğundan həmin aləmə düşmək üçün hazırlıq görürlər. Sözsüz ki, səfər şəraiti ev şəraitindən ağır olur. Amma bu yolun yolçuları əmindirlər ki, tezliklə əbədi, rahat və geniş bir mənzilə çatacaqlar. Ona görə də yol çətinlikləri onları narahat etmir. Məgər məhbubu ilə görüşə tələsən aşiq yorğunluq hiss edərmi?! Hətta bədən yorulsa da, aşiq bu yorğunluğu hiss etmir. Bu yolda xərclənilən pul zərər sayılmır. Həqiqət yolunun yolçusu çəkdiyi zəhmətləri, xərcləri özü üçün iftixar sayır. Deyilənlər dünyanı olduğu kimi tanıyanların halından nümunələr idi.

Amma bu əqidə müqabilində dünyanı zahir gözü ilə müşahidə edib, ona aldananların əqidəsi dayanır. Onları aldadan dünyanın ötəri şirnis, əlvanlıqdır. Amma bir vaxt gəlir ki, bu şirinlik zəhərə, əlvanlıq zülmətə çevrilir. Qur'ani-kərimdə buyrulur: “Dünya həyatı aldadıcı həzz və əyləncədən başqa bir şey deyil.” Ayənin ərəbcə ifadəsindəki “qurur” kəlməsi “yalan” mənasında işlədilmişdir. Yəni dünya yalan vasitəsidir. Dünya uşağa verilmiş sün'i əmziyə oxşayır. Həmin əmzik uşağı aldadıb başını qatdığı kimi, dünya da insanın başını qatıb, onun diqqətini mühüm məsələlərdən yayındırır. Əlbəttə ki, dünyaya aldananlar da bir neçə qrupdurlar. Onlardan bir qrupu dünyaya heyvani nəzərlə baxır. Dünyanın sonunu puç hesab edənlər də dünyaya aldananlardandırlar. İstər dünyanın ötərililiyini dərk etməyənlər, istərsə də onu ötəri bildikləri halda sonunu yoxluq sayanlar dünyanın əsil mahiyyətindən qəflətdədirlər.

Dünyanın mahiyyətini dərk edənlərlə onun sonunu yoxluq kimi başa düşənlər arasında oxşar cəhət odur ki, hər iki qrup dünyanı ötəri sayır. Demək, dünyaya heyvani nəzərlə baxanların, dünyanın sonunu yoxluq sayanların və dünyanın mahiyyətini dərk edənlərin hər birinin səciyyəvi rəftarı var.

Bəli, xalq dünyaya üç baxışdan biri ilə baxır: Bir qrup insan dünyanın ötəriliyini hiss etmədən heyvani həyat sürür, digər qrup insan dünya həyatının ötəriliyini hiss etsə də, onun sonunu puç sayır, üçüncü qrup insanlar isə dünya həyatını axirətə doğru səfər hesab edirlər. Həzrət (ə) dünyaya aldananlar haqqında buyurur: “Dünyaya aldananların əhvalı isə ne’mət dolu mənzildə yaşayıb, oradan susuz, ələfsiz mənzilə köçənlərin əhvalatı kimidir.” Onlar üçün bu səfərdən ağır bir şey yoxdur. Dünyadan ayrılmaq onlar üçün çox çətindir. Heçliyə, yoxluğa yaxınlaşdıqlarını düşünənlər üçün hər nəfəs bir əzabdır. Onlar səfəli saydıqları mənzildən fəna bildikləri yerə köçmək istəməzlər. Yoxluq düşüncəsi onları o ki var sıxır. Bununla yanaşı dünya həyatını fürsət bilib ondan qədərincə ləzzət almağa çalışırlar. Çünki yalnız dünya həyatını barlı-bəhrəli, ləzzətli güman edirlər. Onların fikrincə, ölümdən sonrakı mənzildə heç bir xoşluq yoxdur.

İnsan qeyd olunan iki yolu bəsirət gözü ilə nəzərdən keçirib, öz baxışını müəyyənləşdirməlidir:

1. Həyat beş gündür (müvəqqətidir). Bu baxışa görə həyat ölümlə başa çatıb, puç olur və ondan sonra heç bir ne’mət və yaşayış yoxdur. Nə varsa elə bu beş günlük dünyadadır.

2. Həyat əbədi axirət həyatıdır. Yə’ni beşgünlük dünyamız həmin axirət dünyası ilə müqayisə olunması deyil. Bu dünya əsil məqsəd olan axirət dünyasına keçiddir.

DÜZGÜN BAXIŞDAN SONRA

Müxtəlif baxışları nəzərdən keçirdikdən sonra seçdiyimiz yola uyğun hərəkət etməliyik. Əks-təqdirdə hansı yolun seçilməsinin heç bir əhəmiyyəti yoxdur. Axirət həyatının

varlığını qəbul edən insan özünü yolda, səfərdə hiss etməli, yol qaydalarına əməl edərək yükünü ağırlaşdırmamalıdır. Yükü ağır olan yolçu tez yorulur, mənzil başına gec çatır. Dünya ne'mətlərinin bir gün əldən çıxacağına inanan insan bu ne'mətlərə əsir olmur. Bu sayaq e'tiqad insanı əməl və rəftarına tə'sir göstərir. Axirət həyatına inananlar qarnını doldurmaq üçün yalana, hiyləyə, cinayətə əl atmır, haram və günaha yol vermir, nakəslərin qarşısında əyilmir, öz şərəf və ləyaqətini uca tutur. İmanlı insan yoxsulluqdan şikayətlənmir. Qur'ani-kərimdə buyrulur: "Belə şəxslər həyalı olub dilənçilikdən çəkindiklərinə görə nadanlar onları dövlətli hesab edirlər." Mö'minin ləyaqəti ona icazə vermir ki, ehtiyacını dilə gətirsin. O, yalnız dünya ne'mətləri yox, eləcə də mə'nəvi kamillik üçün çalışır. Mö'min yalnız vəzifəsi olduğu üçün dünya vasitələrinin ardınca gedir və kimsəyə qul olmaq fikrində deyil. Həyata belə bir baxışla baxan insan üçün bütün gördüyü şeylər ibadət sayılır. Amma dünya işləri hədəf seçildikdə insan üçün büdrəmə, azgınlıq labüd olur. Çünki belə bir məqsədin kökündə dünya məhəbbəti, dünyaya əsirlik dayanır. Dünyaya əsir olan insanı dünya ləzzətləri, yemək, geyim, var-dövlətdən başqa heç nə düşündürmür. Çünki, dünyanı son hədəf bilən insandan başqa şey gözləmək olmaz. Belələrinin fikrincə, dünya həyatı başa çatdıqdan sonra hər şey puç olur. Amma bu dünyanı yol hesab edən insan başqa cür rəftar edir. Onun bütün fəaliyyətləri insani vəzifələrin icrasından ibarətdir. İmanlı insanlar üçün dünya həvəsləri, var-dövlət, məqam əsas deyil. Onların əsas məqsədləri məhbuba çatmaqdır. Aşiqlə mə'suq arasında pərdə olan dünya ne'mətləri onlarda nifrət doğurur. Həzrət Əlinin (ə) dünyanı təsvir edən misalı necə də dəqiqdir. Həzrət buyurur: "Dünya həyatı və dünya malı cüzam xəstəliyinə yoluxmuş xəstənin əlindəki çürümüş donuz sümüyü kimidir." Diri donuz bir bu qədər çirkindirsə, onun çürümüş sümüyünün nə dərəcədə çirkin olduğunu təsəvvür etmək çətin deyil. Daim iyrənc qidalarla

qidalanan bu çirkin heyvanın üfunətli sümüyünü pis bir şey təsəvvür etmək isə mümkünsüzdür. İndi özünüz düşünün, belə iyrənc bir şey cüzam xəstəliyinə yoluxmuş adamın əlində olduqda hansı səhnə yaranır?! Həmin xəstənin əlində gül də olsaydı, kimsə həmin gülə baxmaq istəməzdi. Görün, insan nə dərəcədə qafildir ki, uyğun səhnələrə aludə olur! Dünyanın tanıyanlar isə ona eynən Həzrətin (ə) gözü ilə baxırlar. İndi özünüz müəyyənləşdirin ki, hansı dəstədəsiniz.

ON DÖRDÜNCÜ DƏRS

UGUR

Səni müxtəlif cəhalət və nadanlıqlara görə məzəmmət etdim ki, alim olduğunu zənn etməyəsen. Alim o şəxsdir ki, bildiklərini, bilmədikləri ilə müqayisədə az olduğunu anlasın. Ona görə də özünü cahil sayır, elm əldə etmək üçün çox çalışır və daim elm axtarır, elmə meyl edir, onda fayda axtarır. O, elm əhli qarşısında təvazökardır, daim sükut edir, xətdən həzər qılır, xəcalət çəkir. Bilmədiyi məsələ ilə qarşılaşdıqda bilmədiyini (cəhlini) inkar etmir. Çünki öz cəhalətini e'tiraf edir. Cahil isə o şəxsdir ki, bilmədiyi işdə özünü alim zənn edir və öz fikri ilə kifayətlənir. Həmişə alimlərdən uzaq gəzir, onlara eyb tutur, ona müxalif olanı xətakar sayır, öz bilmədiyini azğınlıq hesab edir, bilmədiyi məsələ ilə üzləşdikdə onu inkar edir və deyir: “Bu məsələ ilə rastlaşmamışam, güman etmirəm ki, belə ola, çətin ki, belə olsun; necə ola bilər ki, mən bu məsələdən xəbərsiz olam”...” Bu sözlər cahil şəxsin öz fikrinə e'timadından, öz nadanlığından xəbərsizliyindən doğur. Öz rə'yinə

məftunluq və cəhaləti tanımaqda daimi səhvlər səbəbindən haqqı inkar edir və inad göstərərək, elm əldə etməkdə təkəbbür nümayiş etdirir.”

Deyilənlərdən axirətin əhəmiyyəti, dünyanın axirətlə sonuclanan bir yol olduğu aydınlaşdı. Bildik ki, əbədi həyata, əsil məqsədə çatmaq üçün bu yoldan keçmək zəruridir. Dünyanın son məqsəd olduğunu düşünsək böyük səhv etmiş olarıq. Bu halda əsil məqsədə çatmaq üçün işlədiləsi qüvvə elə yoldaca hədəyə gedər.

Azca diqqət edib, düşünən insan anlayasıdır ki, onun həqiqi həyat kimi qəbul etdiyi dünya həyatı əbədi axirət dünyası ilə müqayisədə sadəcə bir yoldur. Dünyanın axirətə gedən yol olduğuna inansa, minlərlə sual doğuran bir sualla qarşılaşırıq: Axirət səadətində çatmaq üçün dünya həyatını necə yaşamalırıq? Qısa dünya həyatı yolunda o qədər dolaşmaq problemlər var ki, alimlər əsrlər boyu tər axıtsalar da, bu problemləri sonadək həll edə bilməmişlər. Əgər göz qarşısında olan dünya problemlərinin həlli bir bu qədər çətindir, ağıl işləməyən axirət problemlərini necə həll etmək olar?! Axirət dünyası maddi dünyamızdan çox-çox genişdirsə, demək onun problemləri də bir o qədər böyükdür. Bəs bu problemləri necə həll edib, axirət səadətində qovuşmaq olar? Bu sual ümumi oldu. Amma eyni dərəcədə əhəmiyyət daşıyan digər çoxsaylı suallar da vardır. Məsələn, dünya həyatında gözün, qulağın, dilin, əlin, ayağın vəzifəsi nədir? İnsanın ata-ana, ailə-övlad, cəmiyyət qarşısında hansı vəzifələri var? Əbədi səadətə çatmaq istəyən insan bütün bu suallara cavab tapmalı, öz ömrünü nizamlı şəkildə yaşamalır. İndi uyğun məsələləri araşdırmaq.

FITRƏT ELM TƏŞNƏSİDİR

Dolaşmaq məsələlərlə, sonsuz suallarla qarşılaşdıqda atılması ilk addım bu suallara cavab tapmaqdır. İnsan uyğun problemlərdən

yaxa qurtarmaq üçün hökmən yollar axtarmalıdır. Mə'lum məsələdir ki, bu suallara elm cavab verə bilər. Ona görə də elm təhsili zəruridir. Amma bu təhsil digər təhsillərdən köklü şəkildə fərqlənir. Bə'zi təhsillərdə məqsəd var-dövlət, vəzifə, ad-san qazanmaq olur. Amma axirətlə bağlı təhsildə məqsəd yalnız və yalnız Allahın razılığı olmalıdır. Hər anın görüşünü, hər insanla rəftarı müəyyənləşdirmək lazımdır. İlahi məqsədlə oxunan elm olduqca dəyərlidir.

Olsun ki, Həzrət (ə) bu məqsədlə təhsil və təhsil yolundakı problemlərdən söhbət açır, həyati əhəmiyyətli suallara yalnız elm yolu ilə cavab verməyin mümkünlüyünü nəzərə çatdırır. Digər bir tərəfdən elm insanın fitri tələbidir. İnsan əqli yetkinliyə çatmazdan qabaq öz daxilində məchulları mə'luma çevirmək zərurəti hiss edir. Məsələn, üç-beş yaşlı uşaqlar olduqca çox sual verirlər. Bu onların elm və biliyə olan fitri istəyindən qaynaqlanır. Elmə olan fitri istək onun zəruriliyinə olan şübhələri aradan qaldırır. Beləcə elm əldə etməzdən qabaq onun faydalı olduğunu sübut etməyə ehtiyac qalmır. Yə'ni insanın öz suallarına cavab axtarmasının səbəbini müəyyənləşdirmək lazım gəlir. Bu istək insandan asılı deyil və onun daxilindən qaynaqlanır. Bəli, bu ehtiyac uşaq yaşlarından şö'lələnməyə başlayır və insanı elmə doğru hərəkətə sövq edir. Əlbəttə ki, bu fitri istək xarici amillərin tə'siri altında güclənə bilər. Məsələn, yetkinlik yaşına çatmış insan anlayır ki, qarşıya çıxan problemləri elmi yolla həll etmək lazımdır və elmin işığından kənar səadət yoxdur. Həm fitri istək, həm ağılın tələbi sayəsində elmə olan maraq ikiqat artır. Unutmaq olmaz ki, elmə rəğbəti artıran xarici aləm bə'zən bu rəğbəti zəiflədə bilər. Məsələn, elm yolundakı problemlər elmə marağı zəiflədə bilər. Bu incə nöqtələrdən xəbərsiz insan çox vaxt müvəffəq ola bilmir. Yə'ni xarici amil insanın Allaha doğru hərəkətinə də, cəhalət girdabına sürüklənməsinə də tə'sir edə bilər. Bə'zən təhsil yolundakı problemlər o qədər dərin olur ki, insanın oxuduqları onun zərərinə işlənir. Min bir zəhmətlə

elm yolunda hərəkət edən insan bu yolda elə səhvlərə yol verə bilər ki, oxuduqları ona bəlaya çevrilər. Ona görə də Həzrət (ə) buyurur: “Səni müxtəlif cəhalət və nadanlıqlara görə məzəmmət etdim ki, alim olduğunu zənn etməyəsən.” Həzrət (ə) axirətin əhəmiyyətini, dünyanın axirətlə müqayisədə yerini bəyan etdikdən sonra həyat yolundakı mümkün cəhalətlərdən həzər qılır. Bildirir ki, alim cəhalətdən amanda deyil və şeytan daim pusquda dayanıb fürsət gözləyir. Mümkün böhranlar alim övlad üçün başqalarından daha təhlükəlidir.

QÜRUR, ELMİN BƏLASI

Təhsil yolunda gözlənilən təhlükələrin araşdırılması gücləndirici amillərin araşdırılmasından daha əhəmiyyətlidir. Ona görə də Həzrət (ə) elə məsələlərə toxunur ki, əslində yığcam şəkildə təlim-tərbiyə qaydaları açıqlanır. Bəsirətli və aqah insan təhsil zamanı bu qaydalara hökmən əməl etməlidir. Əks-təqdirdə təhsil üçün çəkilən zəhmətlər hədəyə gedəcəkdir.

Həzrət (ə) birinci xəbərdarlıq olaraq israr edir ki, elm və alim üçün təhlükəli olan bütün bələlərin mehəri qürur, lovğalıqdır. Cahil insan bilmədiyi məsələ qarşısında yalnız bir sual verə bilər. Yəni onun olanı vur-tut birçə sualdır və o öz cəhalətindən xəbərdardır. Belə bir hal insana icazə vermir ki, lovğalansın. O öz nöqsanını bildiyi üçün təvazö edir ki, bu nöqsan aşkarlanmasın. Yoxsulluqdan heç vaxt bəla törənmir, yəni yoxsul və bilməyən şəxs lovğalanmaq üçün bəhanəyə malik deyil. Kimsə öz cəhaləti, nadanlığı ilə öyünüb demir ki, bəli, mən nadanam, sizdən üstünəm. Bir sözlə, heç nəyi olmayanın lovğalanmağa da əsası yoxdur. Amma elə ki, insan cüz'i də olsa mə'lumat əldə etdi, qürur, lovğalıq üçün qapı açılır. Ona elə gəlir ki, biliyi çox mühüm və kafidir. Bu yanlış təsəvvür çaşqınlığın bünövrəsini qoyur və ilkin bəla toxumu səpilir.

QÜRURUN SƏBƏBİ

Sual oluna bilər ki, minlərlə qaranlıq məsələ, dolaşq suallar qarşısında gözüni döyən insan hansı əsasla qürrələyə bilər? Maraqlıdır ki, köklü surətdə mə'lumatsız olan insan qürrələnmir. Elə ki, vur-tut bir məsələdən xəbərdar olur, dərhal lovğalanmağa başlayır. Nə üçün? Bu suala iki cür cavab vermək olar:

1. Elm yolunda ilk addımlarını atan insan anlamır ki, nə qədər bilikdən xəbərsizdir. O, yalnız bilməməyindən xəbərdardır. O, xəbərsiz olduğu mə'lumatların həcmi təsəvvür edə bilmir. Məsələn, ibtidai məktəbə gedən şagird bilir ki, riyaziyyat dərində hansısa məsələləri həll etmək lazım gələcək. Amma məsələnin formasından xəbərsiz olur. O, "x" və "u"-in nə olduğunu başa düşmür. Bütün bunları bilmədiyi üçün o qürrələnməyə heç bir əsas tapmır. Amma riyaziyyatdan qismən xəbərdar olan şagird elə zənn edir ki, onun biliyi çoxdur. Bu şagird anlamır ki, onun bildikləri bilmədikləri ilə müqayisədə bir damladır. Bu misalı başqa elm sahələrinə də aid etmək olar.

Deməli, qürrələnməyimizin əsas səbəblərindən biri çox-çox bilikləri bilməməyimizdən qəflətdə olmağımızdır. Bildiyimiz bir neçə sualın cavabı gözümüzə o qədər böyük görünür ki, bütün məsələlərdən xəbərdar olduğumuzu düşünürük.

2. Qürurun digər səbəbi insanın özünə (nəfsinə) məhəbbətidir. Özünü sevən insan heç vaxt öz nöqsanlarını görə bilmir. Mə'lumatı olmayan insan öz mə'lumatsızlığını, əlinin boş olmasını görə susur. Amma elə ki, bir neçə məsələ haqqında mə'lumat toplayır, elə bilir ki, bilmədiyi bir şey qalmayıb. Belə insan öz nadanlığını hiss edə bilmir. Onun daxilindəki eqoistlik, özünəvurgunluq həqiqəti görməyə imkan vermir.

Maddi işlərdə də eyni hallar müşahidə olunur. Tam yoxsul insan dünyada olan ne'mətlərdən, matahlardan xəbərsiz qalır. Amma həmin yoxsulun əlinə azca sərvət düşən kimi düz yoldan azır, özünü ətrafdakılardan üstün tutmağa başlayır. Bu cüz'i

sərvət onun gözünü tutduğundan dərk edə bilmir ki, hələ bir çox şeylərdən məhrumdur.

Amma uyğun qəflət mə'nəviyyat sahəsində özünü daha qabarıq göstərir. Kiçik bir məsələdən xəbər tutan insan özünü elm dəryası hesab edir. Ona elə gəlir ki, bilmədiyi məsələ qalmayıb.

Yə'qin ki, nəhv (qrammatika-sintaksis) aliminin hekayətini eşitmisiniz. Bu alim gəmidə yol gedərkən sadə tacirdən savay həmsöhbət tapa bilmir. Alim öz alimliyini tacirə hiss etdirmək üçün soruşur:

Siz nəhv elmindən nə qədər bilirsiniz?

Tacir cavab verir ki, bu elmdən xəbərsizdir.

Alim deyir:

Heyf! Ömrünün yarısını bada vermişən!

Bu sözlər tacirin xətrinə dəyir. Çox çəkmir ki, dənizdə tufan qopur. Tufan şiddətlənir. Gəmi batmağa başlayır. Gəminin kapitanı sənişinlərdən üzə bilib-bilmədiklərini soruşur. Alim bildirir ki, o üzə bilmir. Tacir alimə müraciətlə:

Heyf! Bütün ömrünü bada verdin – deyir...

Bəli, bə'zən bir ədəbiyyatçı elə güman edir ki, qrammatikanı bilmək bütün elmlərdən xəbərdar olmaqdır. Hansı ki, sadəcə üzgüçülüüyü bilməməklə insan öz həyatı ilə vidalaşmalı olur.

QÜRUR NƏ VAXT GÜCLƏNİR?

Qürurun səbəbləri haqqında ətraflı danışmaq üçün insanın yaranışını nəzərdən keçirməliyik. İnsan zəif məxluqdur. Bu zəifliyin göstəricilərindən biri onun tutumunun kiçikliyidir. Məsələn, tibb mütəxəssisləri bütün elmlərin tibdə, ədəbiyyatçılar ədəbiyyatda, filosoflar isə fəlsəfədə cəmləşdiyini güman edirlər. Belə bir xüsusiyyət əksər insanlara xasdır. İnsan öz biliyini mühüm sayır. Onun bildikləri bilmədiklərinin üzərinə kölgə saldığından nadanlığını hiss etmir. Hətta bilmədiyi şeylər haqqında “mühüm olsaydı bilərdim” deyir. Qur'ani-kərimdə həmin cahil qövmün dilindən oxuyuruq:

“Əgər yaxşı bir şey olsaydı, mö'minlər bu işdə bizdən qabağa düşə bilməzdilər.” Hətta deyirlər ki, bizdə bir şey yoxdursa, demək həmin şey faydasızdır. Onların fikrincə, bir şeyi bilmirlərsə, demək həmin şey gərəksizdir. Guya, camaat onların bildiyini bilərsə, kifayət edir. Bütün bu keyfiyyətlər insanın tutumsuzluğundan qaynaqlanır.

Əlbəttə ki, insanın öz bildiyini mühüm, bilmədiyini gərəksiz sayması böyük bəladır. Maraqlıdır ki, insanın malik olduğu əksər elmlər ehtimallar üzərində qurulmuşdur. Əgər ən tanınmış alimlərin də mə'lumatı xətasız deyilsə, insan hansı haqla qürrələnə bilər?! Əgər alimlər arasında mübahisə gedirsə, demək, hələ ki onların əlində yetərli dəlil yoxdur. Bəs nə üçün insan bir bunca qürrələnib, özünü haqlı, başqalarını haqsız sayır? Axı başqaları da düşünür, zəhmət çəkir. Əgər bir şəxs başqasının nəticəsinə müxalif bir elmi nəticəyə gəlirsə, onun fikrini yanlış saymaq olmaz. Hansı əsasla öz ehtimalını həqiqət hesab edə bilərsən?!

Bəli, beləcə qürur bəlası ortaya çıxır və insan yalnız öz rəyini həqiqətə uyğun hesab edir. Bir qədər araşdırma aparıb, müəyyən nəticəyə gələn kimi başqalarının nəticələri, zəhmətləri, elmi nailiyyətləri puç sayılır. Bu gün “mən haqlıyam” deyib duran şəxs bir də görürsən ki, sabah başqa bir fikir yürüdür və yenə də özünü haqlı sayır. Demək, yalnız bir şəxsin düşüncəsi həqiqət sayılmalıymış!! Qürur!... Təkəbbür!...

Təəssüf ki, öz fikrini, rəyini təvazökarlıqla bildirənlər çox azdır. Əksəriyyət öz mövqeyini mütləq həqiqət kimi qəbul etdirməyə çalışır və başqalarının nəzərini yanlış sayır. Hətta başqalarının uzun araşdırmalardan sonra gəldiyi nəticə haqqında “belə bir şey olsaydı böyüklər demiş olardı, eşitmiş olardıq”, deyirlər. Əmirəl-mö'mininin təbirincə, “tə'nə dili” ilə danışırlar. Bütün bu hörmətsizliklərin kökündə eqoistlik durur.

QÜRUR VƏ LOVGALIĞIN RƏFTARA TƏ'SIRI

Həzrət Əlinin (ə) kəlamları güzgüsündə elmi qürur və eqoistlik kimi bəlaları müşahidə etdikdən sonra Həzrətin (ə) alimlər haqqında buyuruqlarını bilsək, yaxşı olar. Həzrət (ə) alimləri iki qrupa ayırır. Onlardan bir qismi elmi məsələlərin müəyyən bir hissəsindən xəbərdardırlar və rəftarları da ikilidir. Çünki elmə iki pəncərədən boylanırlar. Həzrət (ə) onların haqqında buyurur: “Alim o şəxsdir ki, bildiklərinin bilmədikləri ilə müqayisədə az olduğunu anlasın.” Belələri Qur’ani-kərimin bir tə’birini özləri üçün əsas götürürlər: “Sizə yalnız cüz’i bir bilik verilmişdir.” onlar anlayırlar ki, malik olduqları elm dəryadan damla da deyil. Ona görə də heç vaxt qürrələnmir, lovğalanmırlar. Onlar öz bildiklərini zülmət içində közərən nöqtə kimi qiymətləndirdiklərindən təvazö göstərir, öz əliboşluqlarını dərk edirlər. Belə alimlər özlərini cahil bildikləri üçün xüsusi bir həyat tərzi yaşayırlar. Həzrət (ə) buyurur: “Ona görə də özünü cahil sayır, elm əldə etmək üçün çox çalışır və daim elm axtarır.” Onlar daim oxumadıqları kitabları vərəqləyərək özlərini nadanlıqda qınayırlar və hər an öz biliklərini artırmağa çalışırlar.

Birinci qisim alimlərin xüsusiyyətlərindən biri budur ki, elm əhli ilə rastlaşdıqda lovğalanmır, əksinə təvazö göstərir, özlərini aşağı tuturlar. Özlərinə deyirlər ki, qarşısındakı şəxsin bildiyi bir çox şeylərdən xəbərsizsən. Həzrət (ə) buyurur: “O, elm əhli qarşısında təvazökardır. Mö’minə aid edilən “xüşu” və “xuzu” xüsusiyyətlərindən “xüşu” daha üstün sifətdir. Xüşu bir növ bədənin, xüşu isə qəlbın təvazösüdür. Zahirən əyilmək xüşudursa, qəlbən əyilmək xüzudur.

Bu qrupdan olan insanların digər bir xüsusiyyəti öz fikirlərini, rəylərini ən üstün fikir və rə’y kimi götürməmələridir. Onlar heç vaxt arxayın olmur, xətaya yol verəcəklərindən çəkinirlər. İllər uzununu elmi araşdırmalar apardıqdan sonra belə fərqli fikirlə rastlaşdıqda onu inkar etmirlər. Vəsiyyətnamədə bu

xüsusiyyətə işarə ilə buyurulur: “Bilmədiyi məsələ ilə qarşılaşdıqda bilmədiyini inkar etmir. Çünki öz cəhalətini e’tiraf edir.”

Belə insanlara mərhum Əllamə Təbatəbaini misal göstərə bilərik. Yarım əsrdən çox elmi müaliələrlə məşğul olub, ali bir məqama çatmış, “Əl-mizan” kimi bir Qur’an təfsiri yazmış şəxs heç vaxt “bilmirəm” deməkdən çəkinməmişdir. Hətta bir suala cavab verməzdən əvvəl “olsun ki belədir” qeyd edərmiş. O Əllamə Təbatəbai, bu isə biz!!

Həqiqi alim dərk edir ki, onun biliklərində ehtimalların öz çəkisi var və buna görə də öz biliyindən arxayın olmur. Onların ən gözəl xüsusiyyətlərindən biri çox sükut etmələridir. Həzrət (ə) buyurur: “...Daim sükut edir.” Həqiqi alim nəinki nəzərini, rə’yini qəti bildirmir, hətta nəzərini bildirməməyə çalışır. Onlar daha çox öz xətalalarına diqqət yetirirlər. Səhv etdikdə xətalərindən xəcalət çəkir, bunu özləri üçün eyib sayırlar. Əksinə, elm yoluna təzəcə qədəm qoyanlar elmin qoxusunu duyar-duymaz çox danışır, iddialı olurlar. Harada gəldi, hansı məsələ oldu qəti fikir söyləyirlər. Nəzərləri puça çıxdıqda utanmadan “dünənin rə’yi o idi, bu günün rə’yi budur” deyirlər. Amma danışığını ölçüb-biçən adam səhvə yol verdikdə çox utanır. Heç vaxt bilmədiyini inkar etmir. Həqiqi alim bildiklərini danışmaqdan çox bilmədiklərini öyrənməyə çalışır. Həzrət Əli (ə) öz elminə görə qürrələnənləri cahil sayaraq buyurur: “Cahil isə o şəxsdir ki, bilmədiyi işdə özünü alim zənn edir və öz fikri ilə kifayətlənir.” Belələri öz biliklərinin cüz’i olmasından xəbərdar olduqları halda özlərini alimlər zümərəsinə qatırlar. Öz biliklərini artırmağa çalışmır, üç-beş kəlmə ilə kifayətlənirlər. Bilənlərdən bilmək əvəzinə onlardan uzaq gəzir, alimlərdə eyb axtarır. Bu arxayınlıq onu azgınlığa çəkən əsas amillərdəndir. Həzrət (ə) buyurur: “Bilmədiyi məsələ ilə üzləşdikdə onu inkar edir və deyir: “Bu məsələ ilə rastlaşmamışam, güman etmirəm ki, belə ola, çətin ki belə olsun...” Bu sözlər həmin şəxslərin özlərindən xəbərsizliyini

göstərir. Onlar başqalarına hörmətsizlik göstərir, elmini artırmaq istəmir, bilmədiklərini inkar edirlər.

ON BEŞİNCİ DƏRS

ÜNSİYYƏT (MÜAŞİRƏT) ƏDƏBİ

Oğlum! Vəsiyyətimi dərk et, özünü özün və başqaları arasında ölçü say; özün üçün istədiyini başqaları üçün də istə; özünə qıymadığını başqalarına da qıyma; zülm etmə, necə ki, özünə zülm olunmasını istəmirsən; yaxşılıq et, necə ki özünə yaxşılıq olunmasını istəyirsən; başqaları üçün pis saydığını özün üçün də pis say; xalq üçün bəyəndiyini özün

üçün də bəyən; bilmədiyini danışma, hətta hər bildiyini də danışma; sənə deyilməsini istəmədiyən sözü başqalarına demə; bil ki, xudpərəstlik həqiqətə ziddir və düşüncələrin bəlasıdır (çox çalış və başqalarına xəzinədar olma.) Elə ki, yolunu tapdın, Allah qarşısında bacardıqca təvazökar, xaşə ol.”

Bu dəyərli vəsiyyətdə diqqət mərkəzində dayanan məsələ dünya ilə müqayisədə əbədi axirət həyatının əhəmiyyəti idi. Əlbəttə ki, dünyanın da axirətlə müqayisədə əhəmiyyətsiz olduğu nəzərdən yayınmamalıdır. Bu məsələyə digər mövzularda, eləcə də fərdi və ictimai əxlaq mövzusunda danışılarkən toxunulmuşdur. Müşahidə etdiyiniz kimi Həzrət (ə) dünya əhlini səfərdə olan karvana bənzədir. Əlbəttə ki, bu səfərin özünəməxsus çətinlikləri var və insan bu çətinliklərə dözməlidir. Yol çətinliklərinə dözməyən müsafir, təbii ki, mənzil başına çata bilməz. Əgər müsafir bilsə ki, yol çox qısaadır, çətinliyə dözmək asan olar. Dünya həyatının qısalığını dərk edən insan da belədir. O, heç zaman dünyaya əsir olmur. Axı hansı məntiqlə əbədi səadəti üç-beş günlük yarı acı, yarı şirin dünya həyatına qurban vermək olar?! Amma dünya həyatının sonunu yoxluq bilən insan xoşbəxtliyini yalnız dünyada axtarasıdır.

XOŞ RƏFTARIN, ÜNSİYYƏTİN ME'YARI

Vəsiyyətnamənin bu hissəsində Həzrət (ə) bəşəriyyətə insanlar arasındakı münasibətlərə aid digər bir mühüm məsələni bəyan edir. Bu məsələ haqqında vəsiyyətnamənin başqa bir yerində də başqa bir ünvanla danışılacaqdır. Həzrət (ə) buyurur: “Özünü özün və başqaları arasında ölçü say...” İnsan başqaları ilə rəftarını dəyərləndirmək üçün me'yara ehtiyaclıdır. Yaxşı rəftarı tanımaq üçün hökmən bir ölçü lazımdır. Axı insan istər-istəməz başqaları ilə ünsiyyətdə olur. Bəs ətrafdakıların hüququnu pozmamaq üçün necə rəftar etməli, necə danışmalı?

Müqəddəs islam dinində rəftar və ünsiyyət qaydaları geniş və dəqiq şəkildə öz əksini tapmışdır. Vacib və haram, müstəhəb və məkruh (bəyənilmiş və pislənmiş) əməllər tam şəkildə müəyyənləşdirilmişdir. Amma məsələ budur ki, istənilən bir şəraitdə istifadə ediləsi ümumi bir me'yar var, yoxsa yox? Bu suala Həzrət (ə) misilsiz bir hikmətlə cavab verərək “me'yar özünsən” buyurur. Yə'ni elə rəftar etməlisən ki, özünə qarşı bu rəftarı umursan. Özünün qarşısındakı adamın yerinə qoy və bil ki, hansı rəftarla onu razı sala bilərsən. Belə bir ölçü vasitəsinə malik olan insanın başqaları ilə ünsiyyətdə heç bir problemi olmur. İlk əvvəl bir qədər çətin əldə olunan bu üsul bir müddət sonra xasiyyət şəklində düşür və asanlaşır.

YAXŞI DAVRANİŞIN SƏMƏRƏSİ

Bu ümumi me'yarı bir daha diqqətlə nəzərdən keçirdikdə müəyyən mühüm nöqtələr əldə olunur. İlk mühüm nöqtə bu me'yarın əhatə dairəsinin geniş olmasıdır. İnsan belə bir me'yardan istifadə etməklə bütün sahələr üçün öz davranışını müəyyənləşdirə bilər. Digər bir nöqtə nə üçün bu me'yarın seçilməsidir. Nə üçün insan öz davranışını tə'yin etmək üçün özünü başqalarının yerinə qoymalıdır? Bütün peyğəmbərlər və səmavi kitablar bildirirlər ki, bəşəriyyət bir ata və bir anadan yaranmışdır. Demək, bütün insanlar insanlıq və şərəfətdə

müştərəkdirlər. Kimsə bu bərabərliyi, müştərəkliyi inkar edə bilməz. Kimsə deyə bilməz ki, mənimlə bu sayaq rəftar edin, amma mən sizinlə istədiyim kimi rəftar edəcəyəm. E'tiraf etməliyik ki, başqalarından yaxşı rəftar gözlədiyimiz kimi, başqalarının da bizdən yaxşı rəftar gözləməyə haqqı var. Qarşı tərəflə necə rəftar etmək lazım olduğunu bilmək üçün özümüzü həmin şəxsin yerinə qoymalıyıq. Belə bir baxışın əsasını qarşı tərəfin insani məqamına, hüquqlarına diqqət təşkil edir. Hər bir insanın başqaları ilə qarşılıqlı münasibətdə hüquq və vəzifələri vardır. İnsan ictimai varlıqdır və ətrafındakılar ilə əlaqə saxlamağa məcburdur. İctimai əlaqələrini düzgün nizamlamayan insan maddi və mə'nəvi ne'mətlərə çata bilmir. Ona görə də qarşı tərəfin millətini, irqini nəzərə almadan onun haqlarına riayət etmək lazımdır. İnsan olan varlıq heç vaxt da ictimai əlaqələrdən imtina edə bilməz. Belə bir həyatda o uyğun əlaqələrə möhtacdır.

Bəli, qarşılıqlı əlaqələrin necəliyinin tə'yinində həzrət Əlinin (ə) buyurduğu me'yardan ümumi, üstün me'yar tapmaq mümkünsüzdür. Bu üsula əməl etməyə başlasaq, bütün rəftarlarımızı yenidən nəzərdən keçirməli olacağıq. Bu qayda o qədər əhatəlidir ki, mədəni, əqidəvi, hüquqi tə'sirlər də göstərir. Yalnız bu me'yarı əsas götürməklə insanlıq, ictimailik dərk olunur. Yə'ni həm rəftara, həm də bütün mədəniyyətlərə və millətlərə tə'sir edilir. Məsələn, ailədə ərlə arvadın müxtəlif xüsusiyyətlərə malik olmasına baxmayaraq, bu me'yar öz işini görür. Müxtəlif vəzifələrə malik olan ailə üzvləri bu me'yar vasitəsi ilə öz qarşılıqlı münasibətlərini yetərinə tənzimləyə bilirlər. İnsanlar bir-birlərindən xoş davranış intizarındadırlar. Əgər ailənin bir üzvü o biriləri ilə zor dilində danışarsa, demək, razıdır ki, onunla da zor dilində danışılınsın. Yox əgər zor dilini qəbul etmirsə, gərək özü də zor dilində danışmasın. Ata-övlad əlaqələrində də uyğun məsələ ortaya çıxır. Ata və övladın fərqli vəzifələri olsa da, onlar eyni bir mühitdə yaşayıb, əlaqə saxlamağa məcbur olduqlarından həmin metodla (özünə

qıymadığını başqasına qıyma) hərəkət etməli, öz münasibətlərini tənzimləməlidirlər. Uşaqlıq dövrünü xatırlayaq. Bə'zən hansısa rəftarına görə ata-anamızdan narazı qalardıq. İndi ki özümüz valideynik, gərək övladlarımızla həmin cür rəftar etməyək. Valideynimizdən görmək istədiyimiz rəftarla öz övladımıza yanaşmalıyıq. Axı uşaqlıq dövründə səhvə yol verərkən atamızın bizi sərt yox, yumşaq tərzdə başa salmasını istəyirik. Necə ola bilər ki, övladımız səhvə yol verdikdə onunla diktator kimi davranaq?! Təsəvvür edin ki, övladınız siz özünüzsünüz. Özünüzlə necə rəftar olunmasını istəyərdiniz?

Bəli, uyğun metod bütün sferaları əhatə edir və əksər ictimai problemlər bu yolla həllini tapır.

DAVRANIŞ ME'YARINA UYGUN ƏMƏL ÜSULU

Vəsiyyətin bu sətirləri xüsusi əhəmiyyətə malik olduğundan, yeni bir məsələ açıldığından Həzrət (ə) “Ey oğlum” deyər müraciət etməklə qarşı tərəfin diqqətini cəlb edir, öz sözlərini onun qəlbinə hopdurur.

Tapşırırlar ki, başqaları ilə münasibətdə problem yaranmaması üçün özünüzlü ölçü seçin. Bəs necə? Belə ki, “özün üçün istədiyini başqası üçün də istə.” Başqalarından hansı münasibəti gözləyirsənsə, özün də onlara qarşı eyni münasibəti göstər. Çünki onlar da sənə kimi insandır. “Özünə qıymadığını başqalarına da qıyma.” Axı sənə pis gələn münasibət başqalarına da pis gəlir. Əlbəttə, kimsə özünə qarşı zülm edilməsini istəmir. Bəs nə üçün başqalarına zülm edilsin?! Hamı insandır və eyni münasibət istəyindədir. Etdiyi əməllərdə özünü ölçü götürən insan heç vaxt başqalarına zülm etməz. Belə bir düşüncə tərzində cəmiyyətdə hakim olduqda həmin cəmiyyətdə zülmə yer qalmır, bir çox problemlər öz həllini tapır. Əgər yaxşılıq istəyiriksə, biz də başqalarına yaxşılıq etməliyik. Əgər özümüzlə qarşı ədəbsizlik, məsxərə, pis danışıqdan narahat oluruqsa, başqalarına qarşı da belə işləri rəva bilməməliyik. Necə ola bilər ki, başqalarının bizə qarşı

hörmətsizliyi pis iş olsun, bizim başqalarına qarşı hörmətsizliyimiz isə yaxşı iş?! Həzrət (ə) buyurur: “Başqaları üçün pis saydığımı özün üçün də pis say.” Başqalarının yaxşı rəftarı bizə xoş gəlırsə, bizim də xoş rəftarımız başqalarına xoş gəlir.

Bütün bu deyilənlərdən sonra Həzrət (ə) alim və tələbə rəftarı mövzusunda söhbət açır. İnsan başqaları tərəfindən əziyyətə salınmaq istəmədiyi kimi, başqalarının da əziyyətə düşməsinə səbəbkar olmamalıdır. Məsələn, başqaları ona sualla müraciət etdiyi vaxt bilmədiyi məsələlərdə susmalı “bilmirəm” deməlidir. Əgər biri öz uydurma cavabları ilə sizi aldadarsa, xoşunuz gələrmı? Siz də başqalarını çaşdırmamaq üçün “bilmirəm” deməyi bacarmalısınız. Beləcə, başqalarının suallarına cavab verərkən, özünüz üçün arzuladığınız şəkildə rəftar edin. Bilirsinizsə cavab verin, şübhəniz varsa, “bilmirəm” deyin. Bilmədiyi halda “bilmirəm” deməyənlər olduqca yanlış hərəkət edirlər. Əlbəttə ki, kimsədən bizi əziyyətə salacaq cavablar eşitmək istəmirik. Demək, birinci mərhələdə qayda budur ki, insan bilmədiyi suala cavab verməsin. Həzrət (ə) əlavə edir: “Hətta hər bildiyini də danışma.” Araşdırmalıyıq ki, deyilən sözlər məsləhətlidir, yoxsa yox? Əgər deyəcəyimiz sözlər fəsad yaradacaqsə, ictimai əlaqələrə zərbə dəyəcəksə, əlbəttə ki, susmaq yaxşıdır. Məsələn, bir dost o biri dostə qarşı səhvə yol vermişsə, onu bu barədə xəbərdar etmək olmaz. Çünki nəticədə bu iki şəxsin dostluğu zərbə altında qala bilər. Bəli, insan bildiyi hər məsələni açıqlamamalıdır. Düşünməlidir ki, deyiləcək söz faydalı olacaq, yoxsa zərərli? Əgər tərəddüddəyiksə özümüzü dinləyicinin, qarşı tərəfin yerinə qoyub, mənfi və müsbət cəhətləri müəyyənləşdirməliyik.

XUDPƏSƏNDLİK SAĞLAM DAVRANIŞIN BƏLASIDIR

Davranış me'yarının mövcud olmasına baxmayaraq, çoxları bu qaydaya riayət etmirlər. Çoxları özlərinə münasibətdə gözlədikləri qaydada başqalarına yanaşırlar. Heç vaxt özlərini

qarşı tərəfin yerinə qoymurlar. Bəs bunun səbəbi nədir? Bu xəstəliyin kökü haradadır? Həzrət (ə) buyurur: “Bil ki, xudpəsəndlik həqiqətə ziddir.” Bəli, bu problemin kökündə xudpəsəndlik dayanır. Özünü başqalarından ayıran, üstün tutan insan başqaları ilə eynihüquqlu olmaq istəmir. Bəhanələr də var. Bə’ziləri özünü başqalarından üstün bilir, təkəbbür nümayiş etdirir. Məsələn, özünü alim, başqalarını isə cahil sayır. Ona elə gəlir ki, alim olduğu üçün ona ehtiram göstərməlidir. Bə’ziləri isə malik olduqları var-dövlətə görə imtiyazlar umur. Kimisi də özünü mö’min, başqalarını günahkar saydığından burnunu dik tutur. Bu cür yanlış yanaşmalar səbəbindən davranışın hikmətli me’yarı ayaq altına atılır. Azğınların ilk addımı həmin xudpəsəndlik, özünü yuxarı tutmaqdır. Onlar başqalarından üstün məziyyətlərə malik olduqlarını düşünür, ətrafdakıları əskik sayırlar. Bu, insanın mübtəla olduğu ən ağır dərddir və dünya-axirət fəlakəti ilə nəticələnir. Bu xəstəliklə ciddi mübarizə aparılmalıdır. İnsan özünü başqalarından aşağı tutmağa çalışmalıdır. O, bütün üstünlüklərini Allahın əmanəti saymalıdır. Üstünlüklər insana tapşırılmış əmanətdir. Axı kim zəmanət verə bilər ki, insanın malik olduğu var-dövlət, istedad, gözəllik, güc, iman, vəzifə ömrünün axırına onun əlində qalacaq?! Əldən çıxması mümkün olan bir şeyə görə qürrələnməyə dəyərmi? Bu gün imansız, savadsız, yoxsul olan insan sabah imanlı, elmlı, varlı ola bilməzmi? “Cücəni payızda sayarlar”– buyurub atalar. Kim bilir ki, kimin axırı nə olacaq? Azmı görmüşük uca məqamlı insanlar qısa bir müddətdə zavala gəlib, uçuruma yuvarlanırlar?! Kim öz axırının yaxşı olacağına əmindir? Bütün bunları düşünən, dərk edən insan özünü çəkmir, təvazökar olur, təkəbbür və qürurdan çəkinir.

Deməli, Həzrətin (ə) buyurduğu tərbiyəvi, əxlaqi, ictimai me’yara çəpəki baxanlar xudpəsəndlik xəstəliyinə yoluxub, özlərini başqalarından üstün tutanlardır. Ona görə də özləri istədiklərini edir, başqalarından qanun tələb edirlər. Çünki

özlərindən razıdırlar. Amma özlərini başqaları kimi bilsəydilər, təvazö edərdilər. Özünü başqaları ilə eyni hüquqlu bilən insan imtiyaz tələb etmir. Gözləmir ki, ona salam versinlər. Belə bir münasibət açıq-aşkar izhar olunmasa da, daxildə özünü möhkəmləndirmişdir. Ona görə uyğun xislətdən yaxa qurtarmaq asan olmur. Hər halda özümüzü qarşı tərəfin yerində hiss edə bilsək, bir çox problemlərin həllinə nail olmuş olarıq. Misli olmayan vəsiyyətin vasitəsi ilə bütün ictimai əlaqələri tənziqləmək mümkündür.

Deyənlər xudpəsəndliyin ictimai və əməli zərərlərinin yalnız bir tərəfi idi. Digər bir tərəfdə isə fikirə, elmə, ağıla aid xudpəsəndliklər dayanır. Xudpəsəndlik insanın rəftarı ilə yanaşı, onun ağıl və düşüncəsi üçün də bəlalar yaradır. Bu xəstəliyə yoluxmuş insanın ağılı düz işləmir. Yalnız bu xəstəlikdən qurtulduqdan sonra insan batin və zahir peyğəmbərin himayəsi ilə doğru yola yönəlir. Xudpəsənd olmayan insan bəndəlik yolunu tanıyır, Allah qarşısında müt'i olur və özünü heç bilir. İnsanın eqoistlik və qururdan azad olmasının əlaməti onun Allaha ibadət zamanı xüzulu, xüşulu (müti) olmasıdır. Mənəm-mənəmlik olan yerdə bəndə mütiliyindən danışmağa dəyməz. "Mən" bütü sındıqdan sonra təvazökarlıq peyda olur. Xüşulu, təvazökar, müti olmaq istəyiriksə, ilahi lütfə şərait yaratmalı, maneələri aradan qaldırmalı, ilahi hüzurda acizliyimizi dərk edərək, xudpəsəndliyi kənara qoymalıyıq. Yalnız bu halda xüşu əldə olunur, ali məqsədə doğru hərəkətin vaxtı çatır.

BIHUDƏ, BOŞ SƏ'Y

Bu ilahi vəsiyyətin bə'zi nüsxələrində həzrətin (ə) daha iki buyuruğu ilə rastlaşırıq. O buyurur: "Çox çalış və başqalarının xəzinədarı olma. Elə ki, öz yolunu tapdın, Allah qarşısında bacardıqca təvazökar ol." Bə'zilərinin fikrincə, bu cümlələrin deyilməsində məqsəd insanı tənbellikdən uzaqlaşdırmaqdır. Həzrət Peyğəmbərin (s) Əbuzərə moizəsində buyurulur ki,

tənbəllik və süstlük insanı səadətdən məhrum edir. Dünya işində tənbəllik edən insan axirət işlərində daha çox tənbəllik göstərir. Tənbəl insan həm dünyasını, həm də axirətini itirir. Çünki həyat axirət səadəti qazanmaq üçün meydandır. Axirətlə oyun oynamaq olmaz.

Uyğun cümlələr haqqında başqa bir izah da verilmişdir. Allah-təala Qur'ani-kərimdə buyurur: **“Ey insan! Əzab-əziyyətlə Allahına doğru gedirsən və onunla görüşəcəksən.”** Bu mübarək ayədə dünya həyatının axirət həyatına təsirinə işarə edən uca mə'nalar gizlənilir. İnsan həyatının mahiyyəti Allaha doğru hərəkətdən ibarətdir. Başqa bir ayədə oxuyuruq: “Biz Allahın bəndələriyik və ona tərəf qayıdacağıq.” Yə'ni insan ömrü Allaha doğru bir səfərdir. Bəli, həyat daimi bir hərəkətdir. Bu hərəkətdən faydalanmaq lazımdır. Qeyd edək ki, insanın iki növ hərəkəti, əməli var. Bizdən asılı olmayan təkvin (bir növ təbii) hərəkət bu hərəkətlərdən biridir. Bu hərəkət heç də hamı üçün faydalı olmur. Hamı axirətə doğru gedirsə, axirət bir yox, iki mənzildən ibarətdir. Hansı mənzilə düşmək isə insanın iradi hərəkətindən (ikinci hərəkət) asılıdır. Ali məqsədə uyğun şəkildə çalışanlar, təbii ki, bu səfəri uğurla başa vururlar.

Nurani vəsiyyətin digər cümləsində buyurulur: “Başqalarına xəzinədar olma.” İnsan bütün hərəkətlərində əsas məqsəd olan axirət səadətini düşünməlidir. Əsas məqsəddən kənar olan insanların faydasını düşünmək yaramaz. Əgər insanın topladığı var-dövlət onun axirətinə yox, başqalarının dünyasına kara gələcəksə, vay o insanın halına! Unutmamalıyıq ki, bu gün axirət həyatımızı bəzəyə biləcək var-dövlət sabah başqalarının əlinə düşüb, puça çıxsa bilər.

ON ALTıNCı DƏRS

HƏYAT DƏRSİ

Bil ki, qarşıda uzun yolun, üzücü əziyyətin var; həqiqətən bu yolda yaxşılıq axtarışı, düzgün tələşdən ehtiyacsız deyilsən; özünə lazımınca azuqə, ehtiyat götür; elə bir azuqə ki, səni məqsədə çatdıra, çiyində yüngül ola; gücündən ağır yük götürsən, sənə baha başa gələr; yükünü qiyamətədək götürəcək, ehtiyacı olduğun gün sənə qaytaracaq biçarə, möhtac tapsan, onu qənimət bil; qənimət say o kəsi ki, ehtiyacsız olduğun gün səndən borc istəyir ki, ehtiyacı olduğun gün sənə qaytarsın, bil ki, qarşında çətin bir dolambac var və enəcəyin yer yalnız ya behiştədir, ya da cəhənnəm; ora enənədək özünə bir çarə düşün.”

Qeyd etdik ki, həzrət Əlinin (ə) vəsiyyətinin ümdə hissəsi insanın dünya həyatında mövqeyi və dünyanın axirətlə müqayisəsi haqqındadır. Bu mühüm məsələ ilə Həzrətin (ə) bir çox buyuruqlarında, imam və övliyaların tövsiyyələrində tez-tez rastlaşırıq. “Nəhcül-bəlağə”nin əksər xütbələrində bu mövzuya toxunulur. Bu təkidlərin sirrinə diqqət yetirmək çox əhəmiyyətlidir.

NƏ ÜÇÜN DÜNYA MƏZƏMMƏT OLUNUR?

Mə'sum imamların dilində dünyanın məzəmmət olunmasının səbəbi insanın dünyaya əsirliyi, nəticədə axirətin inkarı ola bilər. Başqa sözlə, dünya ona görə qınanır ki, dünya məhəbbəti insanın axirətdən xəbərsizliyinə səbəb olur. Dünyanın aldadıcı şirinlikləri insanın bütün vücudunu öz tə'siri altına salır, insan bu şirinliklərin arxasınca yüyürməyə başlayır. Amma axirət həyatı hiss üzvləri ilə duyulmadığından bir qədər diqqətdən kənar qalır. Ona görə də mə'sum imamlar dünyanı məzəmmət edir, insanları dünya şirinliyinə aldanıb, axirətdən xəbərsiz qalmamağa çağırırlar. Hiss üzvləri ilə duyulmayan axirətin diqqətdən kənar qalmasında təbiilik var. Axirətə diqqətli olanlar isə ya əqli dəlillərə əsaslanır, ya peyğəmbər və imamların buyuruqlarına istinad edirlər. Bu mə'lumatlar isə zahirpərəst insanlara çox az tə'sir göstərir. Amma dünya mənzərələri insanı bir anda özünə cəzb edir. Axirət həyatına əksər müsəlmanlar şübhə etməsələr də, bu mə'rifət, bu inam hər gün təzələnmədiyindən diri olmur. İnsanla bu məsələni əməli şəkildə çox az xatırlayır, elə düşünülər ki, bu üç-beş günlük dünya daha əhəmiyyətlidir. Bir növ unudulur ki, əsas məqsəd axirət dünyasıdır. Bu həqiqəti fasiləsiz olaraq xatırlayan yalnız Allahın peyğəmbərləri və övlialarıdır. Ona görə də adi insanlara bu məsələ tez-tez xatırladılmalıdır. Onlar gecə-gündüz əldə etməyə çalışdıqları dünya şirinliklərinin qısa bir müddətdən sonra əldən çıxacağını bilməlidirlər. Məhz qeyd olunan məsələlər səbəbindən Qur'anda, "Nəhcül-bəlağə"də Əhli-beyt buyuruqlarında dünya bir bu qədər məzəmmət olunur. Qur'ani-kərimdə buyrulur: "Dünya həyatı oyun və əyləncədən başqa bir şey deyil"; "Bizimlə qarşılaşacaqlarına ümid etməyən, dünyanı bəyənib ona bağlanan və ayələrimizdən qafil olanların – məhz qazandıqları günahlara görə düşəcəkləri yer cəhənnəmdir." "O kəslər ki, dünyanı axirətdən üstün tutur, Allahın yolundan döndərir və o yolu əymək istəyirlər, onlar

azıb uzaq düşmüşlər.” Səbəb budur ki, dünya aldadıcı və cazibədar, axirət isə hiss üzvlərinin tə'sir dairəsindən kənarıdır. Dünya daim göz qabağında, axirət isə düşüncə arxasındadır. Dünya insanı son məqsəddən qəflətdə saxladığı üçün insana nələrisə daim xatırlatmağa ehtiyac duyulur.

Əmirəl-mö'minin də imam Həsənə (ə) axirətin əhəmiyyətini bir neçə cümlə ilə, bir neçə dəfə xatırladır. Həzrət (ə) buyurur: “Bil ki, qarşında uzun yolun, üzücü əziyyətin var..” Həzrət qarşısındakı yolun təhlükəsindən xəbər verir. Bütün bu təkrarların səbəbi insanın qəlbindəki qəfləti aradan qaldırmaq, onu dünya füsunkarlığından, laylasındakı yuxudan oyatmaqdır.

HƏYAT YOLU

Qeyd olunduğu kimi, dünya həyatı insanı axirətə aparən bir yoldur. Bəli, həyat insanın keçməyə məcbur olduğu uzun-uzdadı, təhlükəli keçiddən başqa bir şey deyil. Əlbəttə ki, “uzun-uzadı” dedikdə coğrafi uzunluq nəzərdə tutmuruq. Bu məsafə insanın ömrüdür.

Bu səfərin iki xüsusiyyəti var: Əvvəla, bu yol çox uzundur və onun nə vaxt, hansı nöqtədə başa çatacağı mə'lum deyil. Ağıl bütün gücünü sərf etsə belə onun sonunu kəşf etməkdə acizdir. İkincisi, bu səfər olduqca təhlükəli bir səfərdir. Bu yolda hərəkət edən insan üçün daim büdrəmə, çaşma qorxusu var. Bu yolda bir an qəflət, yuxu bir ömür peşmançılığa səbəb ola bilər. İnsan ömür boyu öz əməl və rəftarlarına diqqətli olmalıdır. Yalnız Allahın peyğəmbər və övliyalı bu yolu yaxşı tanıyırlar. Əmirəl-mö'minin (ə) və onun övladları yaranış məqsədini gözəl bilir. Bu məqsədə çatmaq üçün hansı mərhələlərdən keçmək lazım gəldiyini gözəl anlayırlar. Adi insanlar nə qədər çalışıb, zəhmət çəksələr də, bu məsələni olduğu kimi dərk edə bilmirlər. Bəlkə, həmin dərin düşüncəyə görə dost da, düşmən də Əli (ə) həyatını anlamaqda, onun kimi yaşamaqda öz acizliyini bildirir. Həzrət (ə) gündüzlər ya əkin sahəsində işləyər, ya da döyüş meydanında olardı.

Hakimiyyətdə olduğu vaxt isə xalqın problemləri ilə məşğul olardı. Həzrətin (ə) vaxtı gündüzlər (ibadət istisna olmaqla) yalnız belə işlərə sərf edilərdi. Gecənin isə bir hissəsini həzrət fəqirlərə, yetimlərə, miskinlərə sərf edərdi. Gecənin əsas hissəsini ibadət edər və azca yatardı. Onun ibadəti nalə, göz yaşı ilə müşayiət olunar, səfərin uzunluğundan, azuqənin azlığından şivən qoparardı. Həzrət (ə) bilirdi ki, əsas məqsədə aparan yol çox uzundur. Bizlər isə bu həqiqəti dərk etməkdə çətinlik çəkirik. Əhli-beyt (ə) buyuruqlarından belə mə'lum olur ki, onların dərk etdiyini bizlərin dərk etməsi mümkünsüzdür. Məgər qarşıda uzun və ağır səfərə çıxması insan, daha doğrusu, belə bir səfərdə olan insan rahat otura bilərmi?! Oturmaq faydasız sözlər danışmaq bekarların işidir. Gündəlik işlərimizdən birini nəzərdən keçirməklə öz münasibətimizi sınaqdan keçirə bilərik. Məsələn, zəruri bir iş dalınca bir neçə saatlıq yol getməli insan hökmən hazırlaşır və məqsədə çatanadək heç vəchlə rahatlaşmır. Bu yolu öz avtomobili ilə qət edəsi şəxs hökmən avtomobilin təkərlərini, yanacağını və sair zəruri hissələrini nəzərdən keçirir. Bir sözlə, yola çıxmalı olan şəxs hazırlıq görür və yalnız mənzil başına çatdıqdan sonra toxtaqlıq tapır. Bəs necə ola bilər ki, sonu bilinməyən ömür səfərində insan rahatca gün keçirə? İkinci problem bu yolun təhlükəli olmasıdır. İnsan hər iki tərəfi uçurum olan ömür yolunda azca bürüməklə məhv ola bilər.

Bir sözlə, qarşımızdakı ömür yolu həm uzun, həm də təhlükəlidir. Hər an minlərlə təhlükə ilə üzləşə bilərik. Əgər ətrafımıza diqqətlə nəzər salsaq, bürəyib uçuruma yuvarlanmış bəs qədər insan görürük. İnanılmayası insanlar bürəyib. O qədər şəkk-şübhə içində vurnuxublar ki, iş inkar həddinə çatıb. Hansı ki, bizim gördüklərimiz baş verənlərin yalnız kiçik bir hissəsidir. Allahın sirr saxladığı, üstünə pərdə çəkdiyi işlər isə daha çoxdur. Məbada, yolumuz üstündəki təhlükələrdən qəflətdə qalaq. “Bil ki, qarşıda uzun yolun, üzücü əziyyətin var.”

HƏYAT YOLUNU NECƏ KEÇƏK?

Bəs bu uzun və təhlükəli yolda vəzifəmiz nədir? Dayanıb-durmaqla bu təhlükədən qurtulmaq olarmı? Şübhəsiz ki, belə bir iş mümkünsüzdür. Zaman insanı özü ilə sürükləyir. İstər-istəməz axirətə doğru hərəkətdəyik və məqsədə sağ-salamat çatmaq üçün tədbir görməliyik. Yolu hərtərəfli nəzərdən keçirib, əvvəl deyilmiş proqramla hərəkət etməliyik. Bəs bu yola uyğun hansı azuqəni götürməliyik? Çünki dəniz yolu bir cür, səhralıq bir başqa cür, dağ yolu isə tamam başqa cür azuqə, hazırlıq tələb edir. Həzrət (ə) buyurur: “Həqiqətən bu yolda yaxşılıq axtarışı, düzgün təlaşdan ehtiyacsız deyilsən.” Ərəbcə mətndə işlənmiş “irtiyad” kəlməsi bu günkü anlamada “proqram” mə’nasını bildirir. Yə’ni insan bu yolda düzgün həyat proqramı üzrə hərəkət etməlidir. Məqsədimizi aydınlaşdırmaq üçün bir misal çəkək: Tutaq ki, on günlük bir səfərə çıxmalısınız və yolda yeməxana, ərzaq dükanı yoxdur. Təbii ki, səfəri sağ-salamat başa vurmaq üçün on günlük ərzaq götürməlisiniz. Əgər ərzaqı az götürsəniz çətinlik çəkəcəksiniz, çox götürsəniz yükünüz ağır olacaq. Demək, yolun uzunluğuna uyğun ərzaq götürmək lazımdır. Ömür yolu da belədir. Bu uzun yola münasib azuqə hazırlanmalıdır. Az ərzaq götürən aclıq çəkir, çox ərzaq götürən isə ağırlıq altda qalır. Buna görə də dəqiq proqram üzrə hərəkət etmək lazımdır. İfrat da, təfrit də zərərliyədir. Ən pisi budur ki, bə’zi müsafirlər tamamilə ehtiyac duyulmayan bir şey götürməklə özlərinə problem yaradırlar. Ağır yük sür’əti azaldır, bə’zən isə hərəkəti dayandırır. Ona görə də yalnız zəruri şeyləri götürmək lazımdır. Eləcə də götürülən azuqənin qədərinə diqqət yetirilməlidir ki, səfərdə rahat hərəkət etmək mümkün olsun.

Beləcə, insan bu uzun səfərdə iki şərtə əməl etməlidir. Əvvəla, yalnız zəruri şeylər götürülməli. İkincisi, götürülən şeylərin qədəri dəqiq müəyyənləşdirilməlidir. Yə’ni həm azuqə

götürülməli, həm də yük yüngül olmalıdır. Səfər yükü ağır olarsa, hərəkət etmək çətinləşər. Həzrət (ə) buyurur: “Elə bir azuqə ki, səni məqsədə çatdıra, çiyində yüngün ola; gücündən ağır yük götürsən, sənə baha başa gələr.”

YÜNGÜL YÜKLƏ NECƏ YAŞAMAQ OLAR?

Buraya qədər deyilənlərdən mə'lum oldu ki, ömür yolu uzun və təhlükəli bir səfərdir. Bu səfərdə zəruri və yüngül yük götürülməlidir. Ona görə də yüngül yük götürməyin qaydasını bilməliyik. Həzrət Əli (ə) bu məsələni gözəl bir misalla aydınlaşdırır. Adətən, müsafirlər öz yüklərini bir başqasının çiyinə qoymaq istəyirlər. Bu işi zirəklik, fərasət sayanlar da var. Yə'ni yükü ağır olan müsafir kömək üçün yoldaş arzulayır. Belə bir kömək ağlabatandır. Ağır yükə köməkçi tapıb, səfərin sonunda öz yükünü sağ-salamat təhvil almaq məntiqa uyğun bir işdir. Heç bir aqıl insan belə köməkdən imtina etmər. Amma bu qaydaya əməl edənlər olduqca azdır. Az varlı öz sərvətini yoxsullara paylayır ki, axirətdə geri alsın. Hansı ki, ən ağıllı yol ehtiyacdən artıq olan sərvəti imkansızlara verib, axirətdə geri almaqdır. Amma çoxları nəinki öz sərvətini, hətta başqalarının haqqı olan xüms və zəkəti də sahibinə ödəmək istəmir. Ağıllı insanlar isə dünya və axirəti müqayisə etməklə belə bir nəticəyə gəlirlər ki, dünya səfər və bu səfərdə yükün yüngül olması isə hünərdir. Həzrət (ə) bu nöqtəni çox gözəl şəkildə açıqlamışdır: “yükünü qiyamətədək götürəcək, ehtiyacılı olduğun gün sənə qaytaracaq biçərə, möhtac tapsan, onu qənimət bil.” Bəli, heç bir səfər azuqəsiz, yüksüz olmur. Əgər bir şəxs yükünü götürüb, mənzil başında sizə vermək istəyirsə, onun istəyini qəbul edib, səfər yükünüzü yüngülləşdirin. Bu yolla həm yükünüz yüngülləşəcək, həm də heç bir yol haqqı ödəməyəcəksiniz. Yoxsula verilən yardıma gəldikdə, insan bu yardım müqabilində qat-qat artıq əvəz alasıdır. Qur'ani-kərimdə buyrulur: “Allah yolunda yaxşı borc verən kimdir ki, Allah da onun əvəzini qat-qat artırsın?” Allah öz

verdiyi sərvətdən fəqirlər üçün borc istəyir və və'd edir ki, həmin borcu qat-qat artıq qaytaracaq. Əgər Allah-təalanın bu buyuruğunu qəbul ediriksə, nə üçün ona əməl etmirik? Əslində əməl etməmək qəbul etməmək deməkdir. İkiqat qazanc və'd edən insana inanırıq, amma onqat qazanc və'd edən Allaha inanmırıq. Bu münasibət e'tiqad zəifliyi deyilmi? Əgər Allaha inanırıqsa, öz səfər yükümüzü (sərvətimizi) bir fəqir tapıb ona verməli və axirət günü geri almalıyıq. Bu fürsəti qənimət sayıb, səfər yükümüzü yüngülləşdirməliyik. Ömür yolunda yüngül yüklə hərəkət etmək yaxşı olmazmı?! İnanın ki, verdikləriniz hədəre getməyəcək. Bu gün imkanınız varsa yubanmayın. Sabah gec ola bilər!

ÖMÜR YOLUNUN SEÇİLMƏSİ

Həzrətin (ə) digər buyuruğunda qeyd olunur ki, bu uzun, dolambaçlı yol çox təhlükəli bir aşırımda başa çatadır. Aşırımdan sonra iki yol uzanır. Yol ayrıcında sizin heç bir seçim gücünüz və ixtiyarınız yoxdur. Yollardan biri behiştə, o biri isə cəhənnəmə aparır. Ona görə də həmin aşırıma çatanədək bütün qüvvə səfərbər edilməlidir. Yə'ni nə qədər ki, dünyadasınız, nəfəsiniz gedib-gəlir, özünüzə bir çarə qılın. Unutmayın ki, aşırıma çatdıqdan sonra heç bir peşmançılıq fayda verməyəcəkdir. Ömür yolu həmin aşırıma aparır. Aşırımdan rahat keçmək üçün ömür yolunda lazımı qaydada addımlamaq lazımdır. Aşırıma çatdıqdan sonra Allahı nə qədər çağırıb, yardım diləşəniz də, faydası olmayacaq. “Pərvərdigara, məni geri qaytar” çağırışları səmərəsiz qalacaq. Aşırıma çatanadək, ömür yolu üçün düzgün proqram hazırlayıb, yolumuzu tə'yin edək. Bu yolda düzgün seçim isə həzrətin (ə) buyurduğu yüngül yüklə hərəkətdir.

ON YEDDİNCİ DƏRS

ALLAHLA ƏLAQƏ (1)

Bil ki, yer və göy xəzinələri əlində olan kəs sənə dua izni vermiş və duanı eşidəcəyinə (icabət edəcəyinə) zamin durmuşdur. Sənə buyurmuş ki, ondan istəyəsən və o da əta etsin. O, bağışlayan və böyükdür. Səninlə özü arasında səni ondan ayıracaq kəs qoymayıb. Səni məcbur etməmiş ki, onun yanına şəfaətçi, vasitəçi aparasan. Günah etdiyin halda sənə tövbəni qadağan etməmiş, geri dönəcəyinə görə qınamamış, cəzalandırmaq üçün tələsməmiş, rüsvayçılığa layiq olduğun halda rüsvay etməmiş, günahlarını hesaba almamış, səni öz bəxşisindən ümitsiz etməmiş, tövbənin qəbulunu çətinləşdirməmiş, tövbəni günahdan çəkinməyin kimi yazmış, hər günahına bir cəza, hər yaxşı işinə on savab vermişdir. Qayıdış, şadlıq qapısı açmış, istədiyin vaxt səsini eşitmiş, qəlbinin sirrini dinləmişdir. Demək, istəyini ona çatdırır, qəlbinin sirrini ona açır, öz qüssəsindən ona şikayətlənir, işlərində ondan yardım diləyir. Sonra icazə verdiyi xəzinələrin açarını sənin əlinə vermişdir ki, istədiyin vaxt onun xəzinələrinin qapısını dua açarı ilə açasan!

Vəsiyyətnamənin bu hissəsində Həzrət (ə) duadan, insanın Allahla əlaqəsindən, tövbədən, istəklərdən söz açır, bəşəriyyətdə qiymətli incilər, təqdim edir. Deyilənlərdən lazımınca istifadə etmək məqsədi ilə əvvəlcə bir neçə nöqtəyə toxunaq.

SAYSIZ-HESABSIZ NE'MƏTLƏRDƏN BIXƏBƏRLİK

Bir ne'məti tanımaq üçün, lazımınca dərk etmək üçün müxtəlif yollar var. Bu yollardan biri həmin ne'mətə malik olduğumuz dövrlə ondan məhrum olduğumuz dövrü müqayisə etməkdir. Bu üsulla həmin ne'mətin nə dərəcədə dəyərli olması üzə çıxır. Dünyanın bütün maddi və mə'nəvi ne'mətlərini bu yolla qiymətləndirmək olar. Məşhur bir məsələdə deyilir ki, ne'mətin qədrini bir gün ondan məhrum olan bilər. Allah-təalanın ən böyük ne'mətlərindən biri bizim ne'mət saymadığımız dünya həyatıdır. Bəli, ömür çox böyük bir ne'mətdir. Yalnız ölüm astanasında dayanan insan bu ne'mətin qədrini bilir. Həyatla vidalaşdığımız vaxt onun nə dərəcədə qiymətli olduğunu anlayırıq.

Digər dəyərli ne'mət sağlamlıqdır. İnsan göz, əl, ayaq kimi zahirən görünən və ürək, beyin, ciğər kimi görünməyən orqanların əhəmiyyətinə çox diqqətsizdir. Yalnız bir orqan ağrıdıqda, sağlamlıq təhlükə altına düşdükdə bu ne'mətlərin həqiqi dəyəri mə'lum olur. Görmə qabiliyyətini itirən insan bilir ki, göz necə qiymətli ne'mətdir. Digər ne'mətlərin də beləcə, əldən çıxdıqda dəyəri aşkar olur. Bəs mə'nəvi ne'mətlər nə vaxt diqqəti cəlb edir? Mə'nəvi ne'mətlərdən məhrumluq dərmansız bir dərddir. Bu dərddin müalicəsi çox vaxt mümkünsüz olur. İbtidai mə'nəvi ne'mətlərdən biri hafizə, yaddaşdır. Yaddaşını itirmiş insan hətta öz valideynlərini, ailəsini tanıya bilmir. Belə insanlar evdən bayıra çıxmağa belə cür'ət etmirlər. Çünki onlar bayıra çıxdıqda haraya qayıtmalı

olduqlarını, hətta, ümumiyyətlə, qayıtmalı olduqlarını xatırlaya bilmirlər. Ağıl da belədir. Ağılı itirən insan üçün ölüm həyatdan daha şirin olur. Bir heyvan qədər sayılmadığını görən belə insanlar üçün yaşamaq çox ağır gəlir.

ALLAHı TANıMA VƏ ONA İMAN NE'MƏTİ

Sanki insanın vücudu və zehni elə qurulmuşdur ki, yalnız ne'mətləri əldən verdikdən sonra onların qədrini bilir. İnsan bütün ilahi ne'mətlərə qarşı belədir.

Bütün ne'mətlər sırasında Allahı tanıma ne'məti birinci yerdə dayanır. Bu ne'məti dərk etmək çox çətindir. İmanımız zəifdir və bunu hamımız e'tiraf edirik. İnsan şəkk-şübhəyə düşdükdə bu zəif imanın qədrini bilir. Zəif iman işığı söndükdə insan anlayır ki, artıq heç bir çıxış yolu yoxdur. Qəlbində son iman iştiratı sönən, qüdrətli bir varlıqla son bağları qırılan insan üçün bədbəxtlikdən savay bir bəhrə qalmamışdır. Hikmət əhli "Allahsızlıq çəkən bilir bu nə dərddir" buyurmuşdur. İmanını itirənlərin halından xəbərsiz olan bizlər zəif imanımızın dəyərini bilmirik. Axirət həyatı ilə yanaşı dünya həyatında imanın nə dərəcədə əhəmiyyətli olduğu diqqətimizdən yayınır.

ALLAHLA ƏLAQƏ NE'MƏTİ

Allahı tanıma və ona iman ne'mətindən sonra ən üstün ne'mət Allahla əlaqə ne'mətidir. Bu həqiqəti daha yaxşı anlamaq üçün bir müqayisə aparaq. Vəzifəli bir şəxsin qəbuluna düşmək istəyən insan bir çox çətinlikləri adlamalı olur. Bə'zən isə bu görüş heç vəchlə baş tutmur. Hətta həmin şəxs çox qanunpərəst və ədalətli olsa da, bə'zən qəbula düşmək istəyənlər çox olduğundan sizə növbə çatmır. Çünki həmin vəzifəli şəxs insandır və onun vaxtı məhduddur. Bəşər övladı eyni vaxtda iki nəfəri dinləmək, onların istəyini ani yerinə yetirmək imkanına malik deyil. Amma göylərin və yerin malikinin imkanları nəhayətsizdir. Nəhayətsiz əzəmətə və qüdrətə malik olan varlıq üçün bütün bəşəriyyətin ehtiyacını bir anda ödəmək çətin deyil. Belə bir varlıqla hər yerdə, hər vaxt, hər halda əlaqə saxlamaq

asandır. Amma belə bir əlaqənin yaranması üçün qəlbin diqqətindən ibarət olan düymə basılmalıdır. Nə adı katibə qeyd etdirmək, nə də növbəyə dayanmaq lazım gəlir. Belə bir görüşün asanlığını o şəxs ne'mət sayır ki, hansısa vəzifəlinin qapısında uzun müddət boynunu büküb dayanıb. Yalnız uyğun əziyyəti çəkənlər Allahla asan əlaqəni ne'mət sayırlar. Əgər digər ilahi ne'mətlər olmasaydı da, bu ne'mət xoşbəxtlik üçün kifayət edərdi. Əfsus ki, başdan ayağa ne'mət içində olan bizlər aqlımızın fəvqündə durmuş ne'mətlərin dəyərini dərk etmirik.

Digər maraqlı nöqtə budur ki, Allah-təala onun görüşünə gələnlərin heç birini rədd etmir. Amma başqaları belə deyil. Axı Allahdan başqa hansı varlıq minlərin, milyonların, milyardların ehtiyacını ödəyə bilər?! Şübhəsiz ki, yer üzündə mövcud olan ən böyük xəzinə də müəyyən həddə faydalı ola bilər. Tükənməz xəzinə isə yalnız Allahın ixtiyarındadır. Həzrətin (ə) buyuruğuna əsasən, Allah-təala bütün insanlara istədikləri qədər versə, yenə də mərhəməti tükənməz. Altı milyard insanın təmənnası nə qədər ola bilər? Allah-təala bu altı milyardın hər birinin bir o qədər istəyini versə, xəzinəsi bir iynə ucu qədər də tükənməz. Belə bir sonsuz mərhəmət və rahat əlaqə harada görünüb?! Başqa sözlə, onun rəhmət qapısı həmişə açıqdır və bu qapıdan daxil olmağımızı israrla tə'kid edir. Əfsus ki, bizlər bu həqiqət qarşısında mə'rifətsiz və naşükürük. Axı heç nəyi olmayan bəndə nə üçün naz satmalıdır?! Elə bir məqam bizi də'vət etdiyi halda götür-qoy edirik. Bu bizim böyük bəlamızdır. Tükənməz xəzinənin açıq qapıları qarşısında donub qalmışıq. Sonsuz qüdrət sahibi bizi duaya, özü ilə görüşə çağırırsa da naşükürlük edirik. Həzrət (ə) buyurur: "Bil ki, göy və yer xəzinələri əlində olan kəs sənə dua izni vermiş və duanı eşidəcəyinə zəmin durmuşdur. Sənə buyurmuş ki, ondan istəyəsən və o da əta etsin." Allah-təala özü ilə bəndəsi arasında heç bir vasitə qoymamış, qabaqcadan şərt kəsməmiş, vaxt tə'yin etməmişdir. Çağırduğumuz an eşidəcəyinə zəmin durmuşdur. Biz isə özümüzü bu feyz

çəşməsindən məhrum etmişik. Bu ne'mətin əzəməti haqqında düşünməyin, onun dəyərini təsəvvür etməyin yeri var.

SONSUZ NE'MƏT

Əvvəlcə də xatırlatdıq ki, Allah-təala buyurmuşdur: **“Çağırın məni, yerinə yetirim.”** Allah bu çağırışa gələnləri qapıda saxlamır, başqasının üstünə gördərmir, get-gələ salmır. Bu əlaqə bilavasitə, birbaşa Allahın özü ilə əlaqədir. Maraqlıdır ki, bu ne'mət tükənməzdir. Hətta günaha batanlar da bu qapıdan qovulmur. Peşmanlığını bildirib, tövbə edən bütün günahkarlar üçün qayıdış, bağışlanma yolu qoyulmuşdur. Demək, uyğun vasitə ilə təkcə gələcək tə'yin olunmur, eləcə də qaranlıq keçmişin üzərindən xətt çəkilir. Bir ömür Allaha arxa çevirmiş, öz başına minlərlə bəlalar gətirmiş, fitrətini eybəcərləşdirmiş insan öz keçmişindən peşman olarsa, ona qayıdış yolu göstərilmişdir. Yə'ni Allahla əlaqə yaratmaq üçün dua qapısı açılmasından əlavə, keçmiş nöqsanları da aradan qaldırmağın da çarəsi bəyan olunmuşdur. Bütün ne'mətlərin fəvqündə dayanan bu ne'məti “sonsuz qüvvə ilə sonsuz ne'mət” adlandırmaq olar. Bir şəxs 70 il küfr və üsyandan sonra ağıla gəlib, Allahın qapısında dayanarsa, gələcəyi haqqında dua etməklə yanaşı, keçmiş günahlarının bağışlanması üçün də çarə tapa bilər. Allah-təala buyurur: **“Allah (tövbə edib, yaxşı iş görənlərin) onların pis əməllərini yaxşı əməllərə çevirər.”** Əgər asilik edib pis iş görmüsünüzsə, tövbə qapısı üzünüzdə açıqdır. İnsanlar bir-birlərinin səhvini bağışlasalar da, bağışlamazdan əvvəl səhvə yol vermiş şəxsi danlayırlar. Amma həqiqi tövbə edən şəxsi Allah heç vaxt məzəmmət etmir. Ondən nə üçün günah etdiyini də soruşulmur. İmam Sadiq (ə) bu barədə buyurur: “Günah edən şəxsə yeddi saat möhlət verilir. Əgər üç dəfə tövbə edib “əstəğfirullahəl-ləzi la ilahə illa huvəl-həyyul-qəyyum” desə, həmin günah qeydə alınmır.” Nəinki insan günaha görə dərhal cəzalandırılmaz, hətta ona tövbə üçün möhlət də verilir. Bəli, pis iş görüb, özünü rüsvay

edən insan üçün qurtuluş yolu var. Allah-təala tövbə edən şəxsin günahlarını gizləməklə onun hörmətini qoruyur. Həzrət (ə) imam Həsənə (ə) buyurur: “(Allah) qayıdış, sadlıq qapısı açmış, istədiyin vaxt səsini eşitmiş, qəlbinin sirrini dinləmişdir...”

ON SƏKKİZİNCİ DƏRS

ALLAHLA ƏLAQƏ (2)

Bil ki, göy və yer xəzinələri əlində olan kəs sənə dua izni vermiş və duanı eşidəcəyinə zəmin durmuşdur...”

Allahla əlaqə ne'məti insana əta olunmuş çox böyük ne'mətdir. Hər bir şəxs istənilən vaxt bilavasitə öz Allahı ilə danışa bilər. Həzrət (ə) öz vəsiyyətində bu ilahi mərhəmətin genişliyini xatırladır. İnsanların həvəslənib, bu ne'mətdən istifadə etməsi üçün onun şərtlərini sadalayır. Əlbəttə, Allahla danışmaq, öz ehtiyaclarını ərz etmək insan üçün böyük şərəfdir. Bu yolla faydalanmağın mümkünlüyündən xəbərdar olan insan ona doğru can atır. Allahla bəndə arasındakı əlaqə xüsusi əhəmiyyətə malik olduğundan, onun məfhumunun, xüsusiyyətlərinin və keyfiyyətinin bəyanı mühüm nöqtələri işıqlandırdığından Həzrətin (ə) kəlamı işığında bu mühüm məsələni araşdırırıq.

ŞƏFAƏTİN MƏFHUMU

1. Xristianlıqda şəfaət. Mövzumuz Allahla əlaqədir. Belə bir əlaqə bəzi dinlərdə qəbul olunmuş inanədir. Amma bu əlaqənin necəliyində də fikir ayrılığı var. Görəsən vasitə olmadan belə bir əlaqə yaratmaq mümkündürmü? Bu əlaqə nə vaxt və hansı formada yarana bilər? Uyğun əlaqədə vasitələrin rolu nədən ibarətdir? Həzrətin (ə) buyuruğundan mə'lum olur ki, vasitəçi (şəfaətçi) olmadan da Allahla əlaqə yaratmaq mümkündür. Həzrət (ə) buyurur: “Səninlə özü arasında səni ondan ayıracaq kəs qoymayıb. Səni məcbur etməmiş ki, onun yanına şəfaətçi, vasitəçi aparasan.” Uyğun buyuruqlara görə, hər bir insan Allahın dərghahına üz tutub, istəyini diləyə bilər. Amma bu sözlərin şəfaət inancı ilə nə dərəcədə uyuşduğunu araşdırmaq lazım gəlir. Bizim e'tiqadımıza əsasən, Allah-təala özü ilə bəndələri arasında mə'sum şəxsləri şəfaətçi, vasitəçi qərar vermişdir. Amma həzrət Əli (ə) Allahla əlaqənin şəfaətçisiz də mümkün olduğunu bildirir. İmam Səccadın (ə) “Əbu-həmzə” duasında da oxşar fikirlə rastlaşmaq olar. Duada deyilir: “Həmd olsun o Allaha ki, nə vaxt istəsəm, ondan şəfaətçisiz olaraq istəyimi diləyirəm. Nə vaxt istəsəm, vasitəçi olmadan öz sırımı ona xəlvəti deyirəm və o da istəyimi yerinə yetirir. Zahirən bu sözlərlə ən'ənəvi inancımız arasında fərq görünür. Bu tərəddüdlü məqamı aradan qaldırmaq üçün bildirməliyik ki, bə'zən şəfaət dedikdə xristianlıqdakı şəfaət başa düşülür. Həmin baxışa görə insan müstəqil şəkildə Allaha doğru bir addım da ata bilməz. Guya uyğun əlaqə hökmən üçüncü bir şəxsin vasitəçiliyi ilə yaranmalıdır. İslamda belə bir baxış qətiyyətlə rədd edilir. Bu baxış müəyyən həddə xristianlığa xasdır. Keşişlərin vəzifələrindən biri insanla Allah arasında vasitəçi olmaq, və onların günahlarını bağışlatdırmaqdır. Yə'ni xristianlıqda günahının bağışlanmasını istəyən şəxs hökmən keşişin yanına getməlidir. Yalnız keşişin hüsurunda günahları e'tiraf edib, tövbə qıldıqdan sonra bağışlanmaq mümkün

sayılır. Belə bir baxış müşriklər və bütpərəstlər arasında da mövcuddur. Onların Allaha yaxınlaşmaq üçün bützlərə ibadət etməkdən savay yolları yoxdur. Belə bir baxışda şirk qatqısı var və islam bu baxışı rədd edir.

2. İSLAMDA ŞƏFAƏT

A) dünyada şəfaət – amma şəfaətin qəbul etdiyimiz mə'nasından əlavə, başqa iki mə'nası da var. Bunlardan biri dünyada şəfaətdir. İnsan mə'sum imamları vasitəçi seçməklə Allahdan öz duasının qəbul olmasını istəyir. Amma unutmamalıyıq ki, belə bir şəfaət olmadan da dua qapısı açıqdır. Sadəcə, şəfaət duanın qəbul olması üçün Allahın öz bəndəsinə açdığı digər mərhəmət qapısıdır. Yə'ni şəfaət gücləndirici amildir. Bu amil olmazsa da, dua qapısı açıqdır. Hər kəs, hər vaxt, hər yerdə Allaha üz tutsa, tövbə edib, istəyini diləyə bilər. Amma mə'sumlardan yardım almaqla dua etmə yolunu da Allah özü qoymuşdur. Qur'ani-kərimdə oxuyuruq: “Onlar... Allahdan bağışlanmaq diləsəydilər və Peyğəmbər də onlar üçün əfv istəsəydi, əlbəttə, Allahın tövbələri qəbul edən və mərhəmətli olduğunu bildirdilər.” Mə'lum olur ki, şəfaət duanın tez qəbul olunmasına zəmanət verir. Amma şəfaət yeganə dua yolu deyil və şəfaət olmadan da dua etmək mümkündür. Allah övliyalarına “təvəssül” etmək, onları vasitə seçməkdən ibarət olan şəfaət isə yalnız gücləndirici amildir. Bu yoldan istifadə edənlərin ilahi mərhəmətdən faydalanma imkanı daha çoxdur. Bizim iman və mə'rifətimiz zəif olduğundan Allahla əlaqə yolumuz da dardır. Amma şəfaət yolu daha geniş, daha möhkəmdir. Bu yolla ilahi dərğaha yaxınlaşmaq daha asandır.

Unutmamalıyıq ki, Allah bəndələrinin duasını daha da asanlaşdırmaq üçün belə bir yol qərar vermişdir. Mə'sumlardan üz döndərüb, Allaha təkbaşına yaxınlaşmaq qərarına gələn insan özünü Allahın böyük bir lütfündən məhrum edir. Axı nə üçün Allahın ne'mətlərindən imtina etməliyik?! Peyğəmbər və

imamları vasitəçi seçməyi özünə sığıdırmayan insan şəfaət nə'mətindən məhrum olur. Allah-təala peyğəmbərdən bağışlanma diləməyi özünə sığıdırmayan münafıqlar – nifaq əhli haqqında buyurur: “(Ya Peyğəmbər) sən onların bağışlanmasını diləsən də, diləməsən də fərqi yoxdur. Onsuz da Allah onları bağışlamayacaq.”

Bir daha qeyd edək ki, şəfaət qapısı olmasaydı da, Allahla əlaqə yolu vardı. Amma şəfaət yolu ilə əlaqə daha möhkəm olur və daha asan başa gəlir.

B) Axirətdə şəfaət – digər bir şəfaət axirət dünyasına aiddir. Allah-təala mə'sum imamların istəyi əsasında bə'zi insanları cəhənnəm odundan çıxarır. Yə'ni Allaha imanı olan, məhşər səhnəsinə imanla daxil olan, Əhli-beyt (ə) şəfaətinə nail olan insanlar behiştə yol tapa bilirlər. Demək, belə bir şəfaət imanını günahda əridənlərə yox, imanı yerində olanlara aiddir. Dünyadan imanla gedənlər böyük günaha yol vermədiklərindən, bə'zi saleh işlər gördüklərindən onların kiçik günahları bağışlanır və şəfaətə nail olurlar. Bağışlanma yollarından biri böyük günahlardan çəkinməkdir. Qur'ani-kərimdə buyurulur: “O yaxşılıq edənlər ki, kiçik günahlar istisna olmaqla, böyük günahlardan və rəzil işlərdən çəkinərlər.” Bəli, böyük günahlardan çəkinənlərin bağışlanma imkanı daha genişdir. Unutmayaq ki, kiçik günahların təkrarı (israrı) da böyük günah sayılır. Demək, böyük günaha yol verməyən və kiçik günahlarını təkrarlamayanların bağışlanması asan olur. Hətta tövbə etmədən günahdan çəkinənlər üçün bağışlanma yolu var. Tövbə də bağışlanmaq üçün bir yoldur. Üçüncü bağışlanma yolu isə şəfaətdir. Şəfaət tövbə etməmiş və ya tövbəsi qəbul olmamış imanlı insanlara aiddir. Onlar bir müddət bərzəx aləmində (qiyamətə qədərki ruhlar aləmində) cəzalandırıldıqdan sonra şəfaət vasitəsi ilə bağışlanacaqlar. Onların bağışlanma səbəbi malik olduqları imandır. Amma imanı olmayan, namaz və digər əməlləri yüngül sayanlar şəfaətdən məhrumdur. İmam Sadiq (ə) can üstə olarkən

yaxınlarını toplayıb buyurdu: “Namazı yüngül tutanlar bizim şəfaətimizə nail olmaz.”

Əvvəldə qeyd olunduğu kimi şəfaətin bu mə'nasının şərti var. Şərt budur ki, insan məhşər səhnəsinə imanla gəlsin. İmanını günahlarda əritmiş insan şəfaətdən məhrumdur. Şəfaət günahların bağışlanmasına köməkdir. Əslində isə əsas bağışlanma amili Allaha imandır. Sadəcə, Allah-təala öz mərhəmətindən Peyğəmbər və imamların şəfaətini gücləndirici bir səbəb etmişdir. Şəfaətin arxasında ciddi məntiq dayandığından onu əsassız güzəşt hesab etmək olmaz. Şəfaət heç yerdən yaranmır və onun konkret şərtləri var. Əvvəla, dünyadan imanla getmək lazımdır. Yalnız bundan sonra digər mərhələlərə keçmək olar.

ALLAHIN ƏDALƏTİNDƏ MƏRHƏMƏT CİLVƏSİ

A) Tövbənin asanlıığı – Həzrətin (ə) kəlamları hər cəhətdən uca mə'naya malikdir. Onun bir nöqtəsinin nuru diqqəti o biri nöqtədən yayındırır. Sanki bir neçə bəsirətli şəxs bu nur çeşməsinə eyni zamanda müşahidə etməlidir ki, müxtəlif nöqtələri görə bilsin. Həzrətin kəlamını bu hissəsi bizi Allahla əlaqəyə rəğbətləndirməklə yanaşı, ilahi mərhəmətin genişliyini diqqətimizə çatdırır. Əmirəl-mö'minin həzrət Əli (ə) buyurur: “Günah etdiyiniz halda sənə tövbəni qadağan etməmiş, geri dönəcəyinizə görə qınamamış, cəzalandırmaq üçün tələsməmiş, rüsvayçılığa layiq olduğunuz halda rüsvay etməmiş, günahlarınızı hesaba almamışdır...” Bu sətirlər dua qapısının açıq olduğunu xəbər verməklə yanaşı, ilahi mərhəmətin genişliyindən söhbət açır. İnsan bu ilahi ne'mətdən istifadəyə həvəsləndirilir. Həzrət (ə) xatırladır ki, Allah-təala günah edən bəndəsini dərhal cəzalandıra da bilərdi və belə bir münasibət haqsız olmazdı. Çünki bilərəkdən günah edən insanın cəzalanması ədalətli bir işdir. Amma geniş mərhəmət sahibi olan Allah öz bəndəsini bağışlamaq üçün ona möhlət vermiş, tövbə qapısını açmışdır. Bir ömür günahdan sonra peşman olmuş insan üçün bağışlanma

yolu qoyulmuşdur. İlahi ədalət günahkarın cəzalandırılmasını tələb etdiyi halda, bu ədaləti üstələyən mərhəmət günahkar insanın tövbə yolu ilə bağışlanmasına şərait yaratmışdır. Ən gözəli isə Allah-təala tövbə üçün ağır şərtlər qoymamışdır. Məsələn, tövbənin qəbul olması üçün hansısa əziyyətli mərhələlərdən keçmək lazım gəlmir. Səmimi qəlbədən peşman olub, bir daha günaha qayıtmamaq qərarı ilə tövbə etmək kifayətdir. Günahın tərkı və peşmanlıq bağışlanmanın açarıdır. Əlbəttə ki, buraxılmış ibadətlər yerinə yetirilməli, qəsb olunmuş haqlar qaytarılmalıdır. Tövbə günahdan qəti şəkildə uzaqlaşmaqdır. Günahların bağışlanması üçün bu qəti qərar kifayət edir.

B) Saysız-hesabsız mükafat – ilahi mərhəmətin genişliyinin digər bir cəlvəsi bu mərhəmətin sonsuzluğudur. Bir misal çəkək. Tutaq ki, yaxşı və pis işləri ölçmək üçün cihazımız var. Üç sözü elə düzmək olar ki, bir düzümdə savab, digər bir düzümdə günah görünsün. Amma üç kəlmədən ibarət bu cümlə savab olduqda on qat mükafat, günah olduqda eyni qədər (bir qat) cəza verilir. Hansı ki, ədalətə görə hər iki halda başabaş əvəz verilməlidir. Amma Allah-təala öz mərhəməti sayəsində yaxşı işə on qat əvəz verir. Qur'ani-kərimdə oxuyuruq: “Yaxşı işə on qat əvəz verilir.” Ədalətə görə günah və savabın əvəzi miqdarca fərqlənməməlidir. Mövcud fərq bir daha ilahi mərhəmətin fəvqəl'adəliyini göstərir. Bu yolla insanlar yaxşılığa, xeyirxahlığa rəğbətləndirilir.

V) İlahi xəzinədən bəhrələnməyin asanlığı – Allah-təalanın sonsuz ne'mətləri həmişə hamının istifadəsindədir. Günah nəinki rəhmət qapısını bağlamır, hətta cəzaya layiq olan insan tövbə vasitəsi ilə ne'mətlərə yol tapır. Allah bu şəxsin duasını dinləyir, istəklərini yerinə yetirir. “İstədiyın vaxt səsini eşitmişdir”, buyurur Həzrət (ə). Bu da bir rəhmət qapısıdır. Bu yolla hər vaxt, hər yerdə Allahla əlaqə mümkün olur, istənilən an qapısını döyə bilirik, ondan istəklərimizi diləyir və heç vaxt ümidimizi itirmirik.

Beləcə, istədiyiniz vaxt onu çağırın, fürsəti qənimət bilib istəklərinizi ərz edin, qəlbinizi ona açın. Bütün dərdlərinizi ona bildirin və əmin olun ki, müşkülləriniz həll olunacaqdır. Allah-təala dua vasitəsi ilə bütün xəzinələrinin açarını sizə vermişdir, buyurmamışdır ki, ehtiyacınız qədər istəyin. Ağlınız işlədikcə istəkləriniz yerinə yetəsidir. Həzrət (ə) buyurur: “...İstədiyiniz vaxt onun xəzinələrinin qapısını dua açarı ilə açasan (aça bilərsən).” Hər bir xəzinə sahibi öz xəzinəsinin qapısına ən çətin açılan qıfılı asmağa çalışır. Allah-təala isə öz xəzinələrinin açarını bütün bəndələrinin ixtiyarına vermişdir.

Amma əfsuslar olsun ki, bu genişlikdə ilahi mərhəmət qarşısında, bütün xəzinələrin açarı əlimizdə olduğu halda bu imkanlardan bəhrələnmirik. Nə üçün əziyyətsiz başa gələn misilsiz ne'mətlərdən bir bu qədər xəbərsizik?! Əlimizdə dua açarı olduğu halda, ilahi mərhəmət xəzinəsi qarşısında donub qalmışıq!..

ON DOQQUZUNCU DƏRS

DUA (1)

İstəməkdə, duada israrlı ol ki, sənin üçün mərhəmət qapısı açsın. Duanı gec eşitməsi səni ümitsiz etməsin – həqiqətən, bəxşiş istəyin qədərindən asılıdır. Daha uzun istəməyin və bixşişin kamil olması üçün duanın eşidilməsində tə'xir baş verə bilər. Olsun ki, bir şey istəyəsən və sənə verilməyə, ondan da üstününü bu və ya o dünyada alasan. Ya da onun verilməməsi daha yaxşı sayıla. Çox olsun ki, istədiyini bir şey sənə verilsəydi, dininin və dünyanın puçluğunu onda görərdin. O şeyi istəyəsən ki, o şeyin sənə yaxşılığı daha davamlı olsun, çətinliyi və əziyyəti uzaq. Nə var-dövlət sənə qalar, nə də sən var-dövlətə. Tezliklə yaxşı və pis işinin sonunu görərsən və ya kərim bağışlayan bağışlayar.”

Şübhəsiz ki, səsinə ucaldaraq bəndəlik iddiası edənlər az deyil. Amma o kəslər həqiqi bəndədirlər ki, bu bəndəliyi əməldə göstəririlər. Qəlbinə bəndəlik buxovu taxan insan yalnız Allah dərğahına əl açır. Başqalarına ümid gözü ilə baxan, möhtaca əl açan kəsləri kimsə Allah bəndəsi hesab etmir. Çünki Allahdan qeyrisinə ağız açmaq bəndəliklə uyuşmayan bir işdir. Həzrət Peyğəmbər (s) buyurur: “Dua ibadətın məğzidir.” Həzrət (ə) ilahi öyüdün bu hissəsində dua və onun əhəmiyyətindən danışır, sonra duanı ilahi rəhmət xəzinələrinin açarı kimi tanıtdırır. Həzrətin (ə) buyuruğuna əsasən, ilahi mərhəmətin heç zaman tükənməyəcək sonsuz xəzinələri vardır. Bu xəzinələrdən istifadə etmək üçün açara ehtiyac var və Həzrətin (ə) fikrincə, bu açar duadır. Hər bir bəndə istədiyi vaxt bu açar vasitəsi ilə mərhəmət xəzinələrini açıb, ilahi mərhəmətdən faydalana bilər. Həzrət Əlinin (ə) buyuruqlarına inanan insan duadan istifadə etmək qərarına gəlməlidir. Çünki insan üçün duadan xeyirli ikinci bir iş yoxdur. Həzrətin (ə) vəsiyyətində dua və onun tə’siri elə açıqlanmışdır ki, şübhəyə zərrəcə yer qalmamışdır. Uyğun kəlamlar dinləyicini duaya tələsdirir. Amma yetərli mə’lumata malik olmayan insanlarda yersiz suallar da yarana bilər. Həzrət (ə) bu sualların aradan qaldırılması üçün bə’zi mətləblər açıqlayır.

DUANIN EŞİDİLMƏSİNİN (YERİNƏ YETMƏSİNİN) TƏ’XİRİ

Bə’ziləri soruşa bilərlər ki, nə üçün dəfələrlə dua etdikləri halda, onların duaları qəbul olunmur? Əgər dua ilahi rəhmət xəzinələrinin açarıdırsa, nə üçün bə’ziləri dua etdikləri halda bu xəzinələrə yol tapa bilmirlər?

Həzrət öz dəyərli kəlamları ilə bu şübhələri aradan qaldırır: “Duanı gec eşitməsi (yerinə yetirilməsi) səni ümitsiz etməsin –

həqiqətən bəxşişi istəyən qədərindən asılıdır.” Əlbəttə, bir dəfə dua edib, oturmaq olmaz. Digər bir tərəfdən, duanın gec qəbul olunmasının da səbəbləri var. Əgər dua birinci dəfədə qəbul olunmursa, ümidimizi üzməməliyik. Duanın qəbulunun yubanmasının bir çox səbəbləri ola bilər. Məsələn, məqsəd dua edənəni diqqətini cəmləşdirmək ola bilər. Allah-təala insanın daha çox dua edib, daha çox mərhəmət qazanmasını istəyir. Çünki insanın hər duası bir mərhəmət gətirir. Duası dərhal qəbul olan insan, adətən, daha dua etmir və beləcə, daha artıq mərhəmət qazanmaqdan məhrum olur. Əgər insan Allaha dua vasitəsi ilə yaxınlaşırsa, demək çox dua etmək onun özü üçün faydalıdır. Bəndələrin tutumu fərqlidir. Bəzən kiçik tutumlu insan uzun-uzadı dua edə bilmədiyindən Allah onun duasını daha tez qəbul edir. Hər halda qəbulun bir yubanma səbəbi bəndəni daha çox duaya sövq etməklə onu daha geniş mərhəmətdən faydalandırmaqdır.

DUA BƏNDƏLİYİN ƏMƏLİ E'TİRAFIDIR

Duanın cövhəri ibadətdir. Özünün sındırıb, istər zahirdə Allaha əl açan, istər batində onu çağıran şəxs ibadət edir. Çünki bu əməllər bəndəliyin və ilahi məqamın e'tirafıdır. İbadətin ruhu da elə bu mə'nadadır. Namaz qılmaq və ya digər bir formada Allahın böyüklüyünü, öz kiçikliyini izhar etmək ibadətdir. Duanın da mahiyyəti bundan ibarətdir. Əlini açıb, Allahı çağıran insan, şübhəsiz ki, özünü bəndə bilir. Əgər dua etməklə insan heç bir istəyinə çatmasa da, onun dua vasitəsi ilə bəndəliyini bildirməsi böyük işdir. Bəndəliyin izharı bütün duaların qəbul edilməsindən üstündür. Əfsus ki, insan duanın dəyərini qədərincə hiss etmir. Dua insanı Allaha yaxınlaşdırmaqdan əlavə həm də ibadətdir. İstəklərinin qəbulu da öz yerində!

QƏBUL ÖLÇÜSÜ (GÖSTƏRİCİSİ)

Bilməliyik ki, duanın qəbulunun yubanmasının yalnız bir hikməti daha çox dua edilməsi və daha çox mərhəmət əldə

olunmasıdır. Başqa səbəblər də ola bilər. Həmin səbəblərdən biri duanın qəbulunun məsləhətli olmamasıdır. Yə'ni duanın qəbulu nəticəsində insan üçün zərərli şərait yarana bilər. Bə'zən insan öz istəyinin nəticəsini müəyyənləşdirə bilmir və elə bir şey arzulayır ki, bu şey onun üçün xeyirli olmur. Ümumiyyətlə, insan tələskən varlıqdır. O, duasının qəbul olunmasına tələsir. Amma bilmir ki, müəyyən ne'mətlər yalnız vaxtında əldə edildikdə səmərə verir. Allah-təala öz mö'min bəndəsinə nəyi nə vaxt verməyi daha yaxşı bilir. İnsan bə'zən tamamilə zərərli şeylər istəyir. Əlbəttə ki, Allah mö'min bəndənin belə dualarını qəbul etmir. Belə bir dua dişi ağrıyan körpənin anasından şirni və ya başqa zərərli bir şey istəməsi kimidir. Ana uşağın bu arzusunu yerinə yetirirsə, ağrılar daha da güclənə bilər. Uşaq şirninin zərərindən xəbərsiz olduğu üçün öz istəyində tə'kid etsə də, ana onu sevdiyi üçün həmin arzunu yerinə yetirmir. Duanın qəbul olmamasının səbəblərindən biri məhz insanın öz zərərinə bir şey istəməsidir.

İSTƏKLƏRİN DƏYİŞMƏSİ

Deyildiyi kimi Allah-təala insanın bə'zi dualarını məsləhət bilmir və insana daha xeyirli olan başqa bir ne'mət əta edir. Bu o demək deyil ki, dua qəbul olmur. Məhz dua qəbul olduğu üçün Allah başqa bir xeyir qismət edir. Allah öz bəndələrinin xeyrini onlardan daha yaxşı bildiyi üçün öz məsləhətini əta buyurur. Məsələn, bir şəxs Allahdan tələsik çoxlu var-dövlət istədikdə, Allah ona məsləhət gördüyü vaxt məsləhət bildiyi qədər var-dövlət yetirir. İnsan Allahdan bir şey istəyib başqa bir şey aldıqda düşünməməlidir ki, duası qəbul olmayıb. Məhz onun duası sayəsində Allah öz məsləhət bildiyini əta edib. Bir sözlə duanın qəbul olmaması və ya yubanması ilə Allahın duaları qəbul etmək haqqında verdiyi və'd arasında heç bir ziddiyyət yoxdur. Dua bə'zən tə'xirlə, bə'zən də əvəz edilərək qəbul olunur. İnsana münasib vaxtda istədiyindən də xeyirli əta olunur. Həqiqi bəndə heç bir halda Allaha e'timadını

itirməməlidir. Düşünməməliyik ki, Allah öz ne'mətini qiymamazlıq edir. Əksinə, Allah daha xeyirli ne'mət yetirir. Dua həm də bəndənin Allaha yaxınlaşmasına səbəb olur.

DUADA ISRAR

Bu gözəl bəyanların ardınca Həzrət (ə) duanı ilahi mərhəmət xəzinələrinin açarı kimi tanıdırır. Duada israrlı olmağı, onu tərk etməməyi tapşırır. Təkrar-təkrar dua oxumaq, Allahın duanı sevdiyini unutmamaq lazımdır. Çox dua etmək Allah dərğahında bəyənilmiş işdir. Duanın dərhal qəbul olunmamasının isə öz hikmətləri mövcuddur. Duanın qəbulu tə'xirə düşərsə, ondan kənarlaşmaq olmaz. Əmin olmaq lazımdır ki, Allah-təala etdiyimiz duaları eşidir və istəklərimizi əta edəcəkdir. Heç bir dua səmərəsiz qalmır. Dua yerinə yetmədikdə təkrar-təkrar Allahı çağırmaq lazımdır. Bilin ki, bu təkrarlar əldə edəcəyiniz mərhəməti artırır. Allahın mərhəməti sonsuz olsa da, onu əldə etmək üçün çalışmaq zəruridir. Bu mərhəmətə nail olma yollarından biri də duadır. Tutumunuz, dözümlünüz imkan verdiyi qədər dua edin. Duanın qəbulu yubandığı qədər mərhəmət də çox olasıdır.

DUANIN QƏBULUNUN TƏ'XİR SƏBƏBİ.

Duanın qəbulunun tə'xir səbəbləri haqqında rəvayətlər çoxdur. İncə məziyyətlərə malik olan bu rəvayətlərin mütaliəsi məhəbbət vadisində qədəm atanlar üçün çox xoşdur. Məsələn, bir hədisdə imam Sadiq (ə) buyurur: “Mö'min dua edərkən Allah-təala mələklərə buyurur: “onun duasını qəbul etdim. Amma ona əta etməyib, saxlayın – bu mö'min bəndənin səsini eşitmək istəyirəm...” Amma günahkar insanın səsi Allaha xoş gəlmədiyindən bə'zən onun istəyini dərhal verər. Mö'minin duasının yubanma səbəbi isə ilahi sevginin nişanəsidir.

Həzrətin (ə) buyuruqlarına əsasən, bir qisim insan öz duasının nəticəsini axirətdə əldə edər. Amma onlar Allahla ünsiyyətdən ləzzət aldıkları üçün heç vaxt duadan yorulmazlar. Dua vasitəsi ilə Allahla əlaqəyə elə bağlanarlar ki, duadakı istəklərin qəbulu

yaddan çıxar. Həzrət (ə) buyurur: “Olsun ki, bir şey istəyəsən və sənə verilməyə, ondan da üstününü bu və ya o dünyada alasan.” Allah bə’zən insana onun istəyindən da yaxşısını yetirir. İnsan elə güman edir ki, bu şey ona dua etmədiyi halda yetirilib. Hansı ki, Allah-təala insanın duasını qəbul etmiş, sadəcə, onun istədiyini yox, daha xeyirli bir ne’mət əta etmişdir. Amma elə böyük tutumlu insanlar vardır ki, Allah onların duasını axirət üçün qəbul edir. Belə insanlar dua vasitəsi ilə ünsiyyəti onun qəbul olmasından üstün sayırlar. Eləcə də, mərhəmətə daha çox ehtiyac duyduqları axirətdə dualarının faydasını görürlər. Bu insanlar axirət ne’mətlərinin dünya ne’mətlərindən üstün olduğunu bildikləri üçün axirət sevdasına üstünlük verirlər.

Ümumiyyətlə, Allah-təala həmişə daha üstün ne’məti əta edir. Ya dünyanın, ya da axirətin ən üstün ne’məti əldə olunur. Bə’zən duanın tə’xirə salınması münasib hesab edilir. Çünki bə’zən insan öz zərərinə dua edir və anlamır ki, istədiyi şey ona xeyir gətirməyəcək. Belə duaları Allah qəbul etsə, insan özü peşman olar. Çox olur ki, ısrarlı dualar, ağır nəzirlər vasitəsi ilə əldə olunmuş bir şey sonradan insana böyük problemlər yaradır. Kimi bu kimi hallarla öz həyatında rastlaşır, kimi başqalarının həyatında uyğun halları müşahidə edir. Bə’ziləri Allahın məsləhətini nəzərə almadan ısrarla övlad istəyirlər. Allah onlara övlad əta etdikdən sonra bu övlad valideyni hörmətdən salır, onu min bir əzab-əziyyətə düşür edir. Təbii ki, belə valideynlər sonradan peşman olur, “kaş sonsuz qalaydım” deyərək təəssüflənirlər. Allah-təala ısrarla öz zərərlərinə dua edənlərin duasını ona görə qəbul edir ki, həmin şəxslər Allahdan inciyib, öz imanlarını itirməsinlər. Dar düşüncəli insan Allahdan istədiyi şeyin zərərli olduğunu anlamır və duası qəbul edilmədikdə Allahdan üz döndərir. Allah isə öz bəndəsinin imandan məhrum olmaması üçün duasını yerinə yetirir.

İnsanlar duaya münasibətdə bir-birlərindən fərqlənirlər. Bə'ziləri duaları qəbul olmadıqda Allahdan üz çevirmək həddinə çatırlar. Allah belələrinin imanını qorumaq üçün onların dualarını qəbul edir. Bə'ziləri isə duaları qəbul olduqda şeytanın tilovuna düşürlər. Allah belələrinə qarşı başqa növ tədbir görür.

Peyğəmbər (s) zamanında yaşayan bir şəxs maddi cəhətdən sıxıntı içində yaşayırdı. Həzrət (s) ona qoyun almaqda kömək etdi. Həmin qoyun doğub-törədi. Bir müddət sonra kişi sürü sahibi oldu. Sürü böyüdükcə onu şəhərdə saxlamaq çətinləşdi və kişi şəhərdən çıxıb, kənarında bu işlə məşğul olmağa başladı. Şəhərdə olmadığından Peyğəmbərin (s) imaməti ilə qılınan camaat namazlarından da məhrum oldu. Namazdan uzaqlaşması onun imanını o qədər zəifləşdirdi ki, Peyğəmbərin (s) zəkat üçün göndərdiyi şəxsə zəkat ödəməkdən boyun qaçırdı, hətta onları bac yığmaqda ittiham etdi. Bir sözlə, həzrət (s) nəhayət ona verdiyi sərmayəni geri almaq qərarına gəldi. Həmin şəxs böyük sürü ilə müqayisədə həzrətin (s) tələbini əhəmiyyətsiz sayıb, ilkin sərmayəni ona qaytardı. Amma unutdu ki, var-dövləti həmin sərmayədən bərəkətə gəlib. Nə isə, sərmayə qaytarıldıqdan sonra belə nazil oldu və sürü məhv olub getdi. Həmin kişi Allaha israrla dua edib, var-dövlətini geri qaytarmaq istədi. Hansı ki, Peyğəmbər (s) verdiyi sərmayəni geri almaqla onu imansızlıqdan xilas etmək istəmişdi. Bəli, bə'zən insanın dünyəvi istəyi onun axirətinə zərərli olduğundan Allah-təala onun dinini qorumaq məqsədi ilə duasını qəbul etmir.

Deyilənlərdən belə nəticə çıxarmaq olmaz ki, dua etmək faydasızdır və Allah onsuz da öz məsləhət bildiyini əta edir, yox! Maraqlıdır ki, Allah öz istədiyini nəsib etdiyi halda duanın faydası nə olur? Qeyd etməliyik ki, dua Allaha ibadətdir, qəbul olmasa da savabı var. Eləcə də, heç bir dua cavabsız qalmır. Sadəcə, dua tə'xirə düşə bilər, insana onun istədiyindən daha faydalı bir şey əta olunur. Bə'zi duaların bəhrəsi isə axirət həyatında əldə edilir.

DUADA NƏ İSTƏYƏK?

Duanın müstəsna əhəmiyyətini nəzərə alaraq, Allahdan nə istəmək daha yaxşı olar? Dua açarı ilə ilahi xəzinələri açan insan, şübhəsiz ki, həmin xəzinədən ən qiymətli şeyi götürməyə çalışmalıdır. Görən qızıl-gümüş, ləl-cəvahiratdan da dəyərli bir şey varmı bu xəzinədə? Sözsüz ki, dünya ne'mətlərinin istənilən hər biri həmişəlik deyil və dünyada qalasıdır. Əbədi ne'mətlər isə həmişə insanın istifadəsindədir. Xəzinədən götürdüyümüz ne'mət axirət ne'məti olsa, heç vaxt əldən çıxmaz. İnsanın dərini daha da artıran dünya ne'mətlərinə aldanmamalıyıq. Allahdan əbədi, davamlı, faydalı ne'mətlər təmənna etməliyik. Əks-təqdirdə bir gün həmin ne'mətlərdən ayrılacaq və öz yanlış seçimimizə görə təəssüf edəcəyik.

İYİRMİNCİ DƏRS

DUA (2)

Elə bir şey istə ki, yaxşılığı daha davamlı olsun, çətinliyi səndən uzaq; nə var-dövlət sənin üçün qalasıdır, nə sən var-dövlət üçün; tezliklə yaxşı və pis işinin sonunu görərsən və ya kərim bağışlayan səni bağışlayar.

Bil, ey oğlum! Həqiqətən, sən dünya, yoxluq, diri qalmaq, ölüm üçün yox, axirət üçün yaradılmışan. Həqiqətən, elə bir mənzildəsən ki, onda bir neçə gündən artıq yaşamayacaq, köçüb-gedəcəksən; sonu axirət olan bir yoldasan; kimsənin qaçıb qurtara bilmədiyini ölümün

şikarısan və sözsüz, bir gün səni tapasıdır; qorx ki, səni xoşagəlməz, pis halda tapa; sən özünlə tövbə etməkdən danış, o isə səni tövbədən ayırsın; elə həmin an özünü puça çıxarmış olarsan.”

Əmirəl-mö'minin (ə) imam Həsən-müctəbaya (ə) öyüdünün araşdırılmasında söhbət bir nöqtəyə çatdı ki, buyuruqların mehväri dua, onun əhəmiyyəti, duanın insan səadətinə tə'siri və günahların bağışlanması oldu. Bildik ki, bə'zən dua tə'xirə salınır, bə'zən daha xeyirli bir ne'mətlə əvəz olunur, bə'zən isə onun faydası axirətdə verilir. Çünki Allah hansı ne'mətin daha xeyirli olduğunu və nə vaxt vermək lazım gəldiyini daha yaxşı bilir. İnsan zərərli bir şey istədikdə Allah öz məsləhət bildiyini əta edir. Allah duanı qəbul edərkən dua edənin məsləhətini nəzərə alır. İndi isə dua haqqında bə'zi məsələləri, incə nöqtələri araşdıracağıq.

DUA QƏBUL OLMAYA BILMƏZ

Dua mövzusunda ən əsas məsələlərdən biri duanın qəbul olma məsələsidir. Bə'zən fərqli formada da olsa, duaların adətən qəbul olmasına şahid olmuşuq. Ona görə də deyə bilərik ki, bütün dualar qəbul dərəcəsinə çatır. Amma duanın qəbul şərtlərinə əməl edilməlidir. Məsələn, diqqət və səmimiyyətlə edilən dua heç vaxt rədd olunmur. Riyakarlıq, eqoistlik qatqılı duanın qəbuluna heç bir zəmanət yoxdur. Düzgün yerinə yetirilən dualar istisnasız olaraq qəbul edilir. Amma qəbul

dərəcəsinə çatmayan dualar da var. Bə'zi rəvayətlərdə duanın qəbul şərtləri bəyan olunur. İmam Sadiq (ə) buyurur: “Duanın qaydalarına əməl et. Şərtlərə əməl etmədiyən halda duanın qəbul olmasını gözləmə.” Həzrət Əlidən (ə) bə'zi duaların qəbul edilməməsi səbəbi soruşulduqda buyurur: “Bə'zi duaların qəbul olmamasının səbəbi işinizdə mövcud olan nöqsanlardır.” Yə'ni ilkin şərtləri ödənməyən dualar qəbul edilmir. Amma qaydalara əməl olunduqda bütün dualar qəbul edilir. Demək qəbul olunmayan duamız yoxdur. Ya istədiyimiz şey, ya da ondan yaxşısı əta olunur. Yə'ni dua heç vaxt cavabsız qalmır. Sadəcə, duasının qəbul olmasını istəyən şəxs duanın şərtlərinə əməl etməlidir. Məsələn, şərtlərdən biri budur ki, Allahdan onun məsləhət bildiyi şeyləri istəyək. Allahı alim, özünü cahil bilən insan heç vaxt duada müəyyən bir şey üçün ısrarla ağız açmır. Duanın şərtlərindən biri Allahdan onun hikmətinə zidd olan şeylərin istənilməməsidir. Duada özünü nuyəmiş və riyaya yol vermək olmaz. Belə dualar qəbul olunmur. Allah-təala xalis, diqqətli, səmimi bəndənin əlini heç vaxt boş qaytarmır. Mə'lum olur ki, duanın şərtlərinə əməl olunduqda onun rədd edilməsi ehtimalı yoxdur.

DUA VƏ DİNİ VƏZİFƏ

Bə'zən insan hansısa təşviq səbəbindən ifrata varır, hansısa məzəmmətin tə'siri altında təfritə, məs'uliyətsizliyə yol verir. Bu təhlükənin qarşısını almaq üçün digər bir incə nöqtəni də açıqlamaq lazım gəlir. Bə'ziləri dua halında xoş, təşviqedici sözlər eşitməklə bütün işlərini buraxıb duaya məşğul olur və bu işdə ifrata varırlar. Elə düşünürlər ki, onlar dua etməli, Allah da bütün işləri qaydaya salmalıdır. Dua heç vaxt vacib dini vəzifəni əvəz edə bilməz. Vacib vəzifəni bütün şərtlərə əməl edərək sə'y və diqqətlə yerinə yetirmək lazımdır. Dua və zikir namazı əvəz edə bilmədiyini kimi, heç bir vacib vəzifəni də əvəz edə bilməz. Cihad vəzifəsini hansı dua əvəz edə bilər?! Əmirəl-mö'minin (ə) dövründə bir qrup şəxs cihadda iştirak

etməz və bunu ibadətə məşğul olmaları ilə izah edərdilər. Bə'ziləri isə məsciddə oturub, cihad üçün dua edər və bununla da öz vəzifəsini bitmiş sayardılar. Hansı ki, dua vacib vəzifəni öhdədən götürmür və cihadda iştirak etmək vacib bir vəzifədir. Unutmayaq ki, dövrümüzdə elmə yiyələnmək olduqca vacib bir vəzifədir. Hazırkı vaxtda elmi cihad hərbi cihad kimi, bəlkə ondan da artıq əhəmiyyətə malikdir. Çünki bu gün müsəlman dünyasının dəyərli alimlərə ehtiyacı ödənməmişdir. İslamı düzgün tanıyıb-tanıtdıran alimlərə böyük ehtiyac var. Müsəlman dünyası həqiqi alimlərə ehtiyacıdırsa, elm öyrənmək hər birimizə vacibdir. Nə qədər ki, bu vəzifə ödənməyib, dərs oxumaq, elm sahibi olmaq əvəzinə dua oxusaq, nəinki bu dualar nəticəsiz olacaq, hətta günah yazılma ehtimalı da var. Vacib vəzifədən istənilən bir bəhanə ilə boyun qaçıрмаq günahdır. Xalqı cəhalətdən qurtarmaq istəyən şəxs əvvəlcə özünü cəhalətdən qurtarır, sonra isə öyrəndiklərini başqalarına öyrədir. Heç bir müstəhəb iş vacib işi əvəz edə bilməz. Vacib vəzifə öhdədə olduğu halda müstəhəb işə məşğul olmaq olmaz.

Vacib vəzifələri dua ilə müqayisə etdik. İndi isə bir addım irəli atıb, duanı müstəhəb əməllərlə müqayisə edək. Qısa şəkildə qeyd edək ki, hətta müstəhəb əməli də dua ilə əvəz etmək olmaz. Dua özü müstəhəb əməldirsə də, digər müstəhəb əməllərdən üstün deyil. Yə'ni hansısa müstəhəb iş əvəzinə dua etmək düzgün deyil.

HƏR ŞEY ÖZ YERİNDƏ YAXŞIDIR

İnsan biryönlü, birtərəfli mövcud deyil. İnsan ruhunun müxtəlif yönümləri var. İnsan vücudunun hər bir yönümü müəyyən qaydalara riayət etməklə kamilləşir. Əgər insan ibadət, iqtisadiyyat, siyasət kimi sahələrdən yalnız birinə aludə olarsa, onun ruhi tarazlığı pozular və təkamül yolu üzünə bağlanır. Yalnız bir bədən əzası işlək vəziyyətdə olan insanın, təbii ki, digər əzaları inkişafdan dayanasıdır. Məsələn, başı

bədəninə nisbətən çox böyük olan insanın bədənindəki mütənasiblikdən danışmağa dəyməz. Mütənasiblik olmayan yerdə gözəllik ola bilərmi?! Ruh da belədir. Birtərəfli inkişaf edən ruh öz tarazlığını itirir. Yalnız duaya məşğul olub, elm və təhsildən uzaqlaşan insan qeyri-mütənasib inkişaf edir. Sileyi-rəhm (yaxınları yoxlamaq), fəqirə kömək, xalqa xidmət barədə düşünməyən insan təkəb dua etməklə kamala çata bilməz. Bə'ziləri dua etsə də, pulunu çox sevdiyindən fəqirə əl tutmur. Belə insan heç vaxt ideal həddə inkişaf edə bilməz. Eləcə də, xeyirxah işlərlə məşğul olduğu halda, nə özünə, nə də başqalarına dua etməyən insan həqiqi təkamülə nail ola bilmir. Bütün dini hökmləri kompleks şəkildə nəzərdə tutub, hər bir işə münasib yer vermək lazımdır. Əgər Həzrət (ə) duanı ilahi xəzinələrin açarı kimi tanıtdırırsa, bu o demək deyil ki, insan bütün işlərini atıb, yalnız dua etməlidir. Dua göstərişinin Qur'an oxunmasına, müstəhəb işlər görülməsinə, elm öyrənilməsinə, xeyriyyəçiliyə heç bir maneçiliyi yoxdur və dua bu kimi işləri əvəz etmir. Əslində hər şey öz yerində daha yaxşıdır. Dua insanın digər işlərinə mane olmamalıdır. İnsan özü üçün münasib ibadət proqramı hazırlamalıdır ki, bütün ilahi, ruhani ne'mətlərdən faydalana bilsin. Unutmamalıyıq ki, bütün işlərdə tarazlığı gözləmək lazımdır. Tarazlıq isə o zaman yaranır ki, bütün dini göstərişlərə bir tam kimi yanaşılsın. Hər bir vəzifəni zəruri həddə yerinə yetirmək, ifrat və təfritdən çəkinmək lazımdır.

GÜC QƏDƏRİNDƏ VƏZİFƏ

Əgər bütün ibadət və dini göstərişlərdən faydalanmaq lazımdırsa, ayrı-ayrı insanlar üçün hansısa bir hədd müəyyənləşdirilmişdirmi? Hamı eyni dərəcədə vəzifəlidir, yoxsa ayrı-ayrı dərəcələr var? Əvvəla, hamı eyni dərəcədə vəzifəli deyil. Belə bir göstəriş yoxdur ki, hamı eyni qədər Qur'an oxumalı, eyni qədər dua etməlidir. Vəzifə dərəcələri fərqlidir. Məsələn, təhsil hazırlığı olan insanın təhsil

məs'uliyəti başqalarından çoxdur. Həmin şəxs bu vəzifəni öhdəsinə götürdükdən sonra cəmiyyətin ehtiyacı ödənərsə, başqaları bu vəzifədən qismən azad olur. Artıq bu şəxs üçün elmi təhsil vacib vəzifəyə çevrilir. Amma ruhun kamilləşməsi üçün duadan da faydalanmaq lazımdır. Təhsil üçün münasib olan vaxtı isə duaya sərf etmək olmaz. Hər vəzifəni öz yerində icra etmək məqsədemüvafiqdir. Dərsi dua ilə əvəz etmək yox, azad və fəzilətli vaxtlarda dua oxumaq lazımdır. Amma ictimai fəaliyyət üçün gücü olmayan insan evdə oturub, duaya məşğul olarsa, eybi yoxdur. Deməli, müxtəlif insanların vəzifə dərəcəsi də müxtəlifdir. Vəzifəli, var-dövlətli insanın məs'uliyəti fəhlənin məs'uliyətindən qat-qat ağırdır. Varlı öz varına uyğun həddə yoxsullara əl tutmalıdır. İnsanlar dini vəzifələr qarşısında öz güc və mə'lumatları səviyyəsində məs'uldurlar. Əlbəttə ki, dəqiq proqram tənzimləmək çətindir. Əxlaq alimlərinin fikrincə, bu işdə mütəxəssislərdən kömək istəmək lazımdır. Mütəxəssislər hərtərəfli mə'lumata malik olduqları üçün qarşı tərəfin imkanlarını nəzərə alaraq daha münasib proqram hazırlaya bilərlər. Bəli, təcrübəli insanların məsləhəti həmişə faydalı olur.

İNSANIN TƏKAMÜL TUTUMU.

Deyildiyi kimi, insan çoxtərəfli mövcud olduğundan onun təkamülü üçün bütün tərəflər nəzərə alınmalıdır. Təkamülə nail olmaq üçün insanın bütün vücudunu əhatə edən islam göstərişlərinə kompleks şəkildə əməl olunmalıdır. Ruhumuz dini göstərişlərə ehtiyaclıdır və hər bir göstərişə yerində əməl olunmalıdır. Yalnız bir qisim göstərişlərə əməl edən şəxs öz təkamülünün qarşısını alır. Təkamül yolunun yolçuları hansısa göstərişi yaddan çıxarmamaq üçün daim ehtiyatlı hərəkət edirlər. Mərhum Əllamə Təbatəbai buyurur: “Əxlaq ustadım mənə göstəriş verdi ki, “Biharül-ənvar” çoxcildliyindən Peyğəmbərin (s) həyatı ilə bağlı hədisləri toplayım. Bu yolla həm öz həyatımda Peyğəmbər (s) qaydalarına diqqət yetirim,

həm də başqaları bu məcmuədən istifadə etsinlər...” Bu göstəriş “Peyğəmbər (s) sünnəsi” kitabının yaranmasına səbəb olur. Məcmuədə toplanmış rəvayətlərdən birində nəql olunur ki, həzrət Peyğəmbər (s) dəniz çəyirtkəsindən hazırlanmış xörəkləri xoşlayardı. Peyğəmbərsayaq yaşamağı qarşısına məqsəd qoymuş Əllamə Təbatəbai heç olmaya bir dəfə Peyğəmbərin (s) xoşladığı xörəkdən yemək üçün axtarıb dəniz çəyirtkəsi tapır!! Bəli, kamillik arzusunda olan insan Peyğəmbər (s) və Əhli-beytinin həyatındakı son incəlikləri də öz həyatına tətbiq etməyə çalışır. Qur’ani-kərimdə oxuyuruq: **“(Ya peyğəmbər) de ki, əgər siz Allahu sevirsinizsə, ardınca gəlin ki, Allah da sizi sevsin...”** Son Peyğəmbər (s) və mə’sumların həyat yolunu daim diqqət mərkəzində saxlamalıyıq. İlahi göstərişlərin bir hissəsinə əməl edib, digər hissəsinə göz yuman insan birtərəfli inkişaf edir.

Dua haqqında söhbətimizin sonunda qeyd etməliyik ki, təbii vasitələrlə əldə olunması bir istəyi duada tələb edib, fəaliyyətdən qalmaq düzgün deyil. Allah və onun hikmətləri ilə tanış olan insan başa düşür ki, mövcud iş vasitələri Allahın hikməti əsasında əta olunmuşdur. Allah-təala behiştə olacağı kimi, dünyada da insanın ruzisini mələklər vasitəsi ilə verə bilərdi. Amma sə’y göstərməyən, yerində oturub qalan insan təkamüldən məhrum olur. Dünya imtahan, iste’dadların çiçəklənmə məkanıdır. Bu məkanda inkişaf insanın öz hərəkətindən asılıdır. Düşünməyin ki, dini vəzifələrin icrasına məcbur edilən insan bu vəzifələri azad şəkildə icra edən insanla eyni fayda götürə. Sözsüz ki, şəxsi istəklə görülən işlərin təkamüldə rolu böyükdür. Əlbəttə ki, ictimai zərərli hərəkətlərin zorla da olsa qarşısı alınmalıdır. Amma fərdi məsələlərdə məcburiyyətə yer yoxdur. Bir sözlə, insanın təkamülü onun öz iradəsi ilə yerinə yetirdiyi vəzifələrdən asılıdır. Əgər insan öz ruzisini çalışıb özü əldə etməlidirsə, bunun səbəbi həmin yolda rastlaşacağı minlərlə sınaqdır. Məhz bu sınaqlar vasitəsi ilə təkamül şəraitinə əldə olunur. İmtahan

yolunda qarşıya çıxan vəzifələri layiqincə yerinə yetirənlər mə'nəvi kamala çatır, vəzifədən boyun qaçıranlar isə azgınlıq uçurumuna yuvarlanırlar. Məsələn, həyatı boyu düzgünlüyə əməl edənlər kamala çatır, hiylə və fırılqla yaşayanlar süquta uğrayırlar. Məhz bu baxımdan insan daim müxtəlif məs'ulyyətlərlə üzbəüzdür. Allah-təala insanı günahdan uzaq, pak da yarada bilərdi. Amma həmin halda heç bir təkamülə yer qalmazdı.

Maraqlıdır ki, insan Allahın hikmətlə yaratdığı vasitələri gördüyü halda, çalışmaq əvəzinə, qarşıya çıxan problemlərin dərhal həll olmasını gözləyir. Belə məqamlarda duası qəbul olmayan bə'zi şəxslər Allahdan gileyirlər, inciyirlər. Onlar anlamırlar ki, qarşıdakı problemlərin həlli üçün çalışmayan insan kamala çata bilmir. Bütün çətinliklərin dua yolu ilə həll olunacağını gözləmək sadələvhlükdür. İnsan çalışmalı və eyni zamanda dua edərək, Allahdan yardım istəməlidir. Mö'min insan bütün şərtlərə əməl edərək duaya üz tutur. Bundan əlavə, mö'minlər üçün dua Allahla danışmaq bəhanəsidir. İstənilən bir vasitə ilə bəndəliyini izhar etmək istəyən insan üçün dua da növbəti bir vasitədir. Yoxsa mö'min gözəl anlayır ki, Allah-təala öz bəndəsinin səadətini tə'min edəsidir.

AXİRƏT SƏFƏRİ

İlahi vəsiyyətnamənin davamında Həzrət (ə) əvvəldə qeyd etdiyi bir məsələyə qayıdır və dünyanı axirətlə müqayisə edir. Həzrət (ə) buyurur: “Həqiqətən, elə bir mənzildəsən ki, onda bir neçə gündən artıq yaşamayacaq, köçüb gedəcəksən; sonu axirət olan bir yoldasan...” Əslində vəsiyyətnamədə dua haqqındakı söhbət dünya və axirət söhbətinin gedişindəki əlavə idi. Həzrət (ə) növbəti dəfə əsas məsələyə qayıdaraq buyurur: “Bil, ey oğlum! Həqiqətən, sən dünya, yoxluq, diri qalmaq, ölüm üçün yox, axirət üçün yaradılmışsan...” Bəli, dünya həyatı nə vaxtsa öz problemləri ilə birlikdə puç olasıdır.

Dünya həyatının sonu fəna və ölümdür. Fənalıq elə bu dünyaya aiddir. Mütləq fəna isə yoxdur. Ölmüş insan axirətdə dirilir və əbədi yaşayır. İnsan fəna olmaq üçün yox, əbədi həyat üçün xəlq olunub. Ölüm yoxluq və fəna yox, dünya həyatının başa çatmasıdır. Dünya həyatı müvəqqəti mənzildir. Dünya yol üstündəki çayxanaya oxşayır. Hamı bir müddət bu çayxanada vaxt keçirib, yoluna davam edir. Yə'ni insan bir gün bu dünyadan “dərilsidir”. Dünya elə bir məkandır ki, bu məkanda axirət səfəri üçün azuqə hazırlanır. Həzrət (ə) buyurur: “Kimsənin qaçıb qurtara bilmədiyi ölümün şikarısın və sözsüz, bir gün səni tapasıdır.” Bəli, ölüm insanın ardınca elə bir sür'ətlə gəlir ki, insan gec-tez ona ov olur. Hələ kimsə öz sağlamlığını qorumaq, müxtəlif vasitələrə əl atmaqla ölümdən qaça bilməyib. Əsas məsələ budur ki, ölüm qarını döydüyü vaxt kimi bu görüşə hazır olur, kimisi yox. Axirət səfərinə hazırlanmış insan üçün ölüm qorxulu deyil. Vay o insanın halına ki, ölüm yaxasına yapışan anda heç bir hazırlığı olmaya. Həzrət (ə) buyurur: “Qorx ki, (ölüm) səni xoşagəlməz, pis halda tapa.” Əgər ölümün nə vaxt gələcəyindən xəbərsiziksə, demək, pis vəziyyətdə qalmamaq üçün bu görüşə həmişə hazır olmalıyıq. Borclu qaldığımız ibadətləri, xalqın mənimsənilmiş haqlarını qaytarmalıyıq. Ölüm heç bir borcluya borcunu ödəmək üçün möhlət vermir. Borcları vaxtında ödəmək zəruridir. Vay o insanın halına ki, ölüm onu günah başında yaxalaya. Həzrət (ə) yubadılmış tövbəyə işarə ilə buyurur: “Sən özünlə tövbə etməkdən danış, o isə səni tövbədən ayırsın; elə həmin an özünü puça çıxarmış olarsan.” Ölüm bu gün-sabah tövbə etmək fikrində olan insanı tövbədən məhrum edir. Ona görə də dərhal tövbə edib doğru yola qayıtmaq lazımdır. Günaha batmaqdan, günahdan sonra tövbəni yubatmaqdan qorxmalıyıq. Axı kim bilir ki, qəfil ölüm bizə tövbə imkanı verəcək?! Bəli, qeyri-münasib bir halda ölümlə görüşdən qorxun və fürsəti qənimət bilərək tövbə edin. Tövbəni tə'xirə salsanız, ibadətlərin qəzasını yerinə yetirməsəniz, borclarınızı

qaytarmasanız, qəfildən ölüm qarını döysə, kimi qınayacaqsınız? Bu halda kimsədən gileylənməyə dəyməz. Özünüzü danlayın!

İYİRMİ BİRİNCİ DƏRS

ÖLÜM DÜŞÜNCƏSİ

Oğlum! Ölüm, ölümdən sonra qəfil rastlaşacağın hadisələri tez-tez (çox) xatırla. Ölümü gözlərin qarşısına gətir. Yanına gələndək özünü bəzə, hazırla. Məbada qəfil peyda olub, səni məğlub edə, aldanmış vəziyyətdə tapa. Axirət, onun ne'mətləri və dərddli əzablarını (çox) tez-tez xatırla. Həqiqətən, axirəti düşünmək sənə dünyada pəhrizkarlığı öyrədər və dünyanı kiçik, xar göstərər.

Məbada, dünyaya könül verən, dünya üstə bir-birlərinin üstünə şığıyan dünya əhlinin mehri səni çaşdırır. Çünki Allah səni dünyadan xəbərdar etmiş, dünya öz necəliyini sənə açmış və sənin üçün öz çirkinliyi üzərindən pərdəni qaldırmışdır.”

Vəsiyyətnamənin şərhində diqqətin axirətə, əbədi həyata, ölüm düşüncəsinin yaddan çıxarılmamasına yönəldilən hissəyə

çatdıq. Şübhəsiz ki, bütün canlı varlıqların ölümü labüddür. Din böyüklərinin diqqət mərkəzində dayanan ölüm düşüncəsinin tərbiyəvi əhəmiyyətidir. Bütün bu xəbərdarlıqlardan sonra müsəlman şəxs heç vaxt ölümü unutmamalıdır. Ölüm və axirətə əsil inam odur ki, insan ölümü yaddan çıxarmasın. Həzrət (ə) ölüm düşüncəsinin müsbət tə'sirlərindən danışıaraq, bizi bu düşüncəyə rəğbətləndirir və ümid edir ki, bu düşüncə həqiqət yolunun seçilməsində tə'sirli olsun.

MƏADA (ÖLÜMDƏN SONRAKİ HƏYATA) INAM VƏ RƏFTARIN ISLAHI (TƏRBIYƏ)

Əgər Qur'ani-kərimə diqqət etsək, görərik ki, daha çox əhəmiyyət verilmiş məsələlərdən biri axirət həyatı və ölümün xatırlanmasıdır. Doğrudan da, axirətə iman, əbədi həyata diqqət insanın rəftarında, tərbiyəsində mühüm rol oynayır. Bu istiqamətdə axirət inancı tövhid inancından da tə'sirlidir. Diqqət etsəniz, əksər insanlar Allaha inanır, amma bu inam onların həyat tərzini dəyişməmişdir. Onlar istədikləri kimi yaşayır və Allahın razılığını nəzərə almırlar. Amma axirət inamı insanın həyat tərzinə tə'sir göstərir, onu bir başqa şəkildə yaşamağa vadar edir. Axirətə inanan insan anlayır ki, öz istəyincə yaşasa, bədbəxt olası, əbədi əzaba qovuşasıdır. Bəli, axirət həyatına inanan şəxs axirət əzabını nəzərdən qaçıra bilmir. Düşüncəli insan əbədi axirəti müvəqqəti dünya həyatı ilə müqayisə etdikdə, şübhəsiz ki, əbədini qoyub məhdudu seçəsi deyil. Amma elə Allah aşığı da var ki, Allahın razılığını həm dünya, həm də axirət xoşbəxtliyindən üstün tuturlar. Əfsus ki, belələri çox azdır. Əksər müsəlmanlar ilahi razılığa yox, behişt və onun nə'mətlərinə üstünlük verirlər. Amma həqiqi mö'min üçün Allahın razılığı hər şeydən üstün olmalıdır. Qur'ani-kərimdə oxuyuruq: "...Allahın razılığı isə daha böyükdür." Bəli, insanların iman dərəcələri çox fərqlidir. Çox nadir insanlar Allahın razılığını hər şeydən üstün tutur. Həzrət

Əli (ə) Allaha belə ərz edir: “And olsun izzət və cəlalına, əgər razılığın bunda olsa ki, bədənim tikə-tikə doğransın, ən pis qətdən 70 qat ağır şəkildə öldürülüm, razı olaram. Hər halda sənin razılığını istəyirəm. Razılığın bunda olsa ki, axirət odunda yanıq, yenə sənin razılığını üstün tutaram...” Adi insanlar üçün bu sayaq düşüncələr yaddır. Hətta ən imanlı insanlar da mə'sumların uyğun sözlərini təkrarlamaqdan başqa bir iş bacarmırlar. Böyük xalq kütlələrinə daha çox tə'sir edən axirət əzabı, cəhənnəm odudur. Daha doğrusu, adi insanların tərbiyəsində behişt müjddəsi və cəhənnəm qorxusu Allahın razılığından daha tə'sirli bir amildir. Yalnız Allahın razılığını düşünənlər isə çox azdır.

Bəli, axirətə inanan, xeyir və şər əməllərinin əvəzini alacağına əmin olan insanlar öz əməllərinə nəzarət edir, nəfslərini başlı-başına buraxmırlar. Amma axirət həyatına ciddi yanaşmayanlara nəfs qalib gəlir, onlar ötəri dünya ne'mətlərini daha üstün tutur, min bir günaha batırlar. Demək, əksər vaxt günah və cinayətin qarşısını alan əbədi axirət əzabına inam olur. Onu da qeyd edək ki, axirət ne'mətləri axirət əzabı qədər tə'sirli deyil.

Deyilənlərdən aydın olur ki, nə üçün Qur'an və Əhli-beyt buyuruqlarında, eləcə də, “Nəhcül-bəlağə”də axirət, onun dünyadan üstünlüyü, dünya sevgisinin əbədi axirət xoşbəxtliyinə maneçiliyi məsələləri diqqət mərkəzində dayanmışdır. Məqsəd bu deyil ki, insan dünyaya arxa çevirsin. Axı dünya həyatı özü də çox böyük ne'mətdir və axirət həyatı dünyada qazanılır. Məzəmmət olunan dünya yox, dünyaya hərislik, aşıqlıq, vurğunluqdur. Həzrət Əlinin (ə) uyğun məsələləri tez-tez təkrarlaması onların əhəmiyyətini qabartmaqdır. Dünya ləzzətləri aldadıcı olduğundan insanın daimi xəbərdarlığa ehtiyacı var. Uyğun mövzuların təkrarında digər bir məqsəd insanın ölümü unutmamasıdır. Ölümü unudan insan şeytana daha asan aldanır və anlamır ki, işin sonu nə ilə nəticələncək. Dünya ləzzətlərinə aldanmış insan bu ləzzətlərin

müvəqqəti olduğunu dərk etmir. İnsan öz həmnövlərinin başına gələn müsibətləri, qəfil ölümləri gördüyü halda, yenə də dünya həyatının əbədi olduğunu zənn edir. Dünyanın sonunu görən insan öz rəftarında az-çox dəyişiklik edir. Dünyanın müvəqqəti olduğunu anlasaq, ötən anların qədrini bilərik. İnsan dünyanın ötürülməsinə diqqətli olduğu qədər öz ömrünü qənimət sayır. Ömrün qısalığına diqqətsiz insanlar isə dünya ləzzətlərinə baş qatıb, yavaş-yavaş ölümü yaddan çıxarırlar. Ölümü unudan insana qəflət hakim olur və günah günah ardınca düzülür. Demək, şeytan və nəfsin hiylələrindən qurtarmaq üçün çıxış yolu ölümü xatırlamaq, dünyanın faniliyini unutmamaqdır.

ÖLÜMÜN GÖZLƏNİLMƏZLİYİ

İti düşüncələri daha bir incə nöqtə özünə cəlb edir. Ölüm, ölümə inam, axirətlə yanaşı ölüm vaxtının gizli olması da insanın tərbiyəsində tə'sirli amillərdəndir. Olduqca həssas olan bu nöqtə Allahın bəşəriyyətə misilsiz ne'mətidir. Ölüm vaxtı gizli olduğundan hər bir insan onun intizarındadır. Bu hissi dərindən yaşayanlar öz əməl və rəftarlarına nəzarət edirlər. Ölüm düşüncəsi çox tə'sirli olduğundan mə'sum imamlar bu mövzunu təkrar-təkrar xatırlamışlar. Həzrət (ə) buyurur: "Oğlum! Ölüm, ölümdən sonra qəfildən rastlaşdığın hadisələri tez-tez xatırla." Bəli, ölümdən sonra nə baş verəcəyini, haraya gedəcəyini düşünən insan həyat tərzini dəyişir. Həzrət (ə) sözünə belə davam edir: "Ölümü gözlərinin qarşısına gətir. Yanına gələndək özünü bəzə, hazırla..." Ölümü unudanlarda heç bir axirət hazırlığı olmur. Belə insanlar buraxılmış ibadətlərin qəzasını yerinə yetirmir, xalqın haqqını ödəmir, "hələ vaxt var" düşünərək fani dünyaya könül verirlər. Hansı ki, insan böyük əzaba qovuşmamış özünə çarə qılmalıdır. Ölümü gözləri qarşısında canlandırır, bu barədə düşünməli, ölümə hazır olmalıdır.

DÜNYA LƏZZƏTLƏRİNƏ NECƏ UYMAMAQ?

İnsan dünya və axirət ne'mətlərindən ibarət iki qüvvə tərəfindən cəzb olunur və təbii ki, bu qüvvələrdən birinin tə'siri altına düşür. Həqiqət axirətə diqqətdir. Bu yolda dünya ləzzətlərinin maneçiliyini aradan qaldırmaq üçün bir çox tədbirlər görülə bilər. Onlardan biri ölüm haqqında düşünməkdir. Axirət dünyası, onun əbədi ne'mətləri, dözülməz əzabları haqqında düşünən insan müvəqqəti dünya həyatına könül vermir. Həzrət buyurur: "Axirət, onun ne'mətləri və dərddli əzablarını tez-tez xatırla. Həqiqətən, axirəti düşünmək sənə dünyada pəhrizkarlığı öyrədər və dünyanı kiçik, xar göstərər."

Bilməliyik ki, dünya axirətlə müqayisədə çox kiçikdir. Əgər çox kiçik bir həşərat ağacın bir budağından o birinə bir neçə günə yerini dəyişirsə, bu o demək deyil ki, həmin ağac çox əzəmətlidir. İnsanın dünyanı böyük bilməsi də onun özünün kiçikliyi, baxış məsafəsinin məhdudluğu ilə əlaqədardır. Hansı ki, ağıl başqa söz deyir. Ağıl varlıq aləminin genişliyini dərk etdiyi halda, axirət aləminin əbədiliyini də qavrayır. Dünya genişsə də məhduddur. Axirət isə nə zaman, nə məkəncə bitib-tükənəsi deyil. Allah-təala buyurur: **"Genişliyi göylərlə yer üzü qədər olan, müttəqilər üçün hazırlanmış cənnətə tələsin."** Bu hər bir mö'min üçün hazırlanmış cənnətdir. Allah-təala insana geniş ilahi mərhəmət əldə etmək imkanı vermişdir. Bu, insan ruhunun əzəməti nişanəsidir. Bu əzəmət 50-100 illik ömürdə görülmüş işlər nəticəsində ərsəyə gəlir. Hansı ki, bu işlərin davamı axirətlə müqayisədə heç bir göz qırpmı da çəkmir. Elə dünya ləzzətləri də axirət ləzzətləri ilə müqayisədə heçdir. Çünki biri məhdud, digəri isə əbədidir. Yalnız dünyaya iman gözü ilə baxanlar bu əbədiyyəti anlaya bilər. Məhz bu baxımdan həzrət Əli (ə) dünyanın bir ağac yarpağı qədər dəyəərə malik olmadığını bildirir. Həzrət (ə) dünyanın zökəm keçdi burnundan daman su damlasından da

dəyərsiz olduğunu bəyan edir. Həzrət (ə) axirət dünyası ne'mətlərinin sonsuzluğuna o qədər əmindir ki, qeyb pərdələri qaldırılsa, onun yəqinliyinə bir zərrə də əlavə olunmaz.

Amma dünyaya mə'sumlardan fərqli baxan bizlər həzrətin “dünya dəyərsizdir, ona bağlanmayın” sözlərini gündə on dəfə eşitsək də, yenə əmin olmuruq. Bizi cəhalət içində görən imamlar hər vasitə ilə düşüncəmizi həqiqətə yaxınlaşdırmağa çalışırlar. Nəfs istəkləri bəsirət gözümüzü bağladığından şeytani vəsvəşələr qəlbimizi əhatə etmiş, dünya məhəbbəti bizə qələbə çalmışdır. Allah bəndələrini sevən həzrət Əli (ə) müxtəlif nəsihətlərlə bizi qəflətdən oyatmağa, “çürümüş donuz sümüyünə” aşıq olmamağımıza sə'y göstərmişdir. Çünki dünyaya aşıq olan axirətini itirir. İnsan öz dini vəzifələrinə əməl edərsə, həm dünyanın halal ne'mətlərindən faydalanar, həm də əbədi axirət ne'mətlərindən məhrum olmaz.

CƏMIYYƏTİN FƏRDƏ TƏ'SİRİ

İnsan, adətən, yaşadığı mühitin tə'siri altında olur. O, başqalarını razı salacaq bir şəkildə hərəkət etmək istəyir. Eləcə də barmaqla göstərilmək, kimsədən dala qalmaq onun üçün ağırdır. Xalqı bir məsələyə diqqətlə yanaşdığını görən insan həmin işin xeyirli və ya zərərli olmasını yoxlamadan çoxluğa qoşulur. Sözsüz ki, fərdə mühitin böyük tə'siri var. Çoxluq bir şeyi əldə etməyə çalışırsa, fərd də çoxluğun tə'siri altında eyni cür hərəkət edir. İnsanların bir yerə toplaşdığını görən şəxs tələsik onlara yaxınlaşır. İlk əvvəl cəmiyyətdən fərqli düşünən insan, nəhayət toplumun rə'yinə uyğunlaşır. Bu yaxınlaşma ixtiyarsız şəkildə baş verir. Maraqlıdır ki, dünya ne'mətlərinə münasibətdə ictimai tə'sir daha güclüdür. Dünya ne'mətləri uğrunda mübarizəni hər addımda müşahidə edən insan istər-istəməz bu yarışa qoşulur. Dünyapərəst insanlar ov ətrafında dövrə vurub dayanmış qızılquşları xatırladırlar. Onlar ovdan daha çox pay götürmək üçün bir-birlərinə dimdik atır, caynaqlaşırlar. Bu misalı tək-cə dünyapərəst insanlara yox, bir

çox müsəlmanlara da şamil etmək olar. Amma ağıl ne'məti ilə bəzənmiş insan dünya malı uğrunda savaşa qatılmamalıdır. Dünya malı qızılquşların, quzğunların qonduğu leşi xatırladır. Düşüncəli insan öz hissələrini cilovlamalı, canavarlara, quzğunlara qoşulmamalıdır. İnsan Allahın müəyyənləşdirdiyi ruzini qazanmalı və bununla kifayətlənməlidir. Dünya həyatını, komfortlu yaşayışı məqsədə çevirmək insana yaraşmayan bir işdir.

TƏNBƏLLİK AYRı, ZÖHD (PƏHRİZ) AYRı!

Qeyd etməliyik ki, dünyapərəstlikdən çəkinmək (zöhd) tənbəllik kimi başa düşülməməlidir. Dünya yox, dünyaya bağlılıqda ifrata varmaq məzəmmət olunur. İnsan dünyaya hərislik göstərmədən çalışmalı və ehtiyacından artıq qalanı (bə'zən hətta ehtiyac duyduğunu) imkansızlara bağışlamalıdır. Dünyaya hərislik gündə bir model maşın, bir moda geyim, bir forma ev arzusunda olmaq, sözsüz ki, pislənir. İnsanı bədbəxt edən məhz dünyaya hərislikdir, var-dövlət yarışdır. İnsan vəzifəsini müəyyənləşdirib, ona əməl etməli və əmin olmalıdır ki, Allah öz saleh bəndəsini bədbəxtliyə düçar etməz. Bizi övliyalara əta olunmuş ne'mətlər maraqlandırmalıdır. Kafirlərin var-dövləti mö'minlərdə həsəd doğurmamalıdır.

Qur'anda buyrulur: **“Dünya həyatı aldadıcı həzz və əyləncədən başqa bir şey deyil.”**; **“Dünya həyatı oyun və əyləncədən başqa bir şey deyil.”** Belə bir dünyaya könül verməyə dəyərmə?! Allahın müvəqqəti mənzil kimi tanıtdırdığı dünyaya bağlanmaq yox, ona sevgi bağlarını qırmaq gərək!

İYİRMİ İKİNCİ DƏRS

DÜNYA VƏ AXİRƏT

Məbada, dünyaya könül verən, dünya üstə bir-birlərinin üstünə şığıyan dünya əhlinin mehri səni çaşdırır. Çünki Allah səni dünyadan xəbərdar etmiş, dünya öz necəliyini sənə açmış və sənin üçün öz çirkinliyi üzərindən pərdəni qaldırmışdır. Həqiqətən, dünyapərəstlər hürüşən itlər və yırtıcılardır ki, ov üstündə bir-birlərinin başlarına qışqırırlar; güclülər zəiflərə tamah salır, onların böyükləri kiçikləri məğlub edir; dünya öz əhlini doğru yoldan azdırdı, əyri yola çəkdi, savab yolunu gözlərinə bağladı; heyrət içində dolaşmış, fitnələrdə qərq olmuş, onu özlərinə tanrı götürmüşlər. Dünya onlarla oyuna başlamış, onlar da dünya ilə oyuna aludə olmuşlar. Dünyadan sonranı isə unutmuşlar.

Məbada, ey oğlum, dünyanın bol eyiblərinin pisləşdirdiyi kəs olasan! Dünya əhlinin bir qismi ayağıbağlı dövədə dayanır, digər qismi aqlını əldən verib əyri yolda azad gəzir; işlərində avara, zərər otlığında, çətin biyabanda, keçilməz yoldadırlar; işlərinə yarayası bir çobanları yoxdur; aram ol ki, qaranlıq pərdəsi kənara çəkilsin; guya karvan mənzilə çatmış və tələsən karvanı tapır.”

Dünya sevgisi ilə axirət sevgisi heç vaxt bir araya sığmır. İslam dininə görə mö'minin qəlbi axirət sevgisi mə'dəni olmalıdır. Bu ideala doğru hərəkətdə qarşıya çıxan mümkün maneələr daim diqqət mərkəzində olmuş və olmaqdadır. Söhbətin növbəti hissəsində həmin amillər sadalanır. Sevgi və nifrət ocağı olan qəlbin tərbiyəsi insanın islahına səbəb olur.

DÜNYAPƏRƏSTLİK AMİLLƏRİ

Vəsiyyətnamənin bu hissəsində Həzrət (ə) dünyapərəstlik amilləri haqqında danışır. Digər amillərin də ərsəyə gəlməsində rol oynayan əsas amil insanın mə'rifət (tanıma) və əxlaqındakı yetərsizlikdir. Mə'lumdur ki, dünya ləzzətləri insanı özünə cəzb edir. İlahi maariflə tanış olmayan, mə'nəvi cəhətdən inkişaf etməmiş insan dünya ləzzətlərinə daha asan təslim olur. Dünyanın ürəyə yatımlılığı, aldadcılığı özü böyük maneədir. Dünyanın bu cazibəsi insanın düşüncəsini əlindən alır. Bu amili ictimai amil daha da gücləndirə bilər. Dünya malına həris cəmiyyət insanı öz ağışuna çəkir. Cəmiyyətdə tanınmış şəxsiyyətlərin dünyaya meyli çoxları üçün nümunə olur. İnsan öz dünyapərəstliyinə bəraət qazandırmaq üçün nüfuzlu şəxsləri nümunə göstərir. Ona elə gəlir ki, nüfuzlu adamlar dünya malı ardınca qaçırlarsa, demək, bu iş yaxşı işdir. Dünyapərəst toplum onunla yanaşı addımlamayan fərdləri məzəmmət edir, özündə əridir. Bə'ziləri məhz bu danlaqlar qarşısında tab gətirməyib, var-dövlət yarışına qoşulurlar. Şeytanın

vəsvəsələrini də unutmaq olmaz. Şeytan daim dünyanı gözəl, axirəti çirkin göstərməyə çalışır.

DÜNYAPƏRƏSTLİKLƏ MÜBARİZƏ YOLLARI.

Dünyapərəstlik meyillərini gücləndirən amillərlə qarşı-qarşıya bu meyilləri susduran amillər də mövcuddur. Bu amillərdən biri Qur'an ayələri və Əhli-beyt (ə) buyuruqlarına, eləcə də, nurani moizələrə diqqətdir. Həzrət Əli (ə) vəsiyyətnaməsi ətrafında araşdırmaların də əsas məqsədi şeytana qarşı mübarizə vasitələrinin gücləndirilməsidir. Həzrət insanı dünyaya bağlayan amillərdən biri kimi ictimai amili göstərir. İmamın nəzərinə görə, xalqın dünyaya üz tutmasının əsas səbəblərindən biri çoxluğun, eləcə də nüfuzlu şəxslərin dünya ardınca qaçmasıdır. Həzrət (ə) buyurur: “Məbada, dünyaya könül verən, dünya üstə bir-birlərinin üstünə şığıyan dünya əhlinin mehri səni çaşdırır.” Demək, insan çoxluğa yox, kimin hansı işi nə üçün gördüyünə diqqət yetirməlidir. Hətta bütün xalq bir işə meyl etsə də, insan aqlını işə salıb, işin mahiyyətini araşdırmalıdır. İmam Baqir (ə) Cabir ibn Yezid Cö'fiyə buyurur: “Əgər bizim vilayət əhli olmaq istəyirsənsə, Allahın razı olduğu bir işinə görə bütün xalq səni məzəmmət etsə də, narahat olmamalısın.” Bəli, vəzifəsini icra edən insan kimsənin məzəmmətinə məhəl qoymamalıdır. Hədisin davamında vurğulanır ki, xalqın “afərin” sədaları da mö'mini sevindirməməlidir. Vəsiyyətnamədə isə belə buyurulur: “Həqiqətən dünyapərəstlər hürüşən itlər və yırtıcılardır ki, ov üstündə bir-birlərinin başlarına qışqırırlar.” Bəli, əksər dünyapərəstlər belədirlər. Axı iki boğuşan itdən kim ibrət götürür?! Bir sözlə, işin necəliyi onun çoxluq tərəfindən görülməsi ilə şərtlənmir. Kəmiyyətə yox, işin mahiyyətinə baxmaq, ağıl işlətmək lazımdır. Allahın və mə'sumların, eləcə də ağılın bəyənmədiyi işlərdən çəkinmək zəruridir. Allah-təala buyurur: “Dünya həyatı aldadıcı həzzdən və əyləncədən başqa bir şey deyil.” Həzrət (ə) buyurur: “Güclülər zəiflərə tamah

salır, onların böyüklüyü kiçikləri məğlub edir...” Doğrudan da, böyüklərin kiçiklərlə qidalanması heyvanlara xas bir əlamətdir. Ağıllı insan bu yolu tutarmı?! Həzrət dünyapərəstləri qoyun sürüsündən də əskik tanıtdırır. Sürünün qayğısını çəkən, ona yol göstərən çoban olduğu halda, dünyapərəstlər başlı-başına qalmış xəstə sürüyə bənzəyirlər. Bu sürüdə də bir çoxluq var. Məgər bu çoxluğa qatılmaq olarmı?! Həzrət (ə) dünyapərəstləri çobanın başlı-başına buraxdığı xəstə sürüyə oxşadır. Qur’ani-kərimdə bu barədə buyurulur: “Artıq bizim zikrimizdən üz döndərib, dünya həyatından başqa bir şey istəməyənlərdən uzaq ol.” Bəli, belələrinin elm və mə’rifəti digər canlıların olmayan elm və mə’rifətindən fərqlənmişdir. Onlar üçün nəfs istəklərini doyurmaqdan başqa məqsəd yoxdur. Belələri heyvandan da aşağı məqamdadırlar. Heyvan insana fayda verdiyi halda, dünyapərəst insanın zərrəcə faydası yoxdur. Bu qəbil insanların çoxluğu sizi çaşdırmasın!

DÜNYAPƏRƏSTLIYIN NÖVLƏRİ

Vəsiyyətnamədə dünyapərəstlər iki qismə bölünür: Onlardan bir qismi ayağıbağlı, digər bir qismi başlı-başına buraxılmış dördayaqlıya oxşadırlar. Təfsirçilərin nəzərinə, birinci qisim dünyapərəstlər tə’sir imkanını zəif olanlar, ikinci qisim dünyapərəstlər isə meydan sulayan güclülərdir. Başqa bir təfsirə görə, “ayağıbağlılar” öz insani şəxsiyyətlərinə rəğmənin həddi gözləyənlər, “başlı-başına buraxılmışlar” isə bütün insani, dini dəyərləri ayaq altına alanlardır. Bu günkü dünyamızda mütləq azadlıq və demokratiya şüarları altında çıxış edən liberalizm həmin “başlı-başına buraxılmış” ifadəsinin bariz nümunəsidir. Əsrimizin ən böyük bütü həmin bu liberalizmdir. Liberalistlər özlərini mütləq azad tanıyır və istənilən bir məhdudiyyəti insan şəxsiyyəti üçün boxuv sayırlar. Həzrət (ə) buyurur: “Dünya onlarla oyuna başlamış, onlar da dünya ilə oyuna aludə olmuşlar. Dünyadan sonranı isə unutmuşlar...”

DÜNYA KARVANI

Həzrətin (ə) nəzərində dünyaya bağlılıq insanı azdırır. Vəsiyyətnamənin ana xəttini dünyanın axirətlə müqayisəsi təşkil edir. Həzrət (ə) sanki hündür bir yerdən dünya adlı məkanı seyr edir, dünyanı uzaqdan görünən karvana bənzədir. Karvan əhli havanın yavaş-yavaş işıqlanmasına rəğmənlər bir-birlərini aram hərəkət etməyə çağırırlar. Nəhayət, karvan yetişir. Kimi tələsərək başqalarından qabağa çatır. Geridə qalanlar da az sonra yetişsəydilər.

Həzrət (ə) özünü axirət mənzilində təsəvvür edir. Dünya karvanı asta-asta axirətə yaxınlaşmaqdadır. Sadəcə, kimi qabaqda gəlir, kimi geri qalmışdır. Bəli, dünya həyatı insanları axirətə daşıyan karvan kimidir. Ömür o qədər qısa ki, azca səbr etməklə dünya qaranlığı yox olur, axirət nuru ətrafı bürüyür. Kimsə bu karvandan kənarlaşa bilməz. Bu səfər məcburidir. Bu səfərdə karvanı ardınca çəkən gecə və gündüzdür. Bəli, karvan əhlinin miniyi kimsəni yubada bilməyəcəyi gecə və gündüzdür. Dünyanın faniliyi, axirətin əbədiliyi Allahın qəti əmridir. İnsan biri uçmaqda olan, o biri əzəmətli və möhkəm iki mənzil qarşısındadır. Bu mənzillərdən hansında yaşamaq insanın özündən asılıdır. Ağıllı insan uçmaqda olan mənzili seçərmə?! Seçim öz əlinizdədir!

DÜNYA VƏ AXİRƏT ƏMƏLLƏRİNİN FƏRQI

Bütün deyilənlərdən belə bir nəticə çıxarılsa ki, dünya həyatını süst şəkildə, tənbellik içində keçirməliyik, bu çox yanlış bir addım olar. Vəsiyyətnamə dünyadan yox, dünyaya hərislikdən çəkinməyə çağırır. Bütün insanlar hərəkətdədir. Kimi daha çox dünya ləzzəti əldə etmək üçün çalışır, kimi Allahın razılığına xatir vəzifəsini yerinə yetirir. Həzrət Əli (ə) mədinə çöllərində quyu qazardı. Bu iş başqa quyuqazanların işindən zahirən fərqlənmirdi. Amma niyyətlər, məqsədlər fərqli idi. Həzrət (ə) öz əlləri ilə geniş xurma bağları salmışdır. Onu başqa əkinçilərdən fərqləndirən məhz Allahın razılığı xatirinə

çalışması idi. Zahirən oxşar olan işlər niyyətlər səbəbindən yerlə göy arası fərqlənə bilər. Yalnız Allahın razılığı üçün tər axıdan əmirəl-mö'minin illər uzununu zəhmət sayəsində başa gəlmiş bağı bir anda vəqf edib, xalqın ixtiyarına verir. Bizim əkdiyimiz ağaclar bar verəndə necə hərəkət edirik? Allahın razılığı, yoxsa qazanc haqqında düşünürük?

Allahın razılığı xatirinə atılan bütün addımlar ibadətdir. İstər, cəbhədə, istər əkin sahəsində, istər təhsil mərkəzində olmuş olsun! Ruzi əldə etmək, asılılıqdan xilas olmaq, islam cəmiyyətini inkişaf etdirmək yolunda görülən bütün işlər ibadət sayılır. Həzrət (ə) dünyaya hərisliyi məzəmmət edir. Dünyapərəst üçün halal-haram adlı anlayış yoxdur. O, addım-addım Allahdan uzaqlaşır, nəhayət, uçuruma yuvarlanır. İlahi razılıq üçün göstərilən sə'ylər isə insanın məqamını ucaldır. Məsələn, fəqirə əl tutmaq dünyəvi iş sayılmır. Eləcə də, mə'nəvi kömək, təhsil köməyi, kəşflər və s. İlahi rəngə boyanarsa, dünyəvilikdən qat-qat uca olar. Xalqın maariflənməsi yolunda atılan bütün addımlar ibadətdir. Dünyapərəstlər isə nə iş görürlərsə görsünlər, məqsədləri dünyəvi qazanc əldə etmək, bir az da rahat yaşamaqdır. Həzrət (ə) bizə dünyaya bağlanmamağı, halal-haramı gözləməyi, Allahın razılığı naminə çalışmağı tövsiyyə edir.

Mündəricat

[ÖN SÖZ](#)

3

<u>BİRİNCİ DƏRS</u>	5
<u>ASİMANİ ÖYÜD</u>	5
<u>ÖN SÖZ</u>	6
<u>VƏSİYYƏTİN MƏ'NA VƏ MƏFHUMU</u>	6
<u>MƏ'SUM İMAMA VƏSİYYƏT NƏ LAZIM?</u>	7
<u>VƏSİYYƏT EDƏN</u>	9
<u>VƏSİYYƏT OLUNAN ŞƏXS</u>	13
<u>VƏSİYYƏTİN SƏBƏBİ</u>	16
<u>İKİNCİ DƏRS</u>	18
<u>BÜNÖVRƏ DƏYƏRLƏR</u>	18
<u>ƏN ÜSTÜN DƏYƏRLƏR</u>	19
<u>TƏQVA DƏYƏRLƏRİN MEHVƏRİDİR</u>	20
<u>ZİKR VƏ ALLAHİ XATIRLAMA</u>	21
<u>ALLAHIN İPİNDƏN YAPIŞIN!</u>	22
<u>QƏFLƏT AZĞINLIĞA APARIR</u>	23
<u>ÜÇÜNCÜ DƏRS</u>	27
<u>QƏLBİN HALLARI (1)</u>	27
<u>İNSAN VÜCUDUNUN YÖNLƏRİ VƏ MƏRTƏBƏLƏRİ</u>	28
<u>SAĞLAM QƏLB</u>	29
<u>QƏLBİN DİRİLMƏSİ VƏ ÖLÜMÜ</u>	30
<u>QƏLBİN DİRİLİK AYİNİ</u>	31
<u>QƏLBİ GÜCLƏNDİRMƏ YOLU</u>	33
<u>HİKMƏT, BATİN NURU</u>	36
<u>DÖRDÜNCÜ DƏRS</u>	38
<u>QƏLBİN HALLARI (2)</u>	38
<u>QƏLB RAHATLIĞI</u>	39
<u>ARXAYIN ("MÜTMƏİN") QƏLB</u>	40
<u>SƏBİR VƏ DÖZÜM</u>	41
<u>EŞİTMƏK GÖRMƏK KİMİ OLARMI?</u>	42
<u>İBRƏT GÖTÜRƏN QƏLB...</u>	44
<u>BƏŞİNCİ DƏRS</u>	45
<u>İBRƏTDƏN QƏFLƏTƏDƏK</u>	45
<u>HƏYATIN ENİŞ-YOXUŞU</u>	46
<u>KEÇMİŞDƏKİLƏR İBRƏTDİR</u>	47
<u>HANSI DÜNYA?</u>	48

<u>ƏTRAF VA ÖZÜNƏ SƏFƏR</u>	49
<u>HƏYAT YOLUNDAN ÖTÜŞMƏ</u>	50
<u>AXİRƏT DÜNYADAN ÜSTÜNDÜR</u>	51
<u>ALTINCI DƏRS</u>	52
<u>SƏADƏT YOLU</u>	52
<u>SƏADƏTİN İLKİN ŞƏRTİ</u>	53
<u>HESABSIZ ZƏRƏR</u>	53
<u>DÜŞÜNCƏ SÜQUTU...</u>	57
<u>ƏMR BE MƏ'RUF PEŞƏ DEYİL</u>	59
<u>YEDDİNCİ DƏRS</u>	61
<u>ELM YOLU İLƏ CİHAD</u>	61
<u>İCTİMAİ VƏZİFƏLƏRİN YERİ</u>	62
<u>ÜSTÜN CİHAD</u>	63
<u>ELMİ MÜBARİZƏ ŞƏRAİTİ</u>	65
<u>1. DÜŞMƏNİ TANIMAQ</u>	65
<u>2. NİYYƏT VƏ AMİL</u>	66
<u>3. ELMİ FƏALİYYƏTLƏRİN EHTİYAQLARA</u>	
<u>UYGUNLUĞU</u>	67
<u>MƏDƏNİYYƏT CİHADININ BƏLALARI</u>	67
<u>1.DÜŞÜNCƏ XƏTALARI</u>	67
<u>2. ƏMƏL XƏTALARI</u>	67
<u>HƏQİQİ ŞİƏ</u>	68
<u>SƏKKİZİNCİ DƏRS</u>	71
<u>ELM VƏ ƏMƏL</u>	71
<u>VƏZİFƏNİN İCRA ŞƏRTLƏRİ</u>	72
<u>1. ELMİ ŞƏRT</u>	72
<u>2. ƏMƏLİ ŞƏRT</u>	74
<u>ƏMƏLDƏ İFRAT</u>	76
<u>DİNİ TƏHSİLDƏ DÖZÜM</u>	77
<u>SƏBRİN NÖVLƏRİ</u>	78
<u>DOQQUZUNCU DƏRS</u>	81
<u>ALLAHIN E'TİBARLI PƏNAHI</u>	81
<u>TƏHLÜKƏNİN NÖVLƏRİ</u>	82
<u>TƏHLÜKƏ İLƏ MÜBARİZƏDƏ İMANIN ROLU</u>	83
<u>ALLAHDAN VƏ BAŞQALARINDAN KÖMƏK İSTƏYİ</u>	84

<u>İSTİXARƏNİN MƏ'NASI</u>	87
<u>ŞƏRİƏT ƏHLİ ARASINDA İSTİXARƏ</u>	87
<u>1. İSTİXARƏNİN MÜNASİB YERİ</u>	87
<u>2. İSTİXARƏ ÜÇÜN DƏLİL</u>	88
<u>3. İSTİXARƏNİN TƏRBİYƏVİ ƏHƏMİYYƏTİ</u>	89
<u>ELM VƏ ƏMƏLİN QOŞALAŞMASI</u>	90
<u>ONUNCU DƏRS</u>	91
<u>TƏRBİYƏ</u>	91
<u>İNCƏ NÖQTƏLƏR (YAZIDAN OXUNMAYAN</u>	
<u>ÖYÜDLƏR)</u>	92
<u>DİN LƏYİCİNİN GÜCÜNƏ DİQQƏT</u>	92
<u>FÜRSƏTİ QƏNİMƏT SAYMAQ</u>	93
<u>İNHİRAFDAN (AZĞINLIQDAN) QABAQ ONUN İSLAHİ</u>	94
<u>QƏLBİN TƏRBİYƏVİ YÖNÜMLƏRİ</u>	95
<u>BULAŞIQ QƏLBİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ</u>	96
<u>SAF QƏLB MƏ'RİFƏT AYNASIDIR</u>	97
<u>ƏZİYYƏTSİZ QAZANC</u>	98
<u>ON BİRİNCİ DƏRS</u>	100
<u>TƏCRÜBƏ BƏHRƏSİ</u>	100
<u>ATALIQ NƏSİHƏTİ</u>	101
<u>GƏNCİN TƏRBİYƏSİNDƏ İLK ADDIM</u>	103
<u>QUR'AN VƏ ƏHLİ-BEYTİN (İTRƏTİN) YAXINLIĞI</u>	107
<u>ON İKİNCİ DƏRS</u>	109
<u>ELM TOPLAMA</u>	109
<u>DİNİ MAARİFƏ YİYƏLƏNMƏ YOLLARI</u>	111
<u>ELM QAZANMAGIN (TƏHSİLİN) ŞƏRTLƏRİ</u>	114
<u>1. PAK NİYYƏT</u>	114
<u>2. ALLAHA TƏVƏKKÜL</u>	114
<u>3. AZDIRICI DƏLİLLƏRDƏN ÇƏKİNMƏK</u>	115
<u>4. ALİ SƏ'Y (HİMMƏT) VƏ QƏTİ QƏRAR</u>	115
<u>ON ÜÇÜNCÜ DƏRS</u>	117
<u>DÜNYANIN MAHİYYƏTİ (HƏQİQƏTİ)</u>	117
<u>XALQ DÜŞÜNCƏSİNDƏ DÜNYANIN YERİ</u>	118
<u>1. HEYVANİ BAXIŞ (DÜNYANI MƏQSƏD BİLMƏK)</u>	118
<u>2. DÜNYA KEÇİD YERİDİR</u>	119

<u>A) ABAD DÜNYADAN VİRAN DÜNYAYA KEÇİD</u>	120
<u>B) DÜNYADAN ƏBƏDİ AXİRƏTƏ KEÇİD</u>	120
<u>DÜNYAYA DOĞRU DÜZGÜN BAXIŞ</u>	121
<u>HƏZRƏT ƏLİNİN (Ə) NƏZƏRİNDƏ DÜNYA</u>	123
<u>DÜZGÜN BAXIŞDAN SONRA</u>	125
<u>ON DÖRDÜNCÜ DƏRS</u>	128
<u>UĞUR</u>	128
<u>FİTRƏT ELM TƏŞNƏSİDİR</u>	129
<u>QÜRUR, ELMİN BƏLASI</u>	131
<u>QÜRURUN SƏBƏBİ</u>	132
<u>QÜRUR NƏ VAXT GÜCLƏNİR?</u>	133
<u>QÜRUR VƏ LOVĞALIĞIN RƏFTARA TƏ'SİRİ</u>	135
<u>ON BEŞİNCİ DƏRS</u>	138
<u>ÜNSİYYƏT (MÜAŞİRƏT) ƏDƏBİ</u>	138
<u>XOŞ RƏFTARIN, ÜNSİYYƏTİN ME'YARI</u>	139
<u>YAXŞI DAVRANIŞIN SƏMƏRƏSİ</u>	140
<u>DAVRANIŞ ME'YARINA UYĞUN ƏMƏL ÜSULU</u>	142
<u>XUDPƏSƏNDLİK SAĞLAM DAVRANIŞIN BƏLASIDIR</u>	
143	
<u>BİHUDƏ, BOŞ SƏ'Y</u>	145
<u>ON ALTINCI DƏRS</u>	147
<u>HƏYAT DƏRSİ</u>	147
<u>NƏ ÜÇÜN DÜNYA MƏZƏMMƏT OLUNUR?</u>	148
<u>HƏYAT YOLU</u>	149
<u>HƏYAT YOLUNU NECƏ KEÇƏK?</u>	151
<u>YÜNGÜL YÜKLƏ NECƏ YAŞAMAQ OLAR?</u>	152
<u>ÖMÜR YOLUNUN SEÇİLMƏSİ</u>	154
<u>ON YEDDİNCİ DƏRS</u>	155
<u>ALLAHLA ƏLAQƏ (1)</u>	155
<u>SAYSIZ-HESABSIZ NE'MƏTLƏRDƏN BİXƏBƏRLİK</u>	156
<u>ALLAHI TANIMA VƏ ONA İMAN NE'MƏTİ</u>	157
<u>ALLAHLA ƏLAQƏ NE'MƏTİ</u>	157
<u>SONSUZ NE'MƏT</u>	159
<u>ON SƏKKİZİNCİ DƏRS</u>	161
<u>ALLAHLA ƏLAQƏ (2)</u>	161

<u>ŞƏFAƏTİN MƏFHUMU</u>	162
<u>2. İSLAMDA ŞƏFAƏT</u>	163
<u>ALLAHIN ƏDALƏTİNDƏ MƏRHƏMƏT CİLVƏSİ</u>	166
<u>ON DOQQUZUNCU DƏRS</u>	169
<u>DUA (1)</u>	169
<u>DUANIN EŞİDİLMƏSİNİN (YERİNƏ YETMƏSİNİN)</u>	
<u>TƏ'XİRİ</u>	170
<u>DUA BƏNDƏLİYİN ƏMƏLİ E'TİRAFIDIR</u>	171
<u>QƏBUL ÖLÇÜSÜ (GÖSTƏRİCİSİ)</u>	172
<u>İSTƏKLƏRİN DƏYİŞMƏSİ</u>	172
<u>DUADA İSRAR</u>	173
<u>DUANIN QƏBULUNUN TƏ'XİR SƏBƏBİ.</u>	174
<u>DUADA NƏ İSTƏYƏK?</u>	176
<u>İYİRMİNCİ DƏRS</u>	177
<u>DUA (2)</u>	177
<u>DUA QƏBUL OLMAYA BİLMƏZ</u>	178
<u>DUA VƏ DİNİ VƏZİFƏ</u>	179
<u>HƏR ŞEY ÖZ YERİNDƏ YAXŞIDIR</u>	180
<u>GÜC QƏDƏRİNDƏ VƏZİFƏ</u>	181
<u>İNSANIN TƏKAMÜL TUTUMU.</u>	182
<u>AXİRƏT SƏFƏRİ</u>	184
<u>İYİRMİ BİRİNCİ DƏRS</u>	187
<u>ÖLÜM DÜŞÜNCƏSİ</u>	187
<u>MƏADA (ÖLÜMDƏN SONRAKI HƏYATA) İNAM VƏ</u>	
<u>RƏFTARIN İSLAHI (TƏRBİYƏ)</u>	188
<u>ÖLÜMÜN GÖZLƏNİLMƏZLİYİ</u>	190
<u>DÜNYA LƏZZƏTLƏRİNƏ NECƏ UYMAMAQ?</u>	191
<u>CƏMİYYƏTİN FƏRDƏ TƏ'SİRİ</u>	193
<u>TƏNBƏLLİK AYRI, ZÖHD (PƏHRİZ) AYRI!</u>	193
<u>İYİRMİ İKİNCİ DƏRS</u>	195
<u>DÜNYA VƏ AXİRƏT</u>	195
<u>DÜNYAPƏRƏSTLİK AMİLLƏRİ</u>	196
<u>DÜNYAPƏRƏSTLİKLƏ MÜBARİZƏ YOLLARI.</u>	196
<u>DÜNYAPƏRƏSTLİYİN NÖVLƏRİ</u>	198
<u>DÜNYA KARVANI</u>	199

